

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANTİK
KENTLER

1

Hittit Başkenti

Hattuşa

Alacahöyük - Şapinuwa

ESKİYAPAR, HÜSEYİNDEDE, PAZARLI, NERİK,
BOĞAZKÖY MÜZESİ, ALACAHÖYÜK MÜZESİ VE ÇORUM MÜZESİ'NDE
HİTİT DÜNYASINA YOLCULUK

URANUS | REHBER

2
BAŞKI

Hittit Başkenti

Hattuşa

Alacahöyük · Şapinuwa

SAYFA RENK KODLARI

ÖNSÖZ 4

ANADOLU KRONOLOJİSİ 5

1.BÖLÜM

HATTİLER 6-9

2.BÖLÜM

HİTİTLER 10-31

3.BÖLÜM

HİTİT BAŞKENTİ HATTUŞA 32-69

4.BÖLÜM

HATTUŞA'NIN AÇIK HAVA
TAPINAĞI: YAZILIKAYA 70 -93

5.BÖLÜM

HATTUŞA'NIN YAKIN ÇEVRESİ 94-123

6.BÖLÜM

REHBER / BİLGİLER 124

HATTUŞA GEZİSİ HAKKINDA

PRATİK BİLGİLER 125

TEŞEKKÜR / İKİNCİ BASKI HAKKINDA 128

SÖZLÜK 129

KAYNAKÇA 132

DİZİN 134

[Hans P. Birk krokisinden yararlanılarak çizilmiştir.]

Hitit Başkenti

Hattuşa

Alacahöyük · Şapinuwa

ESKİYAPAR, HÜSEYİNDEDE, PAZARLI, NERİK,
BOĞAZKÖY MÜZESİ, ALACAHÖYÜK MÜZESİ VE
ÇORUM MÜZESİ'NDE
HİTİT DÜNYASINA YOLCULUK

URANUS FOTOĞRAF AJANSI ve YAYINCILIK

REHBER

Nitit Başkenti

Hattuşa

Alacahöyük · Şapinuwa

ESKİYAPAR, HÜSEYİNDEDE, PAZARLI,
NERİK, BOĞAZKÖY MÜZESİ,
ALACAHÖYÜK MÜZESİ VE
ÇORUM MÜZESİ'NDE
HİTİT DÜNYASINA YOLCULUK

URANUS

Fotoğraf Ajansı ve Yayıncılık • İstanbul

Ankara Caddesi, Çağaloğlu Yokuşu, No: 17, Evren Han, Kat: 2/40,
34112 Eminönü/Fatih, İstanbul-Türkiye
T: 0212 528 01 58 • www.uranus.com.tr • info@uranus.com.tr

Editör

Çağlan Yazıcı

Metin

Kolektif

Fotoğraf

© Erdal Yazıcı / Uranus Fotoğraf Ajansı

Tasarım / İllüstrasyon

Vahit Akça

Renk Ayrımı / Baskı / Cilt

Pasifik Ofset San. Tic. Ltd. Şti.

Cihangir Mah. Baha İş Merkezi A Blok Haramidere / İstanbul

Tel : 0212 412 17 77

Sertifika No: 12027

2. Baskı / Ocak 2015 / İstanbul • ISBN: 978-605-5940-21-8

Yayıncı Sertifika No: 17956

ANTİK KENTLER • I

Nitit Başkenti **Hattuşa** *Alacahöyük · Şapinuwa*

kitabının metni ve fotoğrafları izinsiz olarak kullanılamaz;
mekanik ve elektronik ortamlarda -fotokopi dahil-
kaydedilemez, yayımlanamaz, iletilemez.

Metin ve fotoğraflardan alıntı yapılabilmesi
ancak -tanıtım amaçlı- normal ölçülerde ve
kurallara uygun şekilde kaynak belirtilerek olasıdır.

Metin ve fotoğrafların telif hakları
Uranus Fotoğraf Ajansı ve Yayıncılık ile Erdal Yazıcı'ya aittir.

ÖNSÖZ	4	KUZEY YAPI KOMPLEKSİ VE	
ANADOLU KRONOLOJİSİ	5	BATI YAPISI	59
1.BÖLÜM		BÜYÜKKALE / KRAL SARAYI	59
HATTİLER	6	BÜYÜK KAYADERESİ, BOĞAZ VE KÖPRÜ	62
2.BÖLÜM		BÜYÜK KAYA	62
HİTİTLER	10	HİTİT SONRASI HATTUŞA'DA	
HİTİT TARİHİ	11	BULUNAN YERLEŞİMLER	63
HİTİT DEVLET YÖNETİMİ	23	SFENKSLİ KAPI'DAN GİRİLEN DÜNYA:	
HİTİT DİNİ	27	BOĞAZKÖY MÜZESİ	66
HİTİT SOSYAL YAŞAMI,		4.BÖLÜM	
KÜLTÜR SANAT VE MİMARİSİ	28	HATTUŞA'NIN AÇIK HAVA	
HİTİT YAZISI	29	TAPINAĞI: YAZILIKAYA	70
3.BÖLÜM		BİN TANRILI HALK: HİTİTLER	71
HİTİT BAŞKENTİ		YAZILIKAYA AÇIK HAVA TAPINAĞI / A GALERİ	74
HATTUŞA	32	A GALERİ TANRI VE TANRIÇALARI	76
HATTUŞA COĞRAFYASI VE		YAZILIKAYA AÇIK HAVA TAPINAĞI / B GALERİ	86
KENTİN KISA TARİHİ	33	B GALERİ TANRILARI	88
HİTİT BAŞKENTİNİN KEŞFİ	36	5.BÖLÜM	
HATTUŞA GEZİ YOLU	37	HATTUŞA'NIN YAKIN ÇEVRESİ	94
AŞAĞI ŞEHİR VE KONUTLAR	38	ALACAHÖYÜK: HATTİLERİN GÖZ	
SURLAR	39	KAMAŞTIRAN ZENGİNLİĞİ	95
KARUM KALINTILARI	39	HATTİ, HİTİT VE FRİG'LERİN GİZEMİ:	
BÜYÜK TAPINAK / 1 NO'LU TAPINAK	40	ALACAHÖYÜK MÜZESİ	103
PINAKLI MAĞARA	45	GÖLPINAR HİTİT BARAJI	105
YAMAÇ EVİ	45	KALINKAYA TAŞ OCAĞI	106
KESİK KAYA	45	KALINKAYA TAŞOPTTEPE HÖYÜĞÜ	106
POTERNLİ SUR	45	KALEHİSAR KALINTILARI VE	
TAHİL DEPOLARI	45	BEHRAMŞAH KÜLLİYESİ	106
KIZLAR KAYA	45	HİTİTLERİN DİĞER BAŞKENTİ:	
AŞAĞI / YUKARI BATI KAPI	46	ŞAPINUVA	108
SARIKALE	46	PAZARLI YERLEŞİMİ	110
ASLANLI KAPI	47	ESKİYAPAR HÖYÜĞÜ	110
30 NUMARALI TAPINAK	48	HÜSEYİNDEDE'NİN GÖRKEMLİ VAZOLARI	111
YENİCEKALE	49	RESULOĞLU ESKİ TUNÇ ÇAĞI	
GÜNEY HAVUZLARI	49	YERLEŞİMİ VE MEZAR ALANI	114
YUKARI ŞEHİR, MEŞEDİ EVİ VE		HİTİT KUTSAL KENTİ NERİK	116
GAL.MEŞEDİ TABLETİ	49	HİTİT DÜNYASINA YOLCULUK:	
YERKAPI VE GÜNEY SURLARI	50	ÇORUM MÜZESİ	118
SFENKSLİ KAPI	52	HİTİT YOLU	121
TAPINAKLAR MAHALLESİ	53	HATTUŞA ARAŞTIRMALARI VE	
5 NUMARALI TAPINAK	54	KAZI TARİHÇESİ	122
KRAL KAPI	55	6.BÖLÜM	
GÜNEY KALE	56	REHBER / BİLGİLER	124
DOĞU HAVUZLARI	56	HATTUŞA GEZİSİ HAKKINDA	
1 NUMARALI ODA	56	PRATİK BİLGİLER	125
2 NUMARALI / HİYEROGİFLİ ODA	56	TEŞEKKÜR / İKİNCİ BASKI HAKKINDA	128
31 NUMARALI TAPINAK	58	SÖZLÜK	129
NİŞANTAŞI	58	KAYNAKÇA	132
		DİZİN	134

Ankara'nın 200 kilometre doğusunda, Çorum İli'nin ise 82 kilometre güneybatısında bulunan Hitit başkenti Hattuşa, Boğazköy'ün (yeni ismi Boğazkale İlçesi) güneyindeki düz bir teras ile dik ve kayalık bir alanda yer almaktadır. Hattuşa ismi, Hattilerin bu kente verdikleri özgün Hattuş sözcüğünden gelmektedir. M.Ö. 19. ve 18. yüzyıllarda Hititlerin başkenti olmadan önce Hattuşa'da, yerli halk Hattilerin yanı sıra Asurlu tüccarlar yaşıyordu; Hattuşa'da Asurlu tüccarların kurduğu 'Karum' da bunlardan biriydi; bu dönemin yerli kralları-beyleri Büyükkale'de oturuyor olmalıydılar. Olasılıkla, Hattuşa'da Asur kolonisi 50 yıl kadar sürmüş ve çıkan büyük bir yangınla son bulmuştur; bu büyük yangında yerli kralların sarayları da yok olmuştur; yangın ve yok oluş şehre yapılan büyük bir saldırı ve istila sonucu meydana gelmiştir. Hattuşa'da bulunan yazılı belgelere göre, kentin M.Ö. 18. yüzyıl başlarında Kussara kralı Anitta tarafından tahrip edildiği, Mari'de bulunan belgelere göre de kentin ancak M.Ö. 1720 yılında Hitit kenti durumuna geldiği anlaşılmaktadır. Hititlerin başkenti Hattuşa ve Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı kalıntılarının bulunduğu alanlar 1834 yılında Fransız bilgin ve gezgin Charles Texier (1802-1871) tarafından keşfedilmiştir. Boğazköy'de 10 gün kalan Texier, harabelerin ayrıntılı planlarını çıkarıp, resimlerini çizer. Yaptığı araştırmalar sonucunda yanılarak yerleşimin, İranlı Medlerin Kuzey Kapadokya'da kurduğu Pteria şehri olduğu kanısına varır. 1872 yılında harabelerin ilk fotoğrafı yayınlanır. Boğazköy'de ilk sistemli kazılar 1893-1894 yılları arasında Ernest Chantre tarafından başlatılır; Büyükkale, Büyük Tapınak ve Yazılıkaya'da yapılan kazılarda ele geçirilen tabletlerin incelenmesi sonucu yazıların çivi yazısıyla yazılmış Hititçe olacağı kanısına varılır. Hattuşa'da ilk büyük kazı 1906 tarihinde Alman Doğu Derneği adına Dr. Hugo Winckler ve Theodor Makridi tarafından başlanır ve 1912 yılına kadar sürer. Ele geçirilen tabletler arasında saray yazışmaları, III. Hattusili'nin Mısır firavunu II. Ramses'le yaptıkları yazışmalar geniş yankı ve heyecan uyandırır. Bu araştırmalar sonucu artık kesinleşen tek şey, bu harabelerin Hitit başkenti

Hattuşa olduğudur; bu keşif, bilim dünyasında da ses getirir. 1915 yılında Hattuşa tabletlerindeki Hititçe yazıyı ise Bedrich Hrozný okumayı başarır. Hattuşa kenti, Hitit İmparatorluğu'nun idari merkezi olduğu gibi, aynı zamanda da ülkenin dini merkezi konumundaydı. Hitit mimarisinin en güzel örnekleri başkent Hattuşa'da (Boğazkale) yer alır. Kentin etrafını çeviren surlar, kuleler, giriş kapıları, kent içindeki saraylar, tapınaklar, arşiv binaları ve diğer yapılarda Hitit mimarisinin bütün incelikleri görülebilir. Hattuşa kazıları sonunda, arşiv binalarındaki odalardan elde edilen binlerce yazılı tabletin okunmasıyla Hitit tarihi, dini, ekonomisi, siyasal ve sosyal durumu hakkında geniş bilgilere ulaşılmıştır. Başkent Hattuşa'nın kuzeyinde bulunan Alacahöyük yerleşimini bilim dünyasına 1835 tarihinde İngiliz seyyah W.J. Hamilton tanıtmıştır. Rehber kitapta, Alacahöyük'ün yanı sıra yakınlarında bulunan Ön Asya'nın bilinen en eski ve en büyük barajı Gölpinar Hitit Barajı, Kalinkaya Taş Ocağı, Kalinkaya Taştöpepe Höyüğü, Kalehisar Kalıntıları ve Behramşah Külliyesi; Hattuşa'nın kuzeydoğusunda -son kazılarla gün ışığına çıkarılan- Hitit krallarının ikamet ettiği diğer başkent Şapinuva; Pazarlı Yerleşimi, Eskiyyar Höyüğü, Hüseyindede Tepesi, Resuloğlu Eski Tunç Çağı Yerleşimi ve Mezar Alanı, Hitit Kutsal Kenti Nerik de yer almıştır. Hitit dünyasının gizemine dair ipuçları elde etmek isteyen gezginlerin uğramadan geçmediği Boğazköy Müzesi'nin yanı sıra Alacahöyük Müzesi ve Çorum Müzesi'ne de kitapta geniş yer verilmiştir. Ayrıca Ankara'da bulunan Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen Hatti ve Hitit eserlerinin fotoğrafları ilgili bölümlerde yer almıştır. Rehber kitapta bulunan bölge haritası, Hattuşa'nın ayrıntılı gezi planı, önemli yapıların kroki ve planları da gezginlere yol gösterecektir. Hattuşa planındaki yer numaraları kent bölüm başlıklarıyla eşleştirilerek gezi yerleri anlaşılır kılınmıştır. Kitap bölümleri arasında Hitit Panteonu'nda bulunan tanrı ve tanrıça kabartmalarının çizimleri ve Hitit yazıtlarının günümüz çevirileri de Hitit Dünyası'nın daha yakından tanınmasını sağlayacaktır.

Eski Taş Devri (*Paleolitik Çağ*)
(M.Ö. 600000-10000)

Orta Taş Devri (*Mezolitik Çağ*)
(M.Ö. 10000-8000)

Yeni Taş Devri (*Neolitik Çağ*)
(M.Ö. 8000 - 5500)
(Ancak, son yıllarda Şanlıurfa İli Göbeklitepe'de yapılan arkeolojik kazılarından elde edilen verilere göre, Anadolu'daki ilk yerleşmenin -Neolitik Dönem'in- M.Ö. 10500 yıllarına kadar -günümüzden 12500 yıl kadar geçmişe- uzandığı sonucuna varılmıştır.)

Bakır Devri (*Kalkolitik Çağ*)
(M.Ö. 5500-3000)

Tunç Devri (M.Ö. 3000-1200)

Troia Uygarlığı (M.Ö. 3000-1200)

Hatti Uygarlığı (M.Ö. 2500-1750)

Hurriler (M.Ö. 2300-1245)

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi (M.Ö. 1950-1750)

Hitit Beylikleri Dönemi (M.Ö. 1900-1700)

Hitit Uygarlığı (M.Ö. 1660-1190/1183)

Mitanniler (M.Ö. 1500-1270)

Demir Devri (M.Ö. 1200-750)

Karanlık Dönem (M.Ö. 1200-750)

Geç Hitit Uygarlığı (M.Ö. 1190/1183-700)

Urartu Uygarlığı (M.Ö. 860-580)

Frig Uygarlığı (M.Ö. 750-300)

Lydia / Karia / Lykia Uygarlıkları (M.Ö. 700-300)

Hellenistik Dönem (M.Ö. 323-30)

Roma Dönemi (M.Ö. 30 - M.S. 395)

Doğu Roma (Bizans) Dönemi (395-1453)

Anadolu Selçuklu Dönemi (1078-1308)

Haçlı Seferleri (1096-1261)

Osmanlı Devleti Dönemi (1299-1922)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti (1923-

HATTİLER

Alacahöyük'teki kral, prens ve prenses mezarları.

Hattiler, M.Ö. 2500 yıllarından başlayarak Orta Anadolu'da yaşamış ve ismi bilinen en eski yerli halktır; Mezopotamya yazılı kaynaklarında belirtildiğine göre Anadolu'nun büyük bir kısmı, Akadlar Dönemi'nden (M.Ö. 2350-2150), Asur yıllıklarında geçen M.Ö. 630 yılına kadar -yaklaşık 1700 yıl boyunca- **"Hatti Ülkesi"** ismi ile anılmıştır; M.Ö. 2200 tarihinden başlayarak Anadolu'ya gelen Hint-Avrupalı kavimler, beylikler döneminde ya da Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde yaşadıkları coğrafyayı **"Hatti Ülkesi"**, başkentleri için, yine Hatti isminden kaynaklanan Hattuşa'yı uygun görmüşlerdir. Oysa bu yeni göçmenler kendilerini Nesililer olarak anıyor ve Nesice konuşuyordu. Hattiler yazıyı kullanmayı bilmiyorlardı; bu nedenle Hatti uygarlığı bir Protohistorik (ön tarih) Dönem uygarlığıdır. Hatti dili hakkında çok az bilgi kaynağına ulaşılabilmektedir; Hitit kaynaklarından ele geçen tabletlerden Hatti dilinin Hint-Avrupa kökenli Nesice'den farklı, özgün bir dil olduğu anlaşılmıştır. Anadolu'daki birçok dağ, nehir, şehir, kral ve tanrı isimlerinin Hattice olduğunu görmekteyiz. Anadolu'ya yeni göç eden (bu) kavimler de Hattilerin birçok tanrısını benimsemişler ve onlara tapmışlardır.

Hatti ve Hitit dilinde yazılmış ele geçen bir metinde **"Gökten Düşen Ay Tanrısı"** isimli mitolojik anlatımda Hatti dili üzerine bilgiler edinmekteyiz; bir ay tutulması sonucu çıkan fırtına ve ardından gelen sağanak yağmur, masalımsı bir anlatımla Hatti Tanrıları isimlendirilerek verilmiştir. Hattilerin okur-yazar olmalarıyla ilgili elimizde veri bulunmamaktadır.

Yeniden oluşturulmuş Alacahöyük kral, prens ve prenses mezarları. Ç.M.

Güneşi sembolize ettiği düşünülen Güneş Kursu. Tunç. M.Ö. 3. bin yılın ikinci yarısı. Alacahöyük. A.M.M.

Törensel sembol. Tunç. Yüksek. 24 cm. M.Ö. 3. bin yılın ikinci yarısı. Alacahöyük. A.M.M.

İkiz İdol. Altın. M.Ö. 3. bin yılın ikinci yarısı. Alacahöyük. A.M.M.

Anadolu coğrafyasında çeşitli krallıklar-beylikler adı altındaki şehir devletlerinde yaşayan Hattiler, -Asurlu tüccarların yazıyı Anadolu'ya getirmeleriyle birlikte- günlük işlerinde Asurlu kâtipleri olasılıkla kullanmışlardır.

Anadolu'da M.Ö. 3. binin ortalarından beri var olan Hatti krallıkları-beylikleri M.Ö. 2200 tarihinden başlayarak yeni göçmen Hint-Avrupalı kavmin eline geçmeye başlamıştır. Anadolu'da Hattilerin uygarlık izlerine birçok höyük ve yerleşimde rastlanmıştır. Ekrem Akurgal, A.Goetze ve Kurt Bittel, Erken Tunç Çağı içinde, Alacahöyük ve Alişar Höyüğü'nde bulunan eserlerin bir kısmının Hattilere ait olduğunu belirtmişlerdir. Yine, Erbaa Horoztepe (kral mezarı buluntularının bir kısmı kaçak kazıcılar kanalıyla The Metropolitan Art Museum'a [New York] gitmiş!..), Amasya Mahmatlar ve Hasanoğlu'nda ele geçen göz kamaştırıcı eserler Hattilerin ürünüdür.

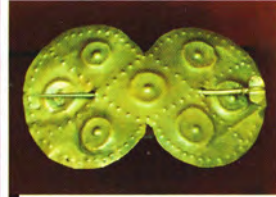

Kadın heykelciği. Gümüş ve altın. M.Ö. 3. bin yılın sonu. Hasanoğlu. A.M.M.

Alacahöyük'te ele geçen güneş kursları içindeki hayvan figürleri (boğa ve geyik) birer tanrıyı temsil ediyor olmalıdır. Boğa, Hitit tanrılarında Gök Tanrısını simgeler; Ekrem Akurgal, bu dini törenlerde bir sopanın ucuna takılarak kullanılan hayvan figürlü güneş kurslarını Hattilerden çok Hititlerin kullanacağını belirtmiştir. Nitekim bu tür tapınma eserlerinin, Güney Rusya'daki Maikop Uygarlığı'nda, Horoztepe ve Mahmatlar'da ele geçen eserlerle de benzerlik taşıdığını görmekteyiz. Anadolu'ya göç eden Hititler -kuzeydoğudan- Kafkaslar üzerinden geldiğine göre bu hattaki eserlerin benzeşmesi doğaldır; Hint-Avrupa kökenli kavimler Anadolu'ya ilk geldiklerinde ilkel konumdaydı; Hititler, krallık ve imparatorluk dönemlerinde Hatti dini, dili, mitolojisi ve edebiyatından etkilenecek özgün yaşam biçimlerini ve sanatlarını oluşturmuşlardır.

■ Boğa heykeli. Tunç. M.Ö. 3. bin yılın ikinci yarısı. Alacahöyük. A.M.M.

■ İğneli toka. Altın. Alacahöyük. M.Ö. 3. bin yılın yarısı. A.M.M.

■ Altın kap. Mahmatlar. A.M.M.

■ Geyik heykeli. Tunç. Yükseklik: 52,5 cm. M.Ö. 3. bin yılın ikinci yarısı. Alacahöyük. A.M.M.

■ Kabızalı Haçer. Altın. Demir. M.Ö. 3. bin yılın ikinci yarısı. Uzunluğu: 18,5 cm. Alacahöyük. A.M.M.

HİTİTLER

- HİTİT TARİHİ
- HİTİT DEVLET YÖNETİMİ
- HİTİT DİNİ
- HİTİT SOSYAL YAŞAMI,
KÜLTÜR SANAT VE MİMARİSİ
- HİTİT YAZISI

Boğazkale. Hattuşa.

HİTİT TARİHİ

Hint-Avrupa dil grubundan olan Hititlerin, Anadolu'ya -kesin olmamakla birlikte-, kuzeydoğudan Kafkaslar üzerinden, ya da Trakya-Boğazlar veya Balkanlar'dan Karadeniz kıyılarını izleyerek Orta Karadeniz'den geldikleri düşünülmektedir. Anadolu'nun yeni göçerleri

Hint-Avrupalı topluluklar Orta Anadolu'da Kızılırmak Nehri'nin çizdiği yayın doğu bölgesine yerleşmişlerdir. Bu zaman diliminde bölgede Anadolu'nun yerli halkı olan Hattilerle birlikte Asurlu tüccarlar yaşıyordu. Hititlerin, ilk olarak M.Ö. 2200 tarihinden itibaren Anadolu'ya göç ettikleri, Hitit dilinin ise M.Ö. 18. yüzyıldan başlayarak Anadolu'da kullanılmaya başlandığını

Bitik Vazosu. A.M.M.

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi kapları. B.M.

İçki kabı.Yük:46 cm.Kültepe. A.M.M.

Kil testi. Hattuşa. B.M.

Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de (Kaniş/ Neşa) yapılan kazılarda ele geçen Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne (M.Ö. 1950-1750) ait pişmiş toprak tabletlerden öğrenmekteyiz. Anadolu tarih çağlarına, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde yazının kullanılmaya başlaması ile birlikte girmiştir. Böylece Anadolu hakkındaki

Kil Tablet. Pişmiş toprak. Kültepe, Karum, Kayseri. A.M.M.

tarihsel bilgiler yazılı kaynaklardan (belgelerden) öğrenilmeye başlanmıştır. Hititler, Asurlar'dan aldıkları çivi yazısı ile birlikte, kendilerine özgü olan hiyeroglif yazısını da kullanmışlardır.

Hititler hakkında bilgi veren yazılı belgelere İbranice

söylenen bazı öykülerde ve kutsal kitaplarda da rastlanmıştır; bu yazılı belgelerde Hititlerden 'Het Oğulları' ya da 'Hitti(m)' diye söz edilmiştir. Bu belgelerde sözü edilen, Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde yaşamış Hititler değil, bu imparatorluğun M.Ö.1190 tarihinde yıkılmasından sonra Anadolu'nun güneyindeki iç bölgelerde, güneydoğusunda ve Kuzey Suriye'de kurulmuş Geç Hitit Krallıkları halklarıdır. Bu yazılı kaynaklarda sözü edilen Hititler ismi, dünya dillerinde İngilizce'de The Hittites, Almanca'da Die Hethiter, Fransızca'da önceleri Hétéen, daha sonra Les Hittites, İtalyanca (H)ittito ismiyle seslendirilmiştir. Türkçe'de ise önce Fransızca kaynaklı Eti(ler),

daha sonra da evrensel/bilimsel bir seslendirme olan Hititler sözcüğünün kullanımı yaygınlaşmıştır. Türkiye'de Eti sözcüğü -ilk kullanıldığı yıllarda- bazı devlet ve özel kurumların (Etibank, Eti Müzesi, Eti Yokuşu vb.) ismi de olmuştur ama günümüzde Eti sözcüğünün karşılığının Hitit olduğunu büyük çoğunluk bilmektedir.

Tablet. Mektup. A.M.M.

Bilim insanlarının Hitit yazılı belgeleriyle ilk karşılaşması Orta Mısır Bölgesi'ndeki Tell el-Amarna'da yapılan kaçak kazılardan ele geçen tabletler sayesinde olmuştur; buradan eski eser pazarına sürülmüş tabletlerde Hitit krallarıyla Mısır firavunları arasındaki

■ Taşkalıp. Kanatlı tanrı ve eşi. Kültepe. A.M.M.

yazışmalarda Hitit-Mısır ilişkileri, çekişmeleri ve çatışmalarına genişçe yer verilmiştir. Bu tabletlerin birinde Hitit Kralı Şuppiluliuma'nın Mısır firavununa **"kardeşim"** diye hitap etmesi, kendisini Mısır firavunuyla eşdeğer görmesi

anlamına gelmekteydi; 1902 yılında Norveçli bilim insanı J.A. Knudtzon, Tell el-Amarna'da ele geçen başka tabletlerde yaptığı incelemede o güne kadar bilinmeyen farklı bir çivi yazısı diliyle karşılaşmıştı; araştırmaları sonucunda bu dilin bir Hint-Avrupa dili olduğunu açıkladı; ama o yıllarda J.A. Knudtzon'un buluşu ilgi görmedi ve kuşkuyla karşılandı. İlerleyen yıllarda Alman Doğu Derneği Boğazköy'deki Hitit başkenti Hattuşa'da 1913 kazıları sonrası ele geçen benzer tabletleri incelemesi için, Çek filolog Bedrich Hrozny'ü İstanbul'a gönderdi. Çek asıllı Hrozny, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde yaptığı incelemeler sonucunda bu çivi yazılarının Hint-Avrupa dili olduğunu 1915 yılında dünyaya duyurdu; yayınladığı bir kitapta ise Latince, Eski Yunanca ve Eski Hintçe dili ile karşılaştırdığı birçok Hititçe kelimelerin anlamlarını bulmayı başardı ve gramer kurallarını da çözdü; böylece Norveçli bilim insanı J.A. Knudtzon'un 1902 yılında ortaya attığı savları kesinlik kazanmış oldu. Çek bilgin Bedrich Hrozny'nin ardından Ferdinand Sommer, Hans Ehelolf, J. Friedrich ve Albrecht Götze isimli bilim insanları Hitit dilini sistematik olarak ele aldılar; bir kelimenin gerçek anlamını, diğer metinlerle de karşılaştırarak tespit edip saptadılar; böylece Hitit dilinin büyük bir bölümü 1930'lu yıllarda anlaşılır hale geldi.

Hititlerden önce Anadolu'da Hattilerin ve Hurrilerin yaşadıklarını yine Asur yazılı kaynaklarından öğrenmekteyiz. Hititler Anadolu'ya

geldikten sonra, Hattiler ve Hurriler'le birlikte, yan yana yaşamlarını sürdürüp, zamanla küçük beylikler oluşturmuşlardır. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde ise Anadolu'da birçok beylikler bulunmaktaydı. Hititler M.Ö. 1750 tarihlerinde krallık, M.Ö. 1460-1440 yıllarında ise bir imparatorluk düzeyine ulaşabilmişlerdir. M.Ö. 18. yüzyılda bu beyliklerden Kussara kralı Pitha'nın oğlu, Kral Anitta, kendi egemenlik bölgesi dışındaki Hattuşa, Zalpa ve Puruşanda'yı da ele geçirip Karadeniz'den, Orta Anadolu'nun güneyine kadar uzanan bölgede ilk Hitit Krallığı'nı kurdu. Krallığın yönetim merkezi Neşa (Kaniş) kentidir. Kültepe Höyüğü'nde bulunan metal bir kama üzerindeki yazıt Hitit dilinde yazılmış en eski belgedir. Hattuşa'da ele geçen bir başka belge ise Hitit Devleti'nin kuruluş aşamalarına ışık tutması açısından önemlidir; Anitta, bu belgede yaptığı savaşları, ele geçirdiği yerleri, o dönemde yaşanan olayları şöyle anlatır:

"Pitha'nın oğlu, Kussarra Kralı Anitta... O, göğün Fırtına Tanrısı'nın katında sevilirdi. Kussarra Kralı güçlü birlikleriyle kentten inerek, geceleyin Neşa Kenti'ni ele geçirdi. Neşa Kenti Kralı'nı yakaladı; ama kentliye hiçbir kötülük yapmadı; onlara anne-baba gibi davrandı. Babamdan sonra, ikinci yılında savaşa savaş yaptım. Güneş'in yardımıyla karşı gelen her ülkeyi yendim... İkinci kez olarak yine Hatti Kralı Pijusti geldi ve gönderdiği tüm yardımcılarını Şalampa Kenti yakınında yendim... Daha önce Zalpuva Kralı Uhna Neşa'nın Şuşummi heykelini Zalpuva'ya

■ Tanrı heykeltciği. Kurşun. M.Ö. 18. yy. Kültepe. A.M.M.

götürdü ; arkasından ben Büyük Kral Anitta, Şuşummi'yi alıp Neşa'ya getirdim. Zalpuva Kralı Huzziya'yı canlı olarak Neşa'ya götürdüm... Nihayet Hattuşa'da büyük açlık olunca Şuşummi onu tanrı Halmaşuitta'ya teslim etti ve ben onu (Hattuşa'ya) geceleyin yaptığım bir saldırı ile ele geçirdim; onun yerine yaban otu ekim. Benim ardımdan

2 numaralı Hiyeroglifli Oda kuzey cephesi. Hattuša.

*kim kral olur ve onu iskân ederse göğün
Fırtına Tanrısı onu çarpsın... Ve Neşa'da
şehir duvarını inşa ettim. Ve şehir duvarının
arkasında göğün Fırtına Tanrısı'nın evini ve
Şiuşummi'nin Tapınağı'nı inşa ettim; onları
savaş ganimetleriyle süsledim; aynı gün iki
aslan, yetmiş yaban domuzu, yüz yirmi ayı,
ayrıca leoparlar, büyük ve küçükbaş yaban
koyununu tanrılarıma getirdim..."*

Eski Hitit Krallık Dönemi'nde kral ailesinden gelenlerin 100 yıl öncesine dair yaşanan olayları anımsaması ve nakletmesi gerçeğe yakın olmalıdır. Hitit Devleti'nin kuruluş aşamalarından yaşanan olayları 150 yıl sonra bir yazıtta, Kral Telipinu (1535-1510), ilk krallar zamanındaki refah ile kendisinin başa geçtiği dönemde devletin içinde bulunduğu gerilemeyi karşılaştırmaktadır. Sözü edilen metinde şu dizeler yer almaktadır: *"Eskiden Labarna, Büyük Kral'dı; o zaman oğulları, kardeşleri, hısım akrabası ve askeri birlik oldular. Ülke küçüktü ama savaşa gittiğinde, düşman topraklarını geceleyin ele geçiriyordu. Ülkeleri yıkıp güçsüz bıraktı ve denizleri onlara hudut yaptı. Çarpışmadan döndüğünde, oğullarının her biri ülkenin bir kesimine, Hupisna'ya, Tuvanuvu'ya,*

Ninassa'ya Landa'ya, Zallara'ya, Parsuhanda'ya, Lusna'ya gitti. Kendisi ise bütün ülkeyi yönetti, büyük kentler sımsıkı onun elinin altındaydı. Sonra Hattuşili kral oldu..."

Labarna (ya da Tabarna) adı 'Büyük Kral' anlamına gelir. Eski Krallık Dönemi'nde Hattuşa'yı yöneten ilk kralların Kussara kökenli olduğu, Labarna adını da bir san olarak -tıpkı Roma imparatorlarının Caesar'ı kullandıkları gibi- kullanmışlardır. Kral I. Hattuşili'nin de ismi Hatti kökenlidir ve Hatti kökenli Hattuş sözcüğünden gelmektedir. Bu tavırlarıyla Hitit krallarının yerli halk Hattilere şirin gözükme politikası sürdürdükleri görülmektedir; ardı sıra gelen Hitit krallarının da Hatti kökenli isimleriyle karışımiza çıktığını görmekteyiz. Kussara'da Kral Labarna'dan sonra egemen olan Kral Labarna (II. Labarna olabilir?) Kussara'da güvenli olmayan başkenti Hattuşa'ya taşımıştır. Hatti kökenli isme 'a' ya da 'aş' eklenerek yeni başkente Hattuşa denmiştir.

Kral Anitta'dan sonra gelen Hitit kralları kendilerine *"Hatti Kralı"*, ülkelerine de *"Hatti Ülkesi"* adını vererek, Orta Anadolu'nun yerli halkına ait olan bu ismi kullanmışlardır. M.Ö. 1660 tarihlerinde ise Anitta'nın soyundan gelen Kussaralı I. Hattuşili Eski Hitit Krallığı'nın (M.Ö.1660-1460) sınırlarını daha da genişleterek Hattuşa'yı da Eski Hitit Krallığı'nın yönetim merkezi ve yeni başkenti durumuna getirdi. I. Hattuşili zamanında krallığın sınırları batıda Ege Denizi'ne kadar genişlemiş ve buradaki Assuwa Ülkesi alınmıştır. Ayrıca güneyde ülke sınırları Akdeniz kıyılarına kadar inmiş ve Arzawa Ülkesi zapt edilmiştir. Kral I. Hattuşili, kendisine başkaldıran veliaht yeğenini kral yapmak yerine torunu I. Murşili'yi tahta çıkarıp kral yapmıştır. Hasta yatağında krallığın ileri gelenlerine verdiği vasiyetnamesi duygu yüklü, yaşanan olayları çıplaklığıyla ortaya koyan bir yazıttır ve tarihin ilk siyasi vasiyetnamesi niteliğindedir; vasiyetnamede şu dizeler yer almaktadır:

■ Kültepe, Karum, Kayseri.

“Büyük Kral Tabarna soylular topluluğuna seslendi: Bakın, ben hasta oldum ve size genç Labarna’nın ismini vermiştim; o tahta geçecekti ve ben kral onu oğlum yaptım. Her zaman onunla ilgilendim. Ancak o, bu çocuk nasıl davrandı; bu olacak şey değildi; o, hiç gözyaşı dökmedi, merhamet göstermedi; soğuk ve kalpsizdi... Anasının, o yılının sözünü dinledi... bozucu sözler söyledi. Ve ben, kral bunları duydum. Böylece savaşa savaş açıyorum. O bundan sonra benim oğlum değil...” Veliahdı şehirden sürüp, geçinmesi için yeterli mal mülk verdiğini belirten kral soylulara şöyle seslenir: **“...bakın buraya; Murşili benim oğlum. Onu tanıyacaksınız; onu tahta oturtacaksınız; tanrı, onun kalbini iyi düşüncelerle doldurdu; bir aslanın yerini tanrı, ancak bir aslana verir... bir savaş çıktığında, ya da haşkaldırma olduğunda, siz görevlilerim ve ülkenin büyükleri oğlumdun yanı sıra olup ona yardımcı olunuz. Ancak üç yıl sonra sefere çıkmalıdır; onu daha şimdiden kahraman kral yapmak istiyorum. Ama şimdiden, daha o duruma gelmeden krala gösterilen saygı yapılmalıdır... sizi, artık kalpli bir göğüs ve bir duygu birbirinize bağlıyor. Sakın kendinizi büyük görmeyin, aranızda hiç kimse ona rakip olmasın ve buyruğa karşı çıkmasın...”**

Veliahda verdiği öğütte ise şu dizeler yer alır: **“...Böylece babanın sözlerini tut, babanın sözlerini tuttuğun sürece, ekmek yiyip, su içeceksin. Olgun adam olduğun zaman, günde iki-üç defa yemek ye. İçine yaşlılık çıktığında kana kana iç. O zaman babanın sözlerini bir yana bırakabilirsin. Sana sözlerimi ilettim ve bu levhayı sana aydan aya okusunlar.**

Böylece benim sözlerimi ve tecrübelerimi kalbinde saklayacaksın. Benim görevlilerimi ve ülkenin büyüklerini merhametle idare et. Birinde hainlik sezersen ve bir tanrı önünde günah işlerse, ya da birisi yersiz bir söz ederse bu durumda Pankus’un (soylular topluluğu) düşüncesini al. Arkandan kötü konuşmaların sonuçları da Pankus’un iyiliği için önlenmelidir. Oğlum kalbine ne yerleştirdiysem ona göre hareket et...” Kral, öldüğünde veliahda son kez ne yapması gerektiğini şu duygu yüklü tümceyle açıklar: **“Cesedimi yıka, gerektiği gibi... Beni göğsüne bastır ve göğsünde tutarak beni toprağa göm...”**

Kral I. Murşili (M.Ö.1630-1600) zamanında ise Eski Hitit Krallığı’nın sınırları güneydoğuda Suriye ve Babil’e kadar genişler. Ayrıca Hitit akınları sonunda Halpa (Halep) ve Babil kentleri yağmalanıp tahrip edilir. Hititler kuş uçumu 1200 kilometre yolu kat ederek Babil’deki Hammurabi hanedanına son verirler. Babil seferinden dönüşte I. Murşili akrabaları tarafından öldürülür. Kral Murşili’nin güçlü yönetimi böylece saray entrikalarıyla son bulur. Hititler bu olayın ardından M.Ö. 15. yüzyılın sonuna kadar Anadolu dışındaki bu bölgede güçlü varlık gösteremezler. I. Murşili hakkında ayrıntılı bilgileri yine Kral Telipinu metninden öğrenmekteyiz: **“Murşili, Hattuşa’da egemen olduğu sürede onun çocukları, kardeşleri akrabası, kendi kanından olanları ve askerleri çevresinde toplanmışlardı. Düşman ülkesini güçlü kolla dizginledi. Kendi ülkesini denizin komşusu yaptı. O, Halpa (Halep) üzerine yürüdü ve Halpa’yı yakıp yıktı. Halpa’dan aldığı tutsakları ve onların mallarını Hattuşa’ya getirdi. Sonra Babil’e yürüdü; Babil’i yakıp, yıktı. Hurrilere de saldırdı. Babil’den ve onlardan aldığı tutsakları, mallarını Hattuşa’ya götürdü. Ve Hantili sarayda içki sunucu başıydı; karısı Harapşili Murşili’nin kız kardeşiydi. Zidanta, Hantili’ye yanaştı ve bunlar kötü bir iş yaptılar; Murşili’yi öldürdüler ve kan akıttılar...”**

Kral Telipinu (M.Ö. 1535-1510), Eski Hitit Krallığı Dönemi'nde süren iç çatışmaları, düzensizlikleri önledi. Telipinu, tahtta olan kralı sürgüne göndererek kral olsa da çıkardığı birçok yasayla devlet içindeki karmaşayı azalttı. Aslı farklı olan kralın ismi Hattilerin bir tanrısından alınmadı; Hatti dininde, Tanrı Telipinu küsup gittiğinde doğanın canlılığının yok olacağı, döndüğünde ise yeşerip canlanacağına inanılır; kral, tanrı ismini alarak ülkesini canlandıracağını vurgulamak istemiş olmalıdır.

M.Ö. 1550 tarihinden sonraki 150 yıllık zaman dilimi içinde ise Eski Hitit Krallığı, taht kavgalarına, ekonomik sıkıntılara, ayaklanmalara

Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı. Tanrı Şarruma ve IV. Tuthaliya kabartması. B Galerisi.

Kral III. Tuthaliya (M.Ö. 1400-1380) ya da IV. Tuthaliya'ya ait mühür baskısı. Hattuşa.

Kral IV. Tuthaliya'ya (M.Ö. 1250-1220) ait mühür baskısı. Ugarit.

ve savaşlar gibi çeşitli iç ve dış olaylara sahne oldu. Kuzeyde, Karadeniz kıyısında yaşayan Kaşkalarla (Gaška), batıda Arzawa, güneyde ise Mitannilerle büyük anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşadılar. Bu dönemde Kuzey Suriye Mitannilerin eline geçti. Eski Hitit Krallığı'ndaki bu karışık dönem II. Tuthaliya'nın (M.Ö.1460-1440) başa geçmesiyle birlikte son bulmuştur. Bu kral zamanında Büyük Hitit İmparatorluğu (M.Ö. 1460-1190) oluşarak tarihteki yerini almıştır. II. Tuthaliya, diğer krallar, I. Hattuşili, I. Murşili ve I. Şuppiluliuma'nın yer aldığı, dört büyük, önemli Hitit kralından birisidir; ismi Hattice bir kutsal dağdan alınmadır. Bu dönemde, Hititlerin Suriye

bölgesine duydukları geleneksel ilginin yanı sıra o yıllarda Mısır firavunu olan III. Thutmosis'in (M.Ö. 1494-1400) yayılma politikaları Hititlerin Suriye topraklarındaki çıkarlarını tehlikeye sokacak düzeye gelmişti; firavun Mısır'ın etki alanını Kargamış'a kadar yaymıştı; II. Tuthaliya, bu yayılmayı engellemek ve Eski Krallık Dönemi'nde kaybedilen egemenlik alanlarını geri kazanmak için Kizzuwatna ve Suriye'ye seferler düzenledi, Halpa (Halep) ve Kargamış'ı egemenliği altına almayı başardı. Kral II.Tuthaliya'nın -kendisinin de- içinde bulunduğu sülale 250 yıl boyunca -Hitit İmparatorluğu'nun çöküşü M.Ö. 1190 yılına kadar- yönetimde kalmıştır.

I. Arnuvanda (M.Ö. 1440-1420)

II. Tuthaliya'nın ardından tahta geçen Hitit Kralı'dır; ismi yine babasının ismi gibi Hatti kökenlidir ve kutsal bir dağdan gelmektedir. Tavananna (ana kraliçe) ise Asmunikal'dı. Ele geçen tabletlerde ve mühür baskılarında kraliçenin ismi sık sık geçmektedir; Hitit İmparatorluk tarihinde -kendisinden 200 yıl sonra yaşamış III. Hattuşili'nin eşi Puduhepa'dan sonra- yazılı belgelerde adı çok sık geçen kraliçedir; Boğazköy'de ele geçen bağış belgesinde kraliçe Asmunikal'in ismi kralla yan yanadır; mühür baskısında çivi yazısı ve hiyeroglif birlikte kullanılmıştır. Mühürde şu satırlar yer almaktadır: **“Tabarna Arnuvanda'nın mühürü, Büyük Kral, Tuthaliya'nın oğlu, Tavananna Asmunikal'in mühürü, Büyük Kraliçe Nikulmatı'nın kızı ve Tuthaliya'nın kızı...”**

Kral I.Arnuvanda ve kraliçe Asmunikal'in tanrılara yakarışını anlatan tablet. I.A.M.

Gerek Hitit öncesi, gerekse Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu coğrafyasında nüfus çoğunluğunu Hattiler ve Hurriiler oluşturuyordu. Hitit krallarının isimlerinin çoğunun Hatti kaynaklı olmasının yanı sıra kraliçelerin isimleri ise Hurri kökenliydi; birçok kraliçe Hurriliydi. Hitit kralları ve kraliçelerinin isimlerinin Hatti ve Hurri kaynaklı olması yerli halkla kaynaşmak, onlara şirin görünme politikaları gütmelerinden kaynaklanmaktadır.

“Bin Tanırlı Ülke” olarak bilinen Hititlerin başkenti Hattuşa kazısında bulunan ve M.Ö.14. yüzyıla ait çivi yazılı tablette Hitit Kralı Arnuvanda ve Kraliçe Asmunikal'ın Tanrılara yakarışları dile getirilmektedir. Hattuşa kazısında bulunan bir çivi yazılı pişmiş toprak tablette Kral Arnuvanda ve Kraliçe Asmunikal çifti Hatti Ülkesi'ni yağma ettikleri, tapınakları yakıp yıkıp tanrı heykellerini parçaladıkları için Kaşkaları tanrılara şikâyet ederek, onların kendilerinden yana olmalarını istemektedirler: **“..... Ey Tanrılar! Bilmelisiniz ki; daha önce hiç kimse tapınaklarımızla bizim gibi ilgilenmedi... Gümüş, altın heykellerinizi, eşyalarınızı, içki kaplarınızı ve giyeceklerinizi, hiç kimse bizim kadar korumadı. Hiç kimse kurbanlarınızın dinsel temizliğine saygı göstermedi. Biz Arnuvanda Büyük Kral ve Asmunikal Büyük Kraliçe, sizlere tekrar yağlı, iyi cins sığırlar, koyunlar, iyi cins ekmek ve içki sunacağız. Bizim yanımızda olun. Tanrıların bu ülkelerdeki tapınaklarının tümünü Kaşkalara yağma ettiler ve siz tanrıların heykellerini parçaladılar. Altınları, gümüşleri, altundan ve gümüşten yapılmış içki kaplarınızı, bronz aletlerinizi ve giysilerinizi yağma ettiler ve aralarında paylaştılar. Rahipleri, kutsal rahipleri, çalgıcuları, şarkıcıları, aşçıları, fırıncıları, çiftçi ve bahçıvanları dağıttılar ve onları kendilerine köle yaptılar. Ayrıca, sığırlarınızı ve koyunlarınızı da dağıttılar. Tarlalarınızı, adak ekmeğinizin kaynağı olan toprağınızı,**

sıvı kurbanlarınızın kaynağı olan bağlarınızla el koydular ve onları aralarında paylaştılar...”

Yine Hattuşa kazılarında bulunan ve M.Ö. 14. yüzyıla tarihlenen çivi yazılı başka bir pişmiş toprak tablette ise ‘Bağış Belgesi’ konu edilmiştir. Kral Arnuvanda ile Kraliçe Asmunikal'ın tapınak rahibesi Kuvatalla'ya evlenirken yaptıkları köle, hayvan ve arazi bağışı ile ilgili belgede yazılanlar şunlardır: **“....Antarla kentinde Hantapi'nin malikhanesinden 7/5 iku (Hititcede alan**

■ Kılıç, mızrak ve yayıyla Kral II. Şuppiluliuma. 2 numaralı Hieroglifli Oda. Detay. Hattuşa.

■ Kral Şuppiluliuma (M.Ö.1380-1345) ve Tavananna'ya (Kraliçeye) ait mühür baskısı. Hattuşa.

■ Kral Şuppiluliuma'ya (M.Ö.1380-1345) ait mühür baskısı. Ugarit.

ölçüsü) üzüm bağı, 13 ev, 30 erkek, 18 erkek çocuk, 4 erkek süt çocuğu, 35 kadın, 16 kız çocuğu, 2 kız süt çocuğu, 2 yaşlı erkek, 2 yaşlı kadın, toplam 109 (kişi). Hizmetkarlar arasında 6 sanatkar, 2 aşçı, 1 Hur'lu terzi, 1 kunduracı, 1 at bakıcısı..... 22 sığır, 158 koyun, 2 at, 3 katır..... Büyük Kral Arnuvanda, Büyük Kraliçe Asmunikal ve Asil Prens Tuthaliya (onları) aldılar ve hizmetkârları, tapınak rahibesi, Kuvatalla'ya armağan ettiler (bağışladılar). Gelecekte oğullarından ve torunlarından hiç birisi hak iddia etmeyecekler. Egemen Kral, Büyük Kral Arnuvanda'nın ve eşi Asmunikal'ın sözleri demirdendir. Atılmaz, kırılmaz. Her kim onu değiştirirse başı vurulacaktır...”

■ Kral Muvatalli'ye (M.Ö.1315-1282) ait mühür baskısı. Hattuşa. A.M.M.

■ Mühür baskısı. Toprak. A.M.M.

Büyük Hitit Krallığı en parlak dönemini I. Şuppiluliuma (M.Ö.1380-1345) zamanında yaşamıştır; 30 yıl süren krallığı döneminde Hitit İmparatorluğu, Mısır ve Babil gibi en büyük imparatorluklar arasında yer aldı. Şuppiluliuma ismi Hititçe kökenli bir sözcüktür ve 'temiz havuz' ya da 'kutsal gölcük' anlamındadır. Kral, diğer Hitit kralları gibi Hatti kökenli bir ismi tercih etmemiştir. Önce, krallığı sürekli rahatsız eden kuzeydeki Kaşkaları, sonra batıdaki Arzawa Ülkesi ile güneydeki Kizzuwatna Ülkesi ve Suriye'nin güneyinde Filistin'e kadar uzanan Mitannilere ait toprakları yeniden krallığın egemenlik alanı içine almıştır; Halpa (Halep) ve Kargamış'ı ele geçirdikten sonra yönetimlerini oğullarına verdi. Kral I. Şuppiluliuma -başarılı devlet adamlığı ve komutanlığı- Hitit coğrafyası dışında da ünlenmişti. Mısır firavununun karısı, bu ünlü Hitit kralından ölen kocasının yerine, oğullarından birisini kocası olması için kendisine göndermesini istemişti. Firavun Tutankhamun genç yaşta ölmüş karısı Ankhesenpaaten dul kalmıştı; dul kraliçe ünlü krala gönderdiği mektupta şöyle sesleniyordu: *"Kocam öldü ve oğlum da yok; senin birçok oğlunun olduğu söyleniyor; bir tanesini gönder; o benim kocam olsun..."*. Bu isteğe şaşıran kral, kuşkulanmış, ülke büyüklüklerine danışıp Mısır'a elçi göndermiştir. Mısır kraliçesi içtenlikli isteğine inanmayan Hitit kralına, kırınglığını, üzüntüsünü belirten ikinci bir mektup göndermiştir: *"Neden, beni aldatacaklar diyorsun; eğer bir oğlum olsaydı bir yabancısı yazıp sıkıntıyı açıklar mıydım. Sen benden kuşkulanıyorsun; kocam öldü ve bir oğlum da yok. Halktan biriyle mi evleneyim? Senden başkasına yazamadım; çok oğlum olduğunu*

söylüyorlar; birini bana ver; o benim kocam olsun; Mısır'ı idare etsin...". Kral, isteğe uyarak oğlunu göndermiş, ama Mısır'da Ay isimli yeni bir firavun da tahta çıkmıştı; gönderdiği oğlu / prens yolda öldürülmüştür. Büyük acı duyan Kral I. Şuppiluliuma, öcünü

almak için diğer oğlunu Mısır üzerine gönderdiği ve sınırda bir peyk devletle çatışma yaşandığı sanılmaktadır; veliaht oğlunun çatışma sonrası getirdiği tutsaklardan yayılan veba hastalığı I. Şuppiluliuma'nın ölümüne neden olur; yerine büyük oğlu Arnuvanda (M.Ö. 1346-1345) tahta geçer. Kısa bir süre sonra II. Arnuvanda da vebadan ölür; bu sonuçla Mısır, ezeli rakibi karşısında rahat bir nefes alır.

II. Arnuvanda'dan sonra tahta geçen II. Murşili (M.Ö.1345-1315) siyasi alanda başarılı olmasına karşın mutsuz bir kraldı. Veba salgını nedeniyle önce babasını, sonra kardeşi Arnuvanda'yı kaybetmesi, salgının ülkeye yayılması onu çok etkiler. Üvey annesi Tavannana'nın (ana kraliçe) yaşamı kendisine zehir etmesi, eşinin, onun eziyetleri yüzünden ölmesi, ayrıca bir şimşek çakması sonunda korkudan dilinin tutulması onu derinden etkilemiş ve değişik bir ruh haline sokmuştu; kral içinde bulunduğu sıkıntıları şu dizelerle anlatır: *"Birden hava bozdu. Gök Tanrısı korkunç bir şekilde gürledi ve ben ürktüm. O zaman ağzımda söz azaldı ve söz kesiklik yaparak yukarı doğru çıktı. Yıllar geçince bu düşlerimde de kendini duyurmağa başlad. Bu düşlerimden birinde tanrının eli bana değdi ve o zaman konuşma gücümü bütünüyle yitirdim. Bunun üzerine bir orakel sorusu düzenledim"*.

II. Murşili zamanında da krallığın sınırları güneybatı Anadolu'da Arzawa ile güneyde de Mitanni Ülkesi yönünde genişledi. Büyük Kral, Batı Anadolu'daki Ahhiyawa ulusunu yenerken, kuzeydeki barbar Kaşkalar (Gaşka) karşı da

M.Ö. 13. yüzyılda Hititler ve komşuları. Frank Starke'nin çiziminden yararlanılmıştır.

yeni seferler düzenleyerek onları da bozguna uğrattı. II. Murşili, Hitit tarihinde önemli yeri olan krallardan biridir. Babası Şuppiluliuma ve kendi icraatları hakkında yıllara göre yazdirdığı ayrıntılı belgeleri bırakması nedeniyle önemli bir tarih yazıcısı sayılır. II. Murşili Dönemi'nin en önemli olaylarından biri de ülkeyi saran ve ölümlere neden olan veba salgınıdır. Kral, vebanın çıkma nedenini, babasının Genç Tuthaliya'yı öldürterek tahta geçmesine bağlar. Kişiliğinin bu yanını ve ruh halini yansıtan "Veba Duası" dizelerinde II. Murşili ilginç saptamalarda bulunur: "Ey Hattî'nin Fırtına Tanrısı, benim efendim. Ve ey siz, benim efendim olan bütün tanrılar!

Doğrudur, insan günah işler. Benim babam da günah işledi, Hattî'nin Fırtına Tanrısı'nın, benim efendimin sözünü dinlemedi. Ama ben,

hiç günah işlemedim. Doğrudur, babanın günahı oğluna da geçer, Bana da babamın günahı geçti. Şu anda Hattî'nin Fırtına Tanrısı'na, benim efendime doğrudur, biz bunu yaptık. Ve şimdi ben babamın günahını doğruladığıma göre, ey Hattî'nin Fırtına Tanrısı, ey benim sahibim ve ey benim sahibim olduğu bütün tanrılar... Niyetleriniz artık değişsin! Artık benim için de yeniden dostça şeyler düşünün! Ve artık vebayı Hattî Ülkesi'nden kovun! Ey tanrılar, siz ki benim sahibimsiniz; eğer Tuthaliya'nın kan öcünü almak istiyorsanız, bilin ki, Tuthaliya'yı öldürenler, dökükleri kanın kefareti ödemişler. Ve Hattî Ülkesi dökülen bu kan yüzünden yok olacak duruma geldi, böylece Hattî Ülkesi de kefareti ödemiş olmadı mı? Eğer bu kefareti ödeme sırası bana gelmişse, ben de şimdi bütün ailemi bu gınahtan ve bu kefareten kurtarmak istiyorum. Ve siz ey tanrılar, sizler ki benim efendimsiniz, artık öfkeniz yatışsın. Ey tanrılar, benim sahibim olan tanrılar... Artık bana karşı eskisi gibi iyilikler düşünün. Dileğim huzurunuzla varmadır; huzurunuzda dua ettiğim için beni kötü hiçbir şey yapmadığım için dinlemelisiniz. Bir zamanlar yanlış yola sapanlardan, kötü işler yapanlardan hiç kimse kalmadı artık. Hepsini öldür

Kral II. Murşili'nin Veba Duası'nın yazılı olduğu kil tablet. I.A.M.

Boğa biçimli kült kapları.
Yük.90 cm.
Büyükkale/ Hattuşa.
Olasılıkla Hava Tanrısı Teşub'un boğaları Hurri ve Serri olduğu düşünülmektedir.
A.M.M.

çünkü. Ama babamın günaltı bana bulaştığı için, yalnız bunun için, bakın sizlere, ey tanrılar, ey benim efendilerim, sizlere ülkem için, ülkemi vebadan kurtarmanız için kefarete kurbanları sunuyorum; bu acıları çekip çıkarın yüreğimden benim, ruhumdan bu korkuları alın benim..."

Kral II. Muşşili ülkenin kuzeyindeki Kaşka ülkelerine karşı giriştiği bir savaşı da yıllıklarında şöyle anlatır: "... Ben majeste böyle olduğunu düşününce Kaşka ülkelerine karşı ikinci defa savaşa gittim. Babamın zamanında düşman olup Hatti Ülkesi'ne saldıran Malazziya Ülkesi'ne karşı geceleyin yürüdüm. Malazziya'da, uzaktan tekrar gün ağarınca Kuwatelşa Dağı çıktı... Dağda kamp yapacak yer aradım. Bir yanımda Şunupassi, İşdupişt kentleri başka bir yanımda ise o Malazziyalıların kardeşleri olan Pittagalaişsalılar vardı; onlar beni gördüler ama Malazziyalılara haber vermediler..."

Havanın sisli olması nedeniyle hiç kimsenin Hitit ordusunu göremediğini, bunun da Fırtına Tanrısı sayesinde olduğunu belirterek kral yıllığına şöyle devam eder: "Malazziya Ülkesi'ne varınca tanrı önümdeki sisi kaldırdı; beni fark etmeyen düşman ekin biçmeye koyulmuştu... halkı otururken buldum ve onlara saldırdım. Sivil halkı, sığırları, koyunları yakaladım; ülkeyi yaktım, sonra onları imha ettim... Gün ağarınca Katabduwa Ülkesi'ni ve Taşınatta Ülkesi'ni yaktım. Taşınatta adamları majestemden yana oldukları için yanıma gelerek şunları söylediler: Efendimiz, sen bu Malazziyalıları imha ettin; Efendimiz Hattuşa'ya döndüğü zaman... bizi imha etme..." (Çev: Sedat Alp).

Kral Muvatalli (M.Ö. 1315-1282) zamanında ise Batı Anadolu'da Wilusa (Troia Ülkesi) ile çıkan bazı olaylar, antlaşma ile sonuçlanır. Ancak ülkenin güneyindeki Suriye ve Filistin topraklarını ele geçirmek için Mısır firavunlarından I. Setos'un saldırısını, Kargamış ve Halpa (Halep) gibi uydu devletleri önler. Ancak M.Ö. 1290 tarihinde tahta çıkan II. Ramses Suriye üzerinde hak iddia

eder. Mısır ile komşu olan ve I. Şuppiluliuma zamanından beri Hititlere vergi veren Amurrular, firavunun etkisiyle Hititlerden ayrılıp Mısırlılara bağlanmayı ve Hititlere artık vergi vermemeyi dile getirirler. Amurruların Hititlerle aralarındaki antlaşmayı bozmaları, Hititlerin de buna tepki göstermeleri üzerine, bundan korkan Amurrular da kendilerini koruması için Mısır Firavunu II. Ramses'e başvururlar. Bunu fırsat bilen Mısır Firavunu II. Ramses M.Ö. 1285 tarihinde büyük bir ordu ile Orta Suriye'ye girer. Kral Muvatalli, kendisi güneyde Mısırlılarla uğraşırken, kuzeydeki Kaşkaların başkent Hattuşa'ya saldırabileceklerini düşünerek, başkent Hattuşa'ya Dattaşsa'ya taşır. Kadeş Savaşı, her iki taraf için de büyük bir felaket olmuştur; sonrasında, II. Ramses ordusunu alıp savaş alanından çekilirken, Muvatalli ise ordusu ile birlikte Şam'a kadar bölgeyi talan etmiştir. Amurru Krallığı yine Hititlerin uydusu olmuş, Mısırlılar da artık Suriye üzerinde hak iddiasından vazgeçmişlerdir.

Hitit Kralı Muvatalli'nin M.Ö. 1282'de ölümünden sonra III. Muşşili (M.Ö. 1282-1275) başa geçer. Kral, başkenti Dattaşsa'dan tekrar Hattuşa'ya taşır. III. Muşşili'nin tahta bulunduğu yıllar, amcası III. Hattuşili'yle çekişme içinde geçer. Amcası yasalar gereği yeğenin tahta çıkmasını sağlar; ama ilerleyen yıllarda III. Muşşili amcasının elinden tüm yetkileri alır. Sonunda bu çekişmeden galip çıkan III. Hattuşili olur; III. Muşşili Hatti Ülkesi'nden kaçarak Mısır'a sığınır. Yazışmalar fayda vermez; Mısır, III. Muşşili'yi iade etmez. Amca ile yeğen arasındaki

Hattuşa, Büyükkale'de bulunan Hitit Kralı III. Hattuşili ile Mısır Kralı II. Ramses arasında imzalanan Kadeş Barış ve Kardeşlik Antlaşması'nın metnini içeren kil tablet ve antlaşma metninden detay. I.A.M.

bu taht kavgası, federatif bir yapıya sahip Hatti Ülkesi'nde kötü örnek olacaktır; bu davranışıyla kral yasaları çiğnemiş, sonucunda merkezi otorite zayıflamış, krallık içindeki bir feodal beyin merkeze karşı çıkması artık olağan hale gelmiştir.

Muvatalli ile Mısır Firavnu II. Ramses arasında yapılan Kadeş Savaşı'ndan 16 yıl sonra, Hitit Kralı III. Hattuşili (M.Ö.1275-1250) ile II. Ramses arasında, M.Ö.1269 tarihinde **“Kadeş Barış ve Kardeşlik Antlaşması”** adı altında imzalanan bu antlaşma, tarihte bilinen ilk yazılı antlaşmadır. Antlaşmanın metinleri gümüş levhalara kazınmış, ancak bu levhalar günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan bu antlaşma metninin bir örneği Mısır hiyeroglifleriyle Karnak Tapınağı'nın duvarlarına kazınmıştır; diğer örneği ise Hitit çivi yazısı ve dönemin protokol dili Akadca ile yazılı pışmış toprak tableti Boğazköy (Hattuşa) kazısında bulunmuştur; bu tablet İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bağlı Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Hititlerle Mısırlılar arasında yapılan bu barış antlaşması, 13 yıl sonra 1256 tarihinde tekrar sağlanmıştır, Hitit Kralı III. Hattuşili bu kardeşlik, dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri içinde büyük kızını da Mısır Kralı II. Ramses'e başkadin/ eş olarak vermiştir. III. Hattuşili, yeğeniyle giriştiği taht kavgası sonucu kral olmuştur; bu mücadeleyi de dinsel bir nedene bağlayarak **“Tanrı kadın İstar böyle istemektedir...”** demişti ve tahtında huzursuzdu. Kökenini, I. Hattuşili'ye kadar uzatıyordu. Tahta çıktığında kendisine

hediye göndermeyen Asur Kralı'na sitemlerini belirtmekten geri kalmamıştır: **“Kral olduğumda bana elçi göndermedin. Oysa bir kral tahta çıktığında, eş değerdeki kralların hediyeler göndermeleri bir gelenektir... ama bugüne kadar bunu yapmadın.”** Kral III. Hattuşili ayrıca, siyasal amaçlı olarak Kizzuwatna Ülkesi'ndeki Hurri rahibin kızı Puduhepa ile evlenerek, dini siyasete alet eden bir yönetici olarak dinsel çevrelerin desteğini de kazanmak istemiştir. Hatti dinine sıkı sıkıya bağlı olan başkent Hattuşa'ya böylece Hurri inancı da girmiş olur. III. Hattuşili Dönemi'nde Hitit dininin Hurrileştiğini görüyoruz. Öyle ki bu dönemde inşa edilen Yazılıkaya Panteonu'nda tasvir edilen Hitit tanrı tasvirlerinin yanında Hurri tanrı adları yer alıyordu. O tarihlere kadar Anadolu'da yaşayan bütün dinlere saygı gösteren ve hoşgörü ile yaklaşan, geleneklerine bağlı, insan haklarına saygılı Hititlerde, dinin siyasete girmesi ve alet edilmiş olması, ileride imparatorluğun çözülmesine yol açacak nedenlerden birisi olacaktır.

III. Hattuşili M.Ö.1250 tarihinde öldükten sonra yerine oğlu IV. Tuthaliya (M.Ö.1250-1220) geçer. Bu dönemde Mısır ve Hitit ile birlikte Asur ve Babil Devletleri, o dönemde dünyanın en büyük devletleriydi. IV. Tuthaliya, doğuda Asur, batıda ise Ahhijawa Ülkesi ve Batı Anadolu'daki diğer küçük devletlerle sürekli uğraşmak zorunda kalmıştır. Önceleri kurulu düzenin korunmasına karşın, ilerleyen zaman içinde ise Büyük Hitit İmparatorluğu'ndaki çöküntü ve toprak kayıpları

başlar. M.Ö.1220 tarihinde ölen IV. Tuthaliya'nın yerine oğlu III. Arnuvanda (M.Ö.1220- 1200) ve daha sonra da diğer oğlu II. Şuppiluliuma (M.Ö.1200-1190) sıra ile tahta geçerler. II. Şuppiluliuma Hitit İmparatorluğu'nun son kralıdır. Önceki Kral III. Arnuvanda'nın karısından ve haremdeki eşlerinden çocuğu olmadığı için tahta kardeşi II. Şuppiluliuma geçmiştir. Bu dönemde imparatorluk çözülme aşamasına gelmiştir; federatif yapı içindeki krallıklar baş kaldırmış, hatta karşı koalisyon kurmuşlardır. Çözülme aşamasındaki bu karmaşa sarayda da yaşanmaktadır. Bu dönemde II. Şuppiluliuma'nın baş yazıcısının söylemleri ilgi çekicidir: **“Ben sadece efendim Şuppiluliuma'nın çocuklarını koruyacağım... Hatti Ülkesi halkı başkaldırınca, efendim, majeste, babamı, annemi ve beni daha küçük çocukken yamına aldı... Majestenin ağabeyi kralken ben büyümüştüm ve onu korudum. Ona karşı hiç kusurda bulunmadım... Hatti halkı ona karşı güçlükler çıkarınca onu hiçbir zaman yalmı; bırakmadım...”** Bu dönemde gerek Batı Anadolu'daki ve gerek diğer bölgelerde, Büyük Hitit İmparatorluğu'na bağlı olan devletler yer yer başkaldırırlar. Ancak Büyük Hitit İmparatorluğu için asıl büyük tehlike Batı Anadolu'dan gelir. Buradaki Zippasla Devleti güneybatı Anadolu'yu ele geçirir. Doğu'daki diğer beylikler de Büyük Hitit İmparatorluğu'na karşı başkaldırırlar. Bu karmaşa ve başkaldırırlar, son Hitit kralı II. Şuppiluliuma Dönemi'nde artarak çoğalır. Artık Büyük Hitit İmparatorluğu yıkılmak üzeredir. M.Ö. 2. binin sonlarında güneydoğu Avrupa'da yaşayan halklar arasında büyük bir hareketlenme olur. **“Deniz Kavimleri”** veya **“Ege Göçü”** de denilen bu halklar, Balkanlar üzerinden deniz ve kara yolu ile Hellas'ı da (Yunanistan) geçip Anadolu'ya gelirler, Troia (M.Ö.1190) ve Hattuşa'yı (M.Ö.1183) yakıp yıkarlar, Büyük Hitit İmparatorluğu'na da son verirler. Hellas'ı, Anadolu'yu ve Suriye'yi korkunç bir biçimde tahrip ederler. Bu kavimler (halklar) yollarına devam edip Yakındoğu ve Mısır'a saldırırlar. Mısır

Firavunu III. Ramses (M.Ö.1197-1165), önüne gelen her şeyi yakıp, yıkan, kıran bu talancı kavimlerin saldırılarını Mısır kapıları önünde M.Ö. 1190/1180 tarihlerinde durdurduğunu yıllıklarında anlatır. III. Ramses, saldırıları Mısır'daki Medinet Habu Tapınağı'ndaki yazıtta şu sözlerle anlatılır: **“Hatti Ülkesi'nin hiçbir krallığı bu saldırıları önleyemedi. Arzawa, Kargamış, Alasia, Kode, yok edildi; Amurru Krallığı'nın bir yerinde karargâh kurdular... önderinde bir ateşle Mısır'a doğru gelmeye başladılar...”** Kral, öküz arabaları ve gemilerle gelen bu insanları geçtikleri yerde yok ettiğini belirtir.

M.Ö.2. binin sonlarında Hellas, Anadolu ve Suriye'de bulunan krallıklar, feodal beylikler ve federal devletlerde, okuma - yazma (yazı) zenginlerden ve soylulardan oluşan belli bir sınıfın elinde idi. Halk okumadan, yazmadan yoksundu. İşte, Kavimler Göçü/Ege Göçü ile birlikte bu devletlerin, krallıkların, beyliklerin yıkılması, okur- yazar olan sınıfların da yok olmasıyla birlikte yazı da unutuldu, yok oldu. Böylece Anadolu M.Ö.1190- 800/750 tarihleri arasında 400 yıllık karanlık bir dönem yaşadı. Nihayet M.Ö.8. yüzyılda Anadolu, uygar olmanın ilk koşulu olan yazıya yeniden kavuştu. İşte yazının kullanılmadığı, Anadolu'da yaşanan, ancak karanlıkta kalan bu tarihsel dönem henüz aydınlığa kavuşmuş değildir. Geç Hitit Krallıkları hakkındaki bu dönemlere ait bilgileri ise ancak Asur ve Urartu yazılı kaynaklarından öğrenebiliyoruz.

Hititler Dönemi'nde Batı Anadolu'daki antik çağın ünlü kentlerinden Smyrna (İzmir) / Tismurna-Smurna; Miletos (Balat) / Milavanda; Ephesos (Selçuk) / Apasas; Perge (Aksu) / Parha-Parga; Patara (Gelemiş) / Patar; Troia / (W)llion - Wilus Hitit adlarıyla anılan kentlerdir. Başlangıçta küçük bir yerleşim konumunda olsalar bile, en azından adları nedeniyle de olsa bu antik kentlerdeki yerleşmenin Hitit Dönemi'ne kadar uzandığı anlaşılmaktadır.

■ Karabel Kaya Kabartması. Kemalpaşa. İzmir.

■ Hatipkaya Kabartması. Konya.

HİTİT DEVLET YÖNETİMİ

Hitit Devleti, siyasal yapısı itibariyle kral ve kraliyet ailesinden gelen kişilerden oluşan politik bir kurumdur. Hitit kralları, ülke sorunlarını, Pankus adı verilen İmparatorluk Meclisi'nde onaylatma gereği duyuyorlardı. Fakat Hitit Devleti'nde -yapısı itibariyle- mutlak güç Büyük Kral'dı. Hitit kraliyet ailesi dışı kapalı bir topluluk değildi. Krallık kalıtsaldı. Ancak birinci veya ikinci derecede kral olabilecek erkek bulunmaması durumunda, birinci dereceden bir prensesin eşi de kral olabilirdi. Eski Hitit Krallık Dönemi'nde Kral Telipinu saray entrikalarını durdurmak ve düzeni sağlamak için tahta çıkış yasası çıkarmıştı; ünlü Telipinu metninde bu konuyla ilgili şu satırlar yer alır: *"...Birinci kadından doğan erkek çocuk kral olur. Eğer birinci*

sıradan prens yoksa ikinci sıradan olan erkek çocuk kral olur; bir kral çocuğu, bir oğlan yoksa bu durumda birinci sıradan kız çocuğu evlendirilir; onun kocası kral olur..." Kral Telipinu, tahta -bir önceki kralı devirerek- geçmiş olsa da saraydaki düzensizliğe son vermiştir. İlk iki Hitit Kralı I. Hattuşili ve I. Murşili önceki kralın atamasıyla tahta çıkmışlardı; onları izleyen krallar Hantili, Zidanta ve Ammuna entrikalarla, ellerini kana bulayarak tahta gelmişlerdi. Telipinu'nun çıkardığı yasa Büyük İmparatorluk Dönemi'nde de aynen uygulanmıştır. Hitit kraliçeleri de krallar kadar haklara sahiptiler. Kral eşleri Tavananna

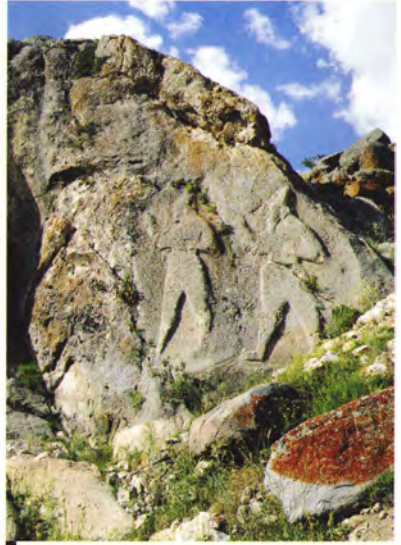
(ana kraliçe) ünvanı ile anılırlardı. Eşi ölen kraliçe bu ünvanı ölene kadar taşırdı. Hitit Tavanannaları (ana kraliçe) içinde en güçlü olanı III. Hattuşili'nin eşi olan Puduhepa idi. Hurri kökenli olan kraliçe Puduhepa, Yazılıkaya'daki

■ İmamkulu Anıtı. Kayseri.

Fraktin Anıtı. Kayseri.

Gävurkale Kabartması. Ankara.

tanrı kabartmalarının yanlarına Hurri adlarını yazdırtmış, Fraktin Kabartması'nda kendisini Tanrıça Hepat'a libasyon yaparken göstermiş, eşi III. Hattuşili öldükten sonra da başa geçen bir sonraki kralla birlikte ülkeyi yöneterek güçlü bir kraliçe olduğunu kanıtlamıştır. Kizzuwatna Ülkesi'ndeki Hurrili bir rahibin kızı olan kraliçe Puduhepa, dış ilişkilerde de etkin olmuş yapılan birçok antlaşmaya eşi Kral III. Hattuşili ile mühür basmıştır; hatta bazı uluslararası ilişkilerde kraliçe Puduhepa tek başına inisiyatif koyarak mührünü kullanmıştır. Bu dönemde yine komşu devletlerle olan ilişkileri güçlendirmek için sık sık karşılıklı hediyeler gönderilip, yazışmalar yapılmıştır. Ele geçen bir belgede dönemin Mısır Kraliçesi Neptera, Hitit Kraliçesi Puduhepa'ya gönderdiği hediyeleri yazdığı bir mektupta şöyle sıralamıştır: **“Mısır Ülkesi'nin büyük kraliçesi Neptera şöyle der: Hatti**

ülkesi'nin büyük kraliçesi Puduhepa'ya söyle: Ben, kız kardeşin iyiyim, siz kız kardeşim de iyi olasınız; ülken de iyi olsun... Sen kız kardeşimle aynı biçimde kardeş olduk. İşte sana, kız kardeşim, senin için selamlama hediyesi olarak bir hediye gönderdim... Boyun için bir zincir, çok renkli saftından. 12 telden oluşmuş, ağırlığı 88 şekel, bir tane çok renkli mahlulu giysisi, kral kalitesi; bir tane çok renkli koton tunika, kral kalitesi; 5 adet çok renkli koton giysi, iyi kalite ince iplikten; 5 adet çok renkli koton tunika iyi kalite ince iplikten; Bütün giysilerin toplamı 12 koton giysi...” (Çev: Sedat Alp). Yine aynı dönemde Hitit Kralı III. Hattuşili

Kral Kapı. Hattuşa.

dostluğu güçlendirmek için büyük kızını Mısır Firavunu II. Ramses'e 'baş kadın eş' olarak vermiştir. Sonrasında Mısır Firavunu, Hitit Kraliçesi Puduhepa'ya dostluk içeren şu mektubu göndermiştir: **“Amon'un**

Kral Muvatalli Kaya Kabartması. Sirkeli. Ceyhan.

Aslanlı Kapı. Hattuşa.

Fasıllar Anıtı kopyası. A.M.M.

sevgilisi, güneşin oğlu, Mısır kralı, büyük Kral Ramses şöyle der: *Hatti Ülkesi'nin kraliçesi, büyük kraliçe Puduhepa'ya şöyle: İşte ben kardeşin iyiyim. Evlerim, oğullarım, ordularım, atlarım, arabalarım iyidir. Ülkemde büyük ölçüde iyilik vardır. Siz kız kardeşim de iyi olasın... Kız kardeşime şöyle söyle: Kardeşim, Hatti Ülkesi'nin kralı bana şöyle yazdı: Kızımın başına iyi kokulu yağ dökecek kişileri gönder; onlar, onu Mısır Kralı'nın büyük kralın evine götürsünler... İşte kardeşim bana böyle yazdı; kardeşimin bana bildirdiği bu karar çok güzeldir. Mısır'ın tanrıları ve Hatti'nin tanrıları iki büyük ülkeyi sonsuza dek bir ülke olarak birleştirmek için bizi bu karara sevkettiler...*" (Çev: Sedat Alp).

Hititler gerek İmparatorluk Dönemi'nde, gerekse Geç Hitit Beylikleri

Dönemi'nde genellikle su kenarlarındaki sarp kayalara, doğal yol ve dağ geçitlerine, yapay olarak düzenlenmiş yüzeylere, Hitit krallarının tasvirlerini içeren kabartmalı kaya anıtları yapmışlardır. Bu anıtlar bizzat Hitit kralları tarafından yaptırılmıştır. Buradaki amaç, tanrıların kutsanması, büyük kralların tanrılara karşı olan şükranlarının görsel olarak gösterilmesidir. Ayrıca bu anıtların, Hitit krallarının gücünü, büyüklüğünü ve egemenlik alanlarının gösterilmesi şeklinde ve propaganda amacıyla yaptırıldıkları da düşünülebilir. *Gâvurkale Kaya Anıtı, Fraktın Kaya Anıtı, Eflatunpınar Anıtı, Fasıllar Anıtı,*

Sirkeli Kaya Anıtı, Gezbeli Kaya Anıtı, Karabel Kaya Anıtı, İmamkulu Kaya Kabartması, Yalburt Su Anıtı, Tuşçı Anıtı, Hatip Kaya Anıtı, Akpınar Kaya Anıtı, Hemite Kaya Anıtı bu kaya anıtlarından bazılarıdır.

Sfenksli Kapı. Alacahöyük.

Eflatunpınar Kutsal Havuz Anıtı. Beyşehir.

Yalburt Hitit Anıtı. Iğın. Konya.

Hitit kralları yönetiminde mutlak hâkimdi; aynı zamanda ordunun da komutanı konumundaydı. Din ve yargıda da karar verici, söz sahibiydi. Gerek krallık döneminde gerekse imparatorluk aşamasında farklı dinlerden ve dillerden oluşan çok uluslu federatif devlet yapısını yüzyıllar boyu sürdürme başarısı göstermişlerdir. Farklı ulusların tanrılarını kendi tanrılarına katmışlar, dillerini benimsemişlerdir. Hâkimiyetlerine aldıkları birçok krallığı oğulları kanalıyla yönetmişlerdir. Sınırlarda kurdukları tampon devletlerle, evlilik, ticari ilişkiler vb. yöntemlerle dış ilişkilerinde de güçlü hâkimiyet alanları kurmuşlardır. Eski Krallık Dönemi'nde (M.Ö. 1660-1460) bilinen kral sayısı on birdir; Kral I. Hattuşili (M.Ö.1660-1630) Hitit Krallığı'nın kurucusudur; diğer krallar tarih sıralamasına göre I. Murşili (M.Ö.1630-1600), I. Hantili (M.Ö.1600-1570), I. Zidanta (M.Ö.1570-1560), Ammuna (M.Ö.1560-1540), I. Huzziya (M.Ö.1540-1535), Telipinu (M.Ö.1535-1510), Alluvamna (M.Ö. 1510-1500), II. Hantili (M.Ö.1500-1490), II. Zidanta (M.Ö.1490-1480) ve II. Huzziya'dır (M.Ö. 1480-1460).

Hitit İmparatorluk Dönemi'nde (1460-1183) tahtta kalan kral sayısı ise on dördür. II. Tuthaliya, krallığı imparatorluk aşamasına getirmiştir. Bu dönem kralları tarih sıralamasına göre II. Tuthaliya (M.Ö.1460-1440), I.Arnuvanda (M.Ö.1440-1420), II. Hattuşili (M.Ö.1420-1400), III. Tuthaliya (M.Ö.1400-1380), I. Şuppiluliuma (M.Ö.1380-1345), II. Arnuvanda (M.Ö.1346-1345), II. Murşili

(M.Ö.1345-1315), Muvatallı (M.Ö.1315-1282), III. Murşili (Urhi-Teşub M.Ö.1282-1275), III. Hattuşili (M.Ö.1275-1250), IV. Tuthaliya (M.Ö.1250-1220), III. Arnuvanda (1220-1200) ve Hitit İmparatorluğu'nun çöküş aşamasındaki son kralı ise II. Şuppiluliuma'dır (M.Ö.1200-1190/1183).

Hitit imparatorları listesinde adı bulunmayan ancak son yıllarda yapılan araştırmalar sonunda **“Kahraman Kurunta”** adlı yeni bir Hitit kralı saptanmıştır. 1986 yılında Hattuşa'daki Yerkapi'da yapılan kazılar sırasında bulunan ve Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen çivi yazılı tunç (bronz) levhada, Büyük Hitit Kralı IV. Tuthaliya ile Tarhuntassa Kralı Kurunta arasında yapılan bir antlaşmadan söz ediliyor ve yazıtta, **“Büyük Kral, Kahraman Muvatallı'nın oğlu Büyük Kral Kahraman Kurunta”** yazısı geçiyor. Büyük Kral Muvatallı'nın Urhi-Teşub ve Ulmi-Teşub adlı iki oğlu vardı. Muvatallı'nın ölümünden sonra Urhi -Teşub tahta geçer; ancak, yeğenini zayıf kişilikli ve başarısız gören amcası III.Hattuşili, onu tahttan uzaklaştırarak kendini Hitit kralı ilan eder. Muvatallı ile III. Hattuşili aynı zamanda kardeşler. III. Hattuşili yeğeni Kurunta'yı koruyan bir kişi idi. Daha sonra III.Hattuşili Kurunta'yı **“yerel kral olarak”** tahta geçirir. Konunun uzmanları, Kral Kurunta'nın olasılıkla M.Ö.1220 tarihlerinde Hitit kralı olarak beş yıl kadar tahtta kaldığını belirtmektedirler.

Büyük Tapınak. Hattuşa.

Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı. B Galerisi. Hattuşa.

HİTİT DİNİ

Hitit Devleti federal bir devlettir. Farklı inançtan oluşan toplulukları içerdiğinden, devletin bütün inanç gruplarına karşı hoşgörülü olmasını gerekli kılmıştır. Hititlerin Gök Tanrısı ile Arinna'nın Güneş Tanrıçası birlikte Federal Hitit Devleti'nin birleştirici gücünü de oluştuyordu. Hitit yazılı kaynaklarında sıkça *"Hatti Ülkesi'nin Bin Tanrısı"*ndan söz edilir. Büyük İmparatorluk Dönemi'nde Hatti Ülkesi'ne çok tanrılı inançlar egemendi. Aynı tanrı hakkında, farklı inançtaki toplumların başka adlar kullanmaları nedeniyle Hatti Ülkesi'nde tanrıların sayısı binlere ulaşmıştır. Hitit metinlerinde baş tanrı; *"Hatti Ülkesi'nin*

Kalki/Yeraltı Tanrısı Nergal. Yazılıkaya. B Galerisi. Hattuşa.

Gök Tanrısı", "Göğün Tanrısı", "Hattuşa'nın Tanrısı", "Saray'ın Tanrısı" gibi isimlerle anılırdı. Hattiler Fırtına Tanrısı'nı Tarhu, Hurriler ise Teşub adı ile anarlardı. Baş Tanrıça'yı ise, Hattiler *"Veruşemu"*, Hurriler

"Hepat", Hititler *"Arinna'nın Güneş Tanrıçası"*, Geç Hititler *"Kubaba"* adı ile anarlardı. Hitit Kralı III.Hattuşili'nin eşi Puduhepa'nın yazılı bir tablette Arinna'nın Güneş Tanrıçası'yla ilgili yaptığı duada şu dizeler geçmektedir: *"Arinna'nın Güneş Tanrıçası sahibem; sen bütün ülkelerin kraliçesisin. Sen kendine Hatti Ülkesi'nde Arinna Kenti'nin Güneş Tanrıçası adını taktın. Ayrıca Sedir Ülkesi yaptığın (Ülkede). Kendine Hepat adını koydun. Ben Puduhepa ise, eskiden beri senin hizmetkârım..."* (Atatürk/Alacahöyük, Aykut Çınaroğlu, Duygu Çelik). *"Bin Tanrılı Uygarlık"* denmesine karşın, bütün Hitit tanrılarının resmedildiği başkent Hattuşa yakınındaki açık-hava tapınağı Yazılıkaya Hitit Panteonu'nda, Gök Tanrısı Teşub, Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hepat ve oğulları Şarruma'dan oluşan çok sayıda Hitit tanrısının tasvirini yer almaktadır. Hititler taptıkları tanrılar için tapınaklar inşa etmişlerdir. Tanrıların ve onların kutsal hayvanlarının heykellerini yapmış, ayrıca bunların kabartmalarını da mühür ve vazoların üzerine işlemişlerdir.

3 No'lu Tapınak. Hattuşa.

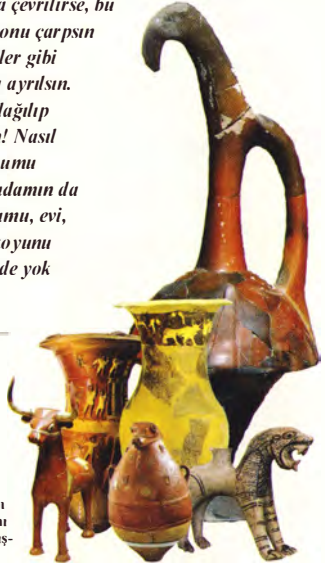
HİTİT SOSYAL YAŞAMI, KÜLTÜR SANAT VE MİMARİSİ

Hititler insan haklarına önem verirlerdi; Hatti Ülkesi'nde suçlulara Asur'da olduğu gibi onur kırıcı cezalar uygulanmazdı; suçluları, esirleri kazığa oturtmak, derisini yüzmek ya da kellelerinden kuleler oluşturmak türünden cezalara Hitit yazılı kaynaklarında, kabartmalarında rastlanmaz. Kölelerin bile hakları olduğu, yerli kadınlarla evlenebileceği bilinmektedir. Hitit sosyal yaşamında kız kardeşle evlenme ya da sevişme yasaktı ve cezası ağırdı. Ele geçen bir belgede Kral I. Şuppiluliuma'nın sözleri bu yasağı dile getirmektedir: "... **Hatti Ülkesi'nde önemli bir gelenek vardır; erkek kardeş, kız kardeşi ya da onların kız çocuklarıyla sevişemez, cinsel ilişkiye giremez; girerse Hatti Ülkesi'nde sağ yaşayamaz, öldürülür...**" Mezopotamya'da baskı altında olan kadının aksine Hititlerde kadın sosyal ve yönetsel yaşamda erkekle eşit konumdaydı; ülke yönetiminde birçok kraliçe alınan kararlarda ve antlaşmalarda kralla birlikte mühürünü kullanmıştır. Hititlerde çok kadınlı evlilik yoktu.

Kendilerini "**Bin Tanrılı Ülke**" olarak tanımlayan Hititler, din, mitoloji, töre, örf ve adetleriyle, kültür ve sanatın bütün dallarında kendilerinden önce yaşayan Hattilerin etkisinde kalmakla birlikte, kendi özgün anlayışlarını da yansıtmışlardır. Mısır, Babil ve Sümer Uygarlıkları düzeyinde olmamakla birlikte, kendilerine özgü bir sanat ve kültür geliştirmişlerdir. Boğazköy, Alacahöyük, Alishar, Kültepe, Acemhöyük, Karahöyük, Şapinuva, Sarissa bilinen önemli Hitit yerleşim merkezleridir. Hitit mimarisinin en güzel örnekleri başkent Hattuşa'da (Boğazkale) yer alır. Kentin etrafını çeviren surlar, kuleler, giriş kapıları, kent içindeki saraylar, tapınaklar, arşiv binaları ve diğer yapılarla Hitit mimarisinin bütün incelikleri görülebilir. Hattuşa kazıları sonunda, arşiv binalarındaki odalardan elde

edilen binlerce yazılı tabletin okunmasıyla Hitit tarihi, dini, ekonomisi, siyasal ve sosyal durumu hakkında geniş bilgilere ulaşılmaktadır. Hattuşa kazılarında bulunan ve M.Ö.13. yüzyıla tarihlenen çivi yazılı pişmiş toprak tablette "**Asker yemini**" konu edilmektedir. Bu tablette, Hitit askerlerinin yaptıkları yemin töreni anlatılmakta ve bu yemine uymayanlar lanetlenmektedir. Lanetlenme bölümü şöyle devam eder: "... **Her kim bu tanrı yeminini bozarsa ve Hatti Ülkesi'nin kralına tuzak kurarsa ve Hatti Ülkesi'ne düşman gözü ile bakarsa, bu yeminler onu çarpsın. Ve bu adamın askerleri kör olsun, sağır olsun. Birbirlerini görmesin ve birbirlerini işittesinler. Onlara kötü ölüm versin ve onların aşağıda ayaklarını kötürüm etsin, yukarıda ellerini bağlasın! ...**" Ve sonra (askerlerin) ellerine etin sinirlerini ve tuzu koyar, onları bir tavaya atar ve şöyle söyler: "**Nasıl bu sinirler ocakta parçalara ayrılıyorsa ve tuz ocakta yok oluyorsa, bu yeminleri kim bozarsa, Hatti Ülkesi kralına saygısızlık eder, gözleri Hatti Ülkesi'ne düşmanca çevrilirse, bu yeminler onu çarpsın o da sinirler gibi parçalara ayrılsın. Tuz gibi dağılıp yok olsun! Nasıl tuzun tohumu yoksa, o adamın da ismi, tohumu, evi, sığırtı ve koyunu aynı şekilde yok olsun...**"

■ Hititler, kültür ve sanatın bütün dallarında Hattilerin etkisinde kalmakla birlikte, kendi özgün anlayışlarını da yansıtmışlardır.

HİTİT YAZISI

Hititler, ülke içinde ve dış ilişkilerinde, yazışmalarda, çoğunlukla fırında pişirilmiş ya da güneşte kurutulmuş dörtgen kil tabletleri kullanmışlardır; bu tabletler çivi yazısıyla yazılmıştır. Çivi yazısı Sümer diliyle Güney Mezopotamya'da doğan ve gelişen yazı şeklidir.

Sonrasında Akadlar kendi dilleriyle çivi yazısını kullanmışlardır; bu yazı türü Yakındoğu'nun diğer dillerinde Elamca, Hititçe, Ugaritçe, Hurri ve Urartuca'da kullanılarak yaygınlaşmıştır. Çivi yazılı belgeler çoğunlukla kilden pişirilmiş tabletlere yazılıyordu; ayrıca balmumlu ahşap tabletlere de yazılmıştı; çok az sayıda bulunan çivi yazılı tabletler ise metalden yapılmıştı; Hititlerle Mısırlılar arasında yapılan Kadeş Barış ve Kardeşlik Antlaşması'nın -Mısır kaynaklarında-

gümüş bir tablete yazıldığı belirtilmişti ama bu tablete ulaşılammıştır. 1986 yılında Hitit başkenti Hattuşa'da Peter Neve tarafından bulunan metal tablet bilim dünyasında yankı uyandırmıştır. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen bronz tablet günümüze sağlam ulaşmış önemli bir belgedir; üzerine kazınan çivi yazısında Hitit Kralı IV. Tuthaliya ile Tarhuntassa Ülkesi kralı Kurunta arasında M.Ö. 1235 tarihinde yapılmış

bir antlaşma metni yazılıdır. Hititler, bıraktıkları belgelerin bir kısmında ise hiyeroglif yazı kullanmışlardır; Mısır hiyeroglifine benzetilse de kökeni Anadolu'ya özgüdür;

tamamı Luwi dilinde yazılmış, mühürlerde, taş bloklarda kullanılmıştır. Hiyeroglif yazıyı, çok sayıda ele geçen Hitit krallarının mühürlerinde de görmekteyiz; pişmiş toprak tabletlerin çoğunda kralların, kraliçelerin mühür izlerine rastlanmıştır. Bazı mühürler hem çivi yazılı hem de hiyeroglifle yazılmıştır. Hiyeroglif yazının kullanıldığı diğer bir alan da ortostatlar, büyük taş blokları ve doğal kayalık alanlardır. Günümüzde Anadolu'nun birçok yerindeki Hitit yerleşiminde, yol geçitlerinde ya da su kenarındaki anıtlarda hiyeroglif yazıya rastlanmaktadır; Karatepe-Aslantaş, Zincirli, Kargamış, Sakçagözü, Hattuşa gibi yerleşim alanlarında, bu bölgelerden çıkarılmış, müzelerde sergilenen ortostatlar, steller ve kaya yazıtlarında hiyeroglif yazılı belgelere rastlamaktayız. Hitit İmparatorluk Dönemi sonrasında da Geç Hitit Dönemi sonuna kadar hiyeroglif yazı kullanılmıştır. Anadolu'da ele geçen ilk yazılı kaynaklar Hititlere ait değildir; Orta Anadolu'da Kayseri yakınlarında Kültepe'de (Kaniş / Neşa) çıkarılan ilk tabletler Eski Asur Dönemi'ne ait Akadca tabletlerdir. Hitit Kralı I. Hattuşili Dönemi'nde tabletlerdeki çivi yazısı Asur tabletlerindeki gibi değildir. Babil / Mezopotamya çivi yazısının benzeridir; bu yazının kaynaklandığı yerler ise ilk Hitit krallarının Suriye içlerinde ele geçirdiği topraklardır; bu bölgelerde yaşayan yazıcıların başkent Hattuşa'ya getirilmesi sonucu bu yazı stilini de Hititler kullanır olmuşlardır. Hitit tabletlerinin çoğu resmi niteliklidir ve saray ve tapınaklar gibi devlet aygıtı içindeki yerlerden çıkarılmıştır. Tabletlerdeki metinler, kral buyruklarını, devlet içi yazışmalarını, devlet içindeki yöneticilerin hak ve görevlerini,

Hitit çivi ve hiyeroglif yazısı olan mühür baskısı. A.M.M.

Sultanhanı steli. A.M.M.

Hiyeroglif yazılı stel. Hattuşa. Ç.M. Stelde 'Kanaht Güneş Kursu'nun altında kralın soyu hakkında bilgiler verilmektedir: "Büyük Kral Tabarna Tuthaliya, kahraman büyük Kral Hattuşili'nin oğlu, büyük Kral Murşili'nin torunu Tuthaliya".

Kadeş Barış ve Kardeşlik Antlaşması'nın metnini içeren tabletten detay. Hattuşa. İ.A.M.

Hattuşa'da bulunmuş Kral Tuthaliya kabartması. Ç.M.

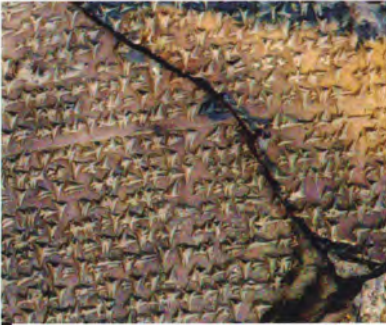
8,5 m. uzunluğunda, 11 satırlık Hiyeroglif yazıt. Nişantaşı. Hattuşa.

Kötü
gelecekte
korunmak için
dinsel töreni
anlatan
kil tablet.
İ.A.M.

Hattuşa'da 2 no'lu Hiyeroglifli Oda'daki yazıt.

federatif yapı içindeki krallıklarla resmi ilişkileri, kral ve kraliçeler arasındaki yazışmaları, sınır ötesi ülkelerle yapılan antlaşmaları, ülke içinde ve dışında yapılan bağışları ve hukuki yazışmaları içerir. I. Hattuşili'den başlayarak diğer Hitit kralları dönemlerinde tutulan yıllıklar en önemli belgeler arasındadır; birçok krala ait ele geçen bu yıllıklar sayesinde o dönemin yaşam tarzları, yönetsel, ekonomik ve siyasi olayları / gelişimleri / değişimleri hakkında ayrıntılı bilgiler edinmekteyiz. Hitit yazılı kaynaklarında yazın sanatına ait belgelere de rastlanmaktadır; bu yazıtlar arasında Anadolu içinden ya da Mezopotamya kaynaklı birçok söylencelere rastlanmıştır. Mezopotamya kaynaklı Gılgamış Destanı, Hurri kökenli Kumarbi Destanı bu türler arasındadır. Tabletler arasında ayrıca dini içerikli ilahiler, eğitimde kullanılan okul belgelerine de rastlanmıştır. Hitit yazılı belgelerinin çoğunu da dini içerikli belgeler oluşturur; kült-bayram törenleri, büyü törenleri ve kehanet belgeleri de tabletlerde yer almıştır. Hitit tabletleri çoğunlukla başkent Hattuşa'dan ve Şapinuva (Ortaköy), Tapigga (Maşathöyük), Sarissa (Altınyayla/Sivas), Gözlükule (Tarsus), Alalah (Tell Açıana) ve diğer yerleşimlerden çıkarılmıştır. Anadolu dışında ise Ugarit, Emar gibi Suriye topraklarında, Mısır'da Tell el-Amarna'da iki ülke ilişkilerini içeren yazışma, antlaşma tabletleri ele geçirilmiştir. Bu tabletler Türkiye müzelerinde, Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi ve farklı ülke müzelerinde sergilenmektedir.

II. Murşili'nin Veba Duası'nın olduğu çivi yazılı kil tablet. İ.A.M.

Yalburt Su Anıtı. Ilgın, Konya.

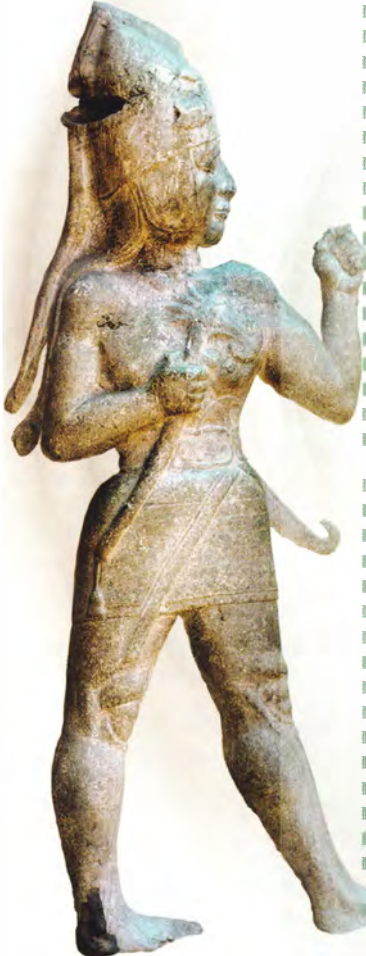
Hiyeroglif Yazıt. İ.A.M.

HİTİT KRAL, KRALİÇE VE BAZI TANIMLARIN HİYEROGLİF YAZIMI

Kaynak: Sedat Alp, Hittit Çağı'nda Anadolu.

Tuthaliya	Tanrı	Irmak	Kız çocuk, kız
Šuppiluliuma	Büyük	Yer	Sevmek, sevgili
Murşili	Kral	Gök	Çatışma
Muvatali	Büyük Kral	Fırtına Tanrısı	İyiilik
Hattuşili	Büyük Kraliçe	Göğün Fırtına Tanrısı	Bağ, asma, şarap
Urhi-Teşub (III. Murşili)	Kral oğlu, Prens	Güneş	Ben
Malmigalal	Kent	Güneş Tanrısı	Katip, tablet
Danuhepa	Ülke	Tann Sarruma	Efendi
Puduhepa	Kule	Kadın, dişi	Araba sürücüsü
Arnuwanda	Kutsal Dağ	Çocuk, oğul	Hayat

HİTİT BAŞKENTİ HATTUŞA

- HATTUŞA COĞRAFYASI VE KENTİN KISA TARİHİ
- HİTİT BAŞKENTİNİN KEŞFİ
- HATTUŞA GEZİ YOLU
- AŞAĞI ŞEHİR VE KONUTLAR
- SURLAR
- KARUM KALINTILARI
- BÜYÜK TAPINAK/1 NO'LU TAPINAK
- PINARLI MAĞARA
- YAMAÇ EVİ
- KESİK KAYA
- POTERNLİ SUR
- TAHİL DEPOLARI
- KIZLAR KAYA
- AŞAĞI/YUKARI BATI KAPI
- SARIKALE
- ASLANLI KAPI
- 30 NUMARALI TAPINAK
- YENİCEKALE
- GÜNEY HAVUZLARI
- YUKARI ŞEHİR, MEŞEDİ EVİ VE GAL.MEŞEDİ TABLETİ
- YERKAPI VE GÜNEY SURLARI
- SFENKSLİ KAPI
- TAPINAKLAR MAHALLESİ
- 5 NUMARALI TAPINAK
- KRAL KAPI
- GÜNEY KALE
- DOĞU HAVUZLARI
- 1 NUMARALI ODA
- 2 NUMARALI /HİYEROGLİFLİ ODA
- 31 NUMARALI TAPINAK
- NİŞANTAŞI
- KUZAY YAPI KOMPLEKSİ VE BATI YAPISI
- BÜYÜKKALE/KRAL SARAYI
- BÜYÜK KAYA DERESİ, BOĞAZ VE KÖPRÜ
- BÜYÜK KAYA
- HİTİT SONRASI HATTUŞA'DA BULUNAN YERLEŞİMLER
- SFENKSLİ KAPI'DAN GİRİLEN DÜNYA: BOĞAZKÖY MÜZESİ

■ Büyük Kaya Deresi, Hattuşa.

■ Hattuşa'dan Boğazkale görünümü.

HATTUŞA COĞRAFYASI VE KENTİN KISA TARİHİ

Hitit başkenti Hattuşa İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeyindedir. Antik Kapadokya ise güney bitişiğindedir. Günümüzde Türkiye'nin başkenti Ankara'nın doğusunda yer alan Hattuşa, Çorum İli'ne 82 kilometre uzaklıktaki Boğazköy'ün (yeni ismi Boğazkale İlçesi) güneyindeki düz teras ile dik ve kayalık bir alanda yer almaktadır. Kent yerleşimi, Budaközü Çayı'nın güney-kuzey yönde aktığı uzun, geniş bir vadinin güneyinde yer alır. Budaközü Çayı'nın kaynağı olan dereler, kentin bulunduğu vadi içindeki derin boğazdan akarak

ileride Budaközü Çayı'na karışırlar. Budaközü Çayı'nın suyu kuzeye doğru artarak Kızılırmak'ın kolu Delice Irmağı'yla birleşir. Hattuşa kenti içinden geçen doğuda Büyük Kaya Deresi, batıda ise Yazır Deresi vadi içinde derin oyuk açmışlardır; tepeler, çukurlar, teraslar, kaya yükseltileri ve üzerindeki düz alanların bulunduğu kent yerleşimi bu iki derenin oyuğu arasında güneyden kuzeye bir üçgen yarımada gibi uzanır. Ayrıca Kızılarkaya Deresi'nin yatağı, kenti kuzeyde 'Aşağı Şehir', güneyde ise 'Yukarı Şehir' olmak üzere ikiye böler. Kent yerleşiminin güneyindeki en yüksek noktadan en alçak seviyeye kadar uzanan ve 2 kilometreyi aşan bir mesafede arazi 280 metre alçalır. Yerleşimin alçaldığı noktadan

Boğazkale.

Tapınaklar Mahallesi.

İtibaren kuzeye doğru geniş tarım alanlarının yer aldığı ova uzanır. Yerleşime uygun arazinin az olmasına karşılık teraslar açılarak, uygun, akılcı yöntemlerle kent kurulmuştur; yetersiz yerleşim alanlarına karşılık, derin iki boğazın arasında bulunan Hattuşa yerleşimi savunmaya uygun, korunaklı bir arazi yapısına sahiptir; yükseltilerin geçit vermeyen doğal yapısının yanı sıra kent, mimari çözümlerle güven altına alınmıştır; kent yerleşimi için diğer tercih nedeni ise bölgede Kızılırmak'ı besleyen su kaynaklarının bol oluşudur. Hititler öncesinde de yerleşim bulunan Hattuşa'da zor doğa koşullarının önüne geçilerek yüzlerce yıl boyunca bu topraklar döneminin en büyük ve önemli uygarlıklarına ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde Hattuşa ve çevresi bozkır görünümündedir; karasal bir iklimin sürdüğü bölgede kışlar soğuk ve uzun, yazlar sıcak geçer. Oysa Hattuşa beylerinin, krallarının hüküm sürdüğü dönemlerde bölge gür bir orman örtüsüyle kaplı, her türlü yabancı hayvanın barındığı, bol su kaynaklarının olduğu ılıman bir iklime sahip olmalıydı.

Anadolu'nun gür ormanlarıyla kaplı bu bölgelerinde halkların yerleşik bir düzende olmadığı göçebe bir hayat sürdüğü Paleolitik ve Mezolitik

dönemlerin izine az rastlanır. Neolitik Dönem yerleşim izleri de yine bu dağlık, ormanlık alanda az görülür. Hattuşa ve çevresinde ilk yerleşim izlerine Kalkolitik Dönem'de rastlanır; bölgede, bu dönemde dağlık alanlarda seyrek ve küçük görülen yerleşimlerden bir tanesi de ören yerinde Büyük Kaya üzerindeki yerleşimdir. Bu dönem izlerine Hattuşa'nın 2 kilometre kuzeydoğusunda bulunan Yarıkkaya'da da rastlanır; bu yerleşimde 1966-67 yıllarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan küçük bir çiftlik bu dönemin ilginç kalıntılarıdır. Kalkolitik Dönem'de yavaş ileren yerleşim, İlk Tunç Çağı'nda hızlanarak daha büyük yerleşim merkezlerinin çıkmasına neden olur; Alacahöyük'te M.Ö.2500 yıllarında parlak bir dönem geçiren Hatti kenti bunlardan birisidir.

Ardından Hattuşa'da Hatti yerleşimi ortaya çıkar; İlk Tunç Çağı son dönemine doğru Hattuşa'da da sürekli yerleşim başlamış olur.

Boğazköy Müzesi'nde sergilenen pişmiş toprak kaplar.

Hattuşa ismi, Hattilerin bu kente verdikleri özgün Hattuş sözcüğünden gelmektedir. M.Ö.19. ve 18. yüzyıllarda Hititlerin başkenti olmadan önce Hattuşa'da, yerli halk Hattilerin yanı sıra Asurlu

Yenicekale.

Surlar. Rekonstrüksiyon.

Boğazköy Müzesi.

Boğazkale.

Tanrı başı. B.M.

ticaret merkezlerine verilen isimdir. 'Karum', ticaret için Hattuşa'ya gelen Asurlu kervanların, tüccarların, konaklama ve pazarlama mekânlarıydı; yerli halk ve yöneticilerle karşılıklı çıkar

anlayışına göre yapılan anlaşmalarla kurulan bu 'Karum'lar Kaniş / Neşa'ya (Kültepe), o da Asur'a bağlıydı. Bu dönemin yerli kralları-beyleri Büyükkale'de oturuyor olmalıydılar. Olasılıkla, Hattuşa'da Asur kolonisi 50 yıl kadar sürmüş ve çıkan büyük bir yangınla son bulmuştur; bu büyük yangında yerli kralların sarayları da yok olmuştur; yangın ve yok oluş şehre yapılan büyük bir saldırı ve istila sonucu meydana gelmiştir. Hattuşa'da bulunan yazılı belgelere göre, kentin M.Ö. 18. yüzyıl başlarında Kussara Kralı Anitta tarafından tahrip edildiği, Mari'de bulunan belgelere göre de kentin ancak M.Ö. 1720 yılında Hitit kenti durumuna geldiği anlaşılmaktadır.

Berlin'den getirilen Sfenksli Kapı'nın iç kapı doğu sfenksi. B.M.

HİTİT BAŞKENTİNİN KEŞİFİ

Hititlerin başkenti Hattuşa ve Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı kalıntılarının bulunduğu alanlar 1834 yılında Fransız bilgin ve gezgin Charles Texier (1802-1871) tarafından keşfedilmiştir. Fransız Kültür Bakanlığı adına Orta Anadolu'da bir keşif gezisine çıkan Texier, 28 Temmuz 1834 günü Boğazköy'e gelir; asıl amacı Galatlara ait Tavium kenti üzerine araştırmalar yapmaktır.

Boğazköy'de ilk izlenimleri Texier'i oldukça şaşırtır; dar keçi yoluyla ulaştığı Yazılıkaya kabartmaları şaşkınlığını daha da artırır. Boğazköy'de 10 gün kalan Texier, harabelerin ayrıntılı planlarını çıkarıp, resimlerini çizer. Yaptığı araştırmalar sonucu -yanılgıyla- yerleşimin Tavium değil, İranlı Medlerin Kuzey Kapadokya'da kurduğu Pteria şehri olduğu kanısına varır. 1836 yılında Charles Texier'in yazdıklarından etkilenen William J. Hamilton Boğazköy'e gelip kentin planlarının çizimini yapar. 22 yıl sonra Boğazköy'e gelen Heinrich Barth ve Andreas David Mordtmann da burasının Pteria olduğunu belirtirler. 1861 ve 1864 yıllarında bölgeye gelen gezgin-araştırmacı-fotoğrafçılar da harabelerin Pteria'ya ait olduğunu açıklarlar. 1872 yılında harabelerin ilk fotoğrafı yayınlanır. Boğazköy'de ilk sistemli kazılar 1893-1894 yılları arasında

Aslanlı Kapı. ■ Büyük Tapınak. ■ Yer Kapı.

Ernest Chantre tarafından başlatılır; Büyükkale, Büyük Tapınak ve Yazılıkaya'da yapılan kazılarda ele geçirilen tabletlerin incelenmesi sonucu yazıların çivi yazısıyla yazılmış Hititçe olacağı kanısına varılır. Bulunan tabletler bilim dünyasında ilgi çeker; Asur Uzmanı Dr. Hugo Winckler bölgeye yaptığı bir gezi sırasında da yine farklı tabletleri ele geçirir. Hattuşa'da ilk büyük kazı 1906 tarihinde Alman Doğu Derneği adına Dr. Hugo Winckler ve Theodor Makridi tarafından başlanır ve 1912 yılına kadar sürer. Ele geçirilen tabletler arasında saray yazışmaları, III. Hattuşili'nin Mısır Firavunu II. Ramses'le yaptıkları yazışmalar geniş yankı ve heyecan uyandırır. Bu araştırmalar sonucu artık kesinleşen tek şey, bu harabelerin Hitit başkenti Hattuşa olduğudur; bu keşif, bilim dünyasında geniş yankı uyandırır. 1915 yılında Hattuşa tabletlerindeki Hititçe yazıyı ise Bedrich Hrozný okumayı başarır. 1834 yılında Charles Texier'in Pteria sandığı yerin, 1998 yılında yapılan araştırmalarla Boğazköy'ün 40 kilometre güneydoğusunda Kerkenes Dağı'nda olduğu anlaşılır. Kazılara, bölgede ve dünyada çıkan savaş ve karışıklıklar nedeniyle kısa süre ara verilmesinin ardından devam edilir. 1931 yılında Kurt Bittel başkanlığında tekrar başlayan kazılar II. Dünya Savaşı'nın ardından 1977 yılına kadar sürdürülür. Peter Neve başkanlığında 1993'e, Jürgen Seeher başkanlığında 2005 yılına kadar sürdürülen Hattuşa kazılarını günümüzde Andreas Schachner başkanlığındaki bir Alman Bilim Heyeti yürütmektedir.

Yer Kapı'dan Hattuşa.

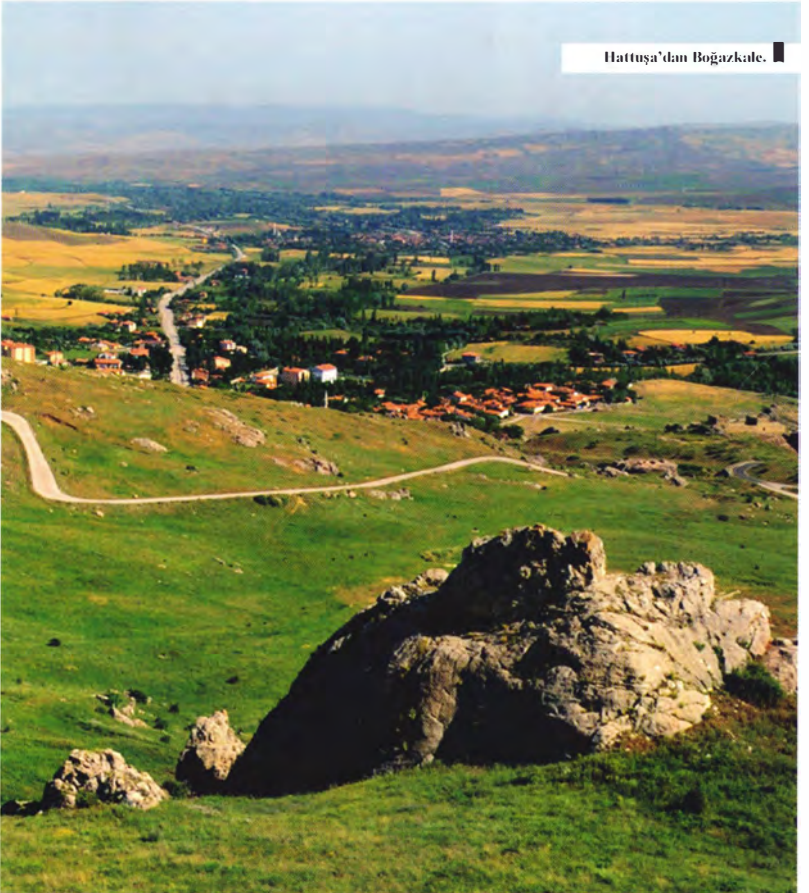
Büyükkale.

HATTUŞA GEZİ YOLU

Boğazkale'den Hattuşaören yerine, kuzeybatısındaki gişelerin bulunduğu kapıdan girilir. Aşağı Şehir'den başlayıp, gezi güzergâhı içinde şehrin batısı izlenerek güneyine -Yerkapı'ya- en üst noktaya ulaşılır; bu yer -aynı zamanda- Hattuşaören yerinin tamamının görülebileceği bir seyir noktasıdır.

Daha sonra inişe geçen gezi yoluyla şehrin doğusu gezilir; önce Kral Kapı'ya ardından da Büyükkale'ye gelerek, tekrar gişelerin bulunduğu noktadan çıkış yapılır. Gezi güzergâhı, yaklaşık 3-4 kilometre uzunluğundaki yol izlenerek -araçla ya da yürüyerek- tamamlanır. Kentin daha detaylı görülmesi, gezilmesi ve anlaşılması için kendine güvenen gezginlere önerilen, yönlendirme levhalarını izleyip güzergâhı yürüyerek tamamlamalarıdır.

Hattuşa'dan Boğazkale.

AŞAĞI ŞEHİR VE KONUTLAR

'Aşağı Şehir' olarak bilinen bölge, Hattuşa kentinin kuzeyindedir. Büyük Tapınak'ın da bulunduğu bu bölümde çok sayıda konutun varlığı ortaya çıkarılmıştır. Hattuşa'da varlığı bilinen çok sayıda tapınak ve kült yapılarının kent yerleşiminde büyük yer kapladığı bilinmektedir; geriye kalan arazi içinde konutlar terasların üzerinde ya da uygun olmayan engebeli arazide sıkışık gruplar halinde inşa edilmiştir. Aşağı Şehir'de, M.Ö.3. binin sonları ve M.Ö.2. binin başlarına, Hatti ve Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne tarihlenen konutların görünümü çeşitlilik gösterir. Kazılarda, alt katmanlarda ortaya çıkarılan ev özelliklerinin sonraki dönemlerde değiştiğini görmekteyiz. Hatti Dönemi'nin sonunda kente yapılan ani bir saldırı sonucu Büyükkale'deki beylerin saraylarının yanı sıra Aşağı Şehir'deki konutlar da yakılıp, yıkılmıştır. Büyük Tapınak'ın kuzeyinde yer alan konutlar -erken dönemlerde- açık avlulu olarak inşa edilmiştir; sonraki dönemlerde olasılıkla rahiplerin, tüccarların, memur ve zanaatkarların oturduğu şehir tipinde kapalı sofalı evler yapılmıştır. İç kısımlarında ocakların, fırınların, yıkanma küvetlerinin bulunduğu çok odalı evler kerpiçten yapılmış ve düz damlıydı. Kentin su gereksinimi çeşmelerden sağlanmaktaydı; atık su ise kanalizasyon şebekesiyle kent dışına atılmaktaydı. Bölgede yaşayan halkın çoğunluğu ise yakın çevredeki köy ve çiftliklerde yaşıyor olmalıydı.

Büyük Tapınak ve çevresi.

Aşağı Şehir ve Büyük Tapınak.

Büyük Tapınak'ın güneyi.

1-2-38 SURLAR

Aşağı ve Yukarı Şehir'den oluşan Hattuša kentinin etrafını 6 kilometre uzunluğundaki surlar çevirmektedir. Surların bazı bölümleri iyi korunmuş durumdadır. Surlar, doğu ve batı yönünde Yazır Deresi'yle Büyük Kaya Deresi'nin dik yamaçları boyunca uzanır. Şehir surlarının devamlılığı, ulaşılamayacak sarp dik yamaçlarda kesintiye uğrar. Şehrin güneyinde, doğal bir savunma alanının olmaması nedeniyle geniş, yüksek yağma bir tepeyle savunma güçlendirilmiştir. Güneydeki araziden derin bir hendekle ayrılan surlar buradan çıkma topraklarla yığılmıştır. Kral Kapısı'yla Aslanlı Kapı arasındaki surların görünümü oldukça ilgi çekicidir; bu kısımdaki surların en geniş noktası 80 metre, yüksekliği ise 15 metredir.

Batı surları.

Güney surları. Kentin güneyinden doğu yönüne inen surlar.

Güney surları.

Surlar. Rekonstrüksiyon.

Ören yerine girişte, Hattuša kenti suru, ön suru, kapı ve kulelerine ilişkin (rekonstrüksiyonu) yeniden inşa denemesinin bir örneği görülür. Aşağı şehirdeki bu surun uzunluğu 65 metre, kuleleri ise 13 metre yüksekliğindedir. Su basmanı taştan olan surlarda Hitit yapı tekniğine uygun kerpiç kullanılmıştır. Kerpiçlerin boyutu 45x45x10 santimetredir ve 64.000 adet kerpiç kullanılarak yapılmıştır.

Güneybatı surları.

KARUM KALINTILARI

Gişelerden hemen sonra yolun sol tarafında Hatti ve Asur Ticaret Kolonileri dönemlerine (M.Ö.19.-18. yüzyıllara) ait yapılar ve Karum kalıntıları yer alır. Asurlu tüccarların konakladığı bu yer Büyük Tapınak'ın kuzeyine düşer. Bu alanda yapılan kazılarda tüccarların yaşadığı konutlar ve işyeri kalıntıları ortaya çıkarılmıştır; ele geçen -ticari faaliyetleri anlatan- tabletlerde bu tüccarlardan bazılarının isimleri geçmektedir.

Karum kalıntıları Aşağı Şehir'dedir.

■ Büyük Tapınak. C. Texier çizimi. 1839.

S BÜYÜK TAPINAK / 1 NUMARALI TAPINAK

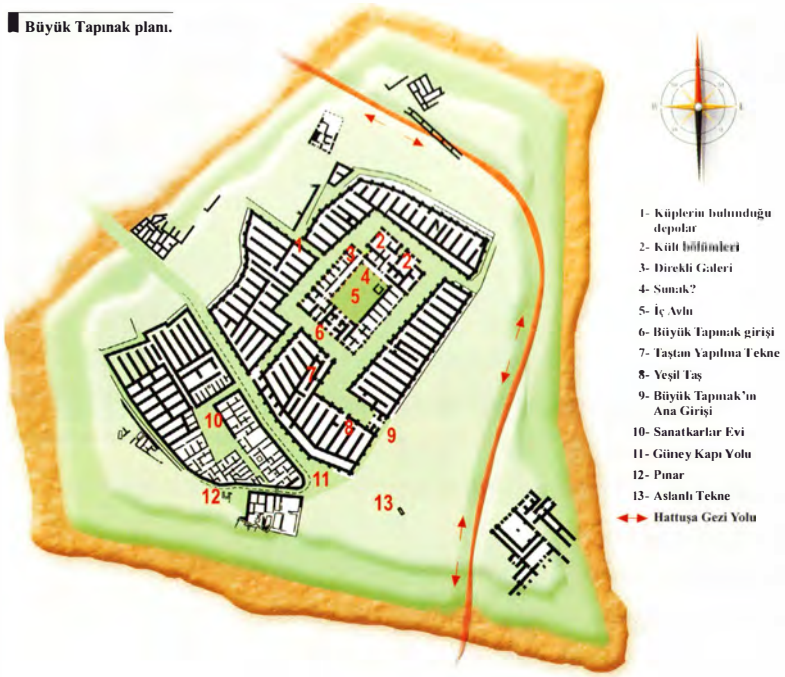
Hattuşa'da bulunan tapınakların beş tanesi büyük tapınaktır. Büyük Tapınak (1 no'lu Tapınak), gezi yoluyla, gişeleri geçer geçmez yolun batısında ilk görülen Hattuşa'nın en görkemli yapısıdır. Olasılıkla M.Ö. 14. yüzyıla tarihlenen Büyük Tapınak, Hattuşa'nın 'Aşağı Şehir' kısmında bulunan Hitit dünyasından günümüze sağlam ulaşmış en büyük tapınaktır. Tapınak topluluğu içinde, orta kısımdaki kült alanının dört tarafını idari kısımlar, bürolar, değerli eşyaların, arşivin, diğer eşya ve yiyeceklerin saklandığı odalar çevirir. Güneybatısında ise çok odalı bir yapı topluluğu bulunur. Tapınakta, büyük kapıya giden yolun üzerinde -tek bir kalker bloğundan yapılmış- 5.5 metre uzunluğunda 'Aslanlı Tekne' vardır. Dört parçaya ayrılmış, dikdörtgen şeklinde olan teknenin bir su teknesi

olarak kullanıldığı kuşkuludur; bir heykelin kaidesi olarak kullanılmış olabilir. Büyük bir taş bloktan oyulmuş, köşelerinde aslan başlarının bulunması tekneyi ilginç kılar; aslanlar, Geç Asur aslanlarına benzer; teknenin uzun yanlarında aslanların bacakları kabartma olarak işlenmiştir. Gezi güzergâhı üzerinde tapınak yapılarının güneydoğusunda bulunan ana girişine (Propylon) varıldığında üç tane monolit eşik taşı görülür. Ardından iki yanında bekçi odalarına açılan birer kapının bulunduğu 'vestibüle' girilir; burada kapılara ait bazı parçalar bulunmaktadır.

■ Büyük Tapınak. Rekonstrüksiyon çizim.

Büyük Tapınak planı.

Kült törenlerinde kral ve kraliçe, rahip ve rahibe sıfatıyla beraberindeki heyetle giriş yaptıkları kapıdan, günümüz gezginleri de binlerce yıl sonra geçerek tapınağı ziyaret etmektedirler. Ana girişten sonra yassı büyük taşlarla döşenmiş tapınak yoluna girilir; bu yol depo odaları boyunca tapınağın çevresini dolaşır; yolun başlangıcında sol taraftaki bir depo odasında 'Yeşil Taş' görülür; eşik taşları yakınındaki 'Yeşil Taş' ziyaretçilerin hemen ilgisini çekecektir; taşın Hitit Kült'ünde ne amaçla kullanıldığı anlaşılamamıştır. Orijinal yerinde olmayan 'Yeşil Taş'ın Hattuşa çevresinde nefrit bir kaya bloğundan getirildiği sanılmaktadır. 'Yeşil Taş'ın az ilerisinde Propylon'un içe bakan kısmında dörtgen su teknesi vardır; buraya su geldiği ve çıkan suyun da kanalizasyona karıştığı düşünülmektedir; teknenin, hangi amaçla kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir.

Büyük Tapınak alanı, güneybatıdan kuzeydoğuya doğru uzanan bir teras üzerindedir; tüm yapı topluluklarının bulundukları alanı düzgün hale getirebilmek için moloz taşlarla görkemli bir teras yapılmıştır. Büyük Tapınak, kült alanı ve etrafını çevreleyen depo ve odalarıyla birlikte 14.500 metre karelik bir alanı kaplayan yapılar topluluğundan oluşur; tapınağın etrafında 82 depo odası tespit edilebilmiştir; bu bölümler depoların alt katını oluşturur; depo odalarının temelleri moloz taştan, kaideleri işlenmiş düzgün taştan, üst kısımları ise -payeler arasında ahşap hatıllarla güçlendirilmiş- kerpiç örgülüydü. Tapınak düz bir çatıyla kapatılmıştı. Duvarlarda, kaide üzerinde görülen çok sayıda delikler (zıvana delikleri), üstündeki duvar örgüsünü sağlamlaştırmak amacıyla açılmıştır; taşın üzerine konulan ahşap ve bronz zıvanalar duvarı

Büyük Tapınak depo odaları.

Giriş kapısı.

Tapınağın etrafında 82 depo odası saptanmıştır.

daha da sağlam hale getiriyordu; Hitit taş ustaları içi boş matkaplarla bu delikleri açmışlardır; karşılıklı oturan ustalar, matkaba bağlı ipi çekip-bırakarak delikleri açmaktaydılar. Odalar sıvalıydı; sıvaların üzeri ise boya bezeli ve kabartmalıydı. Depo odaları, terasın eğimine göre güneydoğu, batı ve güneybatıda 2 katlı, kuzeydoğu ve kuzeybatıda ise üç katlıydı; katlar arasında ise merdivenli mekânlar bulunmaktaydı. Depo odalarının çok katlılığı hesaplanırsa Büyük Tapınak yapı topluluğunda 200 depo odasının olduğu varsayılabilir. Tapınağın etrafında yer alan odalara depolanacak eşyalar konulur ve ayrıca tapınak hazinesi de

Ziyaretçilerin giriş yaptığı kapı.

burada korunurdu. Tapınak depo odalarında, dini törenlerde kullanılan eşyalar arasında pişmiş toprak ve madenden kaplar, mobilya parçaları, müzik aletleri, tanrı heykelleri, rahiplerin giysileri ve bayraklar bulunmaktaydı; tapınak odalarında kurbanlık hayvanlar da vardı. Tapınağın çevresindeki 33, 34, 37, 38 ve 41 no'lu depolarda 'in situ' olarak iki sıra halinde büyük küpler bulunmuştur; bir daha kaldırılmamak üzere konulmuş, üç boyda olan küplerin en büyüğü 3000, orta büyüklükte olanı 1750, en küçüğü ise 900 litre sıvı alacak büyüklüktedir; küplerin üzerinde mühür izleri ve içinde ne olduğunu gösteren işaretler vardır. Bu küplerde sıvı maddeler, tahıl ve baklagiller saklanmıştır. Tapınak odaları arasında yer alan

Yeşil Taş. Büyük Tapınak.

tarihinde yapılan kazılar sırasında binlerce çivi yazılı tablet bulunmuştur.

Büyük Tapınak, güneybatı girişi ile avlu etrafında sıralanan dikdörtgen odalar ve kuzeydoğusundaki dinsel odalardan oluşmaktadır. Tapınak ana yapısı tek katlı, 64.5x42.5 metre boyutundadır; ana yapı kireç taşından, dinsel ek odalar ise granitten yapılmıştır. Girişteki kapı kanatlarını taşıyan direklerin oyukları görülebilmektedir; büyük ve ağır kapının açılıp-kapanırken yerde bıraktığı izleri de belirgindir. Tapınak yapısının kaidesinde kullanılan çok büyük boyutlu -5.75 metre uzunluğunda 36 ton ağırlığında- taş blokların görünümünü şaşırtıcıdır. Odalardan ve holden

Tapınak giriş yolu üzerindeki Aslanlı Tekne.

5,5m. uzunluğundaki teknenin rekonstrüksiyon çizimi.

oluşan giriş bölümünden sonra tapınağın 27x20 metre boyutunda olan avlusuna geçilir. Tapınak avlusunun tabanı yassı,

Taş Tekne.

işlenmiş kalker taş levhalarıyla kaplanmıştı; günümüzde çok az kısmı görülebilmektedir. Avlunun güneybatısında bulunan dar koridor geçidinden tapınak personeli girmektedir; bu geçidin altındaki kanal ise avluda biriken suyu dışarıya akıtmaktaydı. Avlunun kuzeydoğu köşesinde granitten yapılmış -tahrip olmuş- kare planlı (5x5 metre) oda bulunmaktadır; bu odanın en kutsal yere girerken yıkanma, arınma yeri olarak tanımlanması tartışılmaktadır. Avluya açılan beş direkli portik, tapınağın kutsal bölümüne -kült odalarına- geçişi sağlar. Simetrik olarak yapılan iki büyük kült odası, bu tapınağın

Depo odalarının eşik taşları.

bulunmuştur. Kuzeybatıdaki kült odasına ise Hatti Ülkesi'nin Hava Tanrısı'nın kült heykeli konulmuş olmalıydı.

Büyük Tapınak'ın da içinde bulunduğu yapılar topluluğunun güneybatı yönünde ise ayrı bir yapı topluluğu bulunur. Bu iki yapı topluluğu arasında 8 metre genişliğinde bir sokak geçer ve altında güneydoğudan, kuzeybatıya doğru büyük bir kanal uzanır. Güneybatı yapılar topluluğu içinde bulunan odaların bir bölümü diğerlerinden ayrılır. Kazılarda, girişin kuzeyindeki odalarda bulunan bronz aletler, yazı yazmaya yarayan kalemlerin sapları olmalıdır. Burada bulunan odaların yazıcılara ait olduğu ya da yazıcıların eğitim aldıkları bir okul olduğu sanılmaktadır. Ele geçen bir tabletten edinilen bilgiler bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Tabletten, 'Sanatkârlar Evi'nde 208 kişinin bulunduğunu, bunlardan 18 kişinin rahip, 29 kişinin kadın mızıkacı, 19 kişinin tablet yazıcısı, 33 kişinin tahta tablet yazıcısı, 35 kişinin kâhin ve 10 kişinin de Hurri dilinde şarkı söyleyen kişiler olduğunu öğrenmekteyiz; tabletin kırık olan yerinde ise diğer eksik kişiler sıralanmış olmalıdır. M.Ö.1200 yılında yıkılış aşamasında kentin yağmalanması, sonraki dönemlerde yapıların farklı işlevlerle kullanılması sonucu Büyük Tapınak'ta saklanmakta olan değerli eşyalar günümüze ulaşmamıştır; tapınak içindeki 30, 32 ve 33 no'lu odaların yakınında çok sayıda yangından etkilenmiş/pişmiş kil külçe ele geçmiştir. Bu külçelerin üzerlerinde mühürler görülmüştür; olasılıkla, bu külçeler mühürlenerek kapatılmış paketlere aitti.

Tapınak, 14,500 m² alanı kaplar.

PINARLI MAĞARA

'Sanatkârlar Evi'nin güney kısmında ise erken döneme ait 'Pınarlı Mağara' bulunur. Dar ve uzun olan pınar odasına basamaklarla inilir. Boyutları 1,4x5 metredir. Pınar odasının üstü bindirme tekniğiyle örtülmüştür. Güney kısmı ise bir duvarla kapatılmıştır. Geçmiş zamanda pınar odasının tabanında bulunan delikten, güneydeki havuza su akıyor olmalıydı.

6 YAMAÇ EVİ

Yamaç Evi kalıntıları.

Büyük Tapınak'dan çıktktan sonra gezi yolunun doğusunda 32x36 metre boyutunda, M.Ö.1600 yıllarına tarihlenen

iki katlı anıtsal (rekonstrüksiyon) Yamaç Evi, görünüm ve planıyla ilgi çeker. Anıtsal nitelikli bu yapının, konut olarak değil de resmi işlevli bir yapı olabileceği sanılmaktadır. Bu evde 1911 yılında ve 1960-1963 yıllarında yapılan kazılarda çok sayıda çivi yazılı tablet ele geçmiştir. Yapının hangi amaçla kullanıldığı kesin olarak anlaşılamamıştır.

7 KESİK KAYA

Kesik Kaya.

Kesik Kaya, gezi güzergâhı içinde bir sonra ulaşılacak yerdir.

Büyük kaya

bloğunu ayıran yarık hemen dikkati çekecektir. Kaya kütlelerinin üzerinde bir Hitit yapısı olduğu düşünülmektedir. Kaya kütlelerinden, çeşitli dönemlerde bloklar halinde taş kesilmiş ve bu alan taş ocağı olarak kullanılmıştır.

8 POTERNLİ SUR

Poternli sur.

Kesik

Kaya'dan sonra yolun solunda şehrin en eski surları üzerinden geçilir; bu surlar

şehri M.Ö. 16.yüzyılda güney ve batıdan çevirmiş olmalıdır; genişliği 8 metre olan surlar 'Sandık Duvar' tekniği ile yapılmıştır ve üzerine yaklaşık her 20 metrede bir kuleler inşa edilmiştir. Bu surların altında 8 adet potern (tünel) bulunur; bu poternler (tünel) Yerkapı'daki poternle aynıdır. İçleri toprakla dolmuş olan bu poternlerin günümüzde sadece giriş noktası yoldan görülebilir.

TAHLİL DEPOLARI

Tahıl depoları.

Hattuşa'nın tahıl depolarının bir kısmı, Poternli Sur'un yakınında, Büyükkale ile Kızlar Kaya'nın arasındadır.

Yaklaşık 30 bin kişiye yetecek kapasitede olduğu tahmin edilen yeraltı tahıl depolarının uzunluğu 118 metre, genişliği ise 30-40 metre dolayındadır. Yapılan arkeolojik kazılarda, M.Ö.16.yüzyılda buğday ve ağırlıklı olarak arpanın korunduğu bu tahıl depolarında çıkan büyük yangın sonucunda depoların büyük bir kısmı tahrip olmuş ve içinde bulunan tahıllar adeta kömürleşerek günümüze ulaşmıştır.

9 KIZLAR KAYA

Kızlar Kaya, 'Poternli Sur'un yakınında, gezi yolunun batısında yer alır. Yüksek bir seyir noktasından izlendiğinde bloklar halinde kesilmiş taşların geriye bıraktığı görünüm ilginçtir; söyleneceye göre bu blok kayalıkta kız

Kızlar Kaya.

Yukarı Batı Kapi.

tasviri görüldüğü dillendirilir. Hitit Dönemi'nde de kullanılan bu büyük kaya kütesinden Roma ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde de bloklar halinde taş kesildiği bilinmektedir.

10 AŞAĞI BATI KAPI/ 11 YUKARI BATI KAPI

Hattuşa'da şehre giriş yapılan birçok kapı bulunuyordu. Ören yerinde 6 kapı görülebilir. Ayrıca şehrin kuzeyinde ve alçak alanında iki kapının daha var olduğu sanılmaktadır. Şehrin batısında bulunan bu kapılardan iki tanesi Aşağı ve Yukarı Batı Kapi'dir. Yerkapi ve Aslanlı Kapi gibi kabartmalarla bezeli olmayan bu kapıların her iki yanında kuleler bulunurdu. Aşağı Batı Kapi, Kızlar Kaya'dan görülebilmektedir. Gezi yolundan görülemeyen Yukarı Batı Kapi ise Aşağı Batı Kapi'nin biraz güneyinde ve kısa bir yürüme uzaklığındadır.

Aşağı Batı Kapi.

12 SARIKALE

Ören yerini çevreleyen gezi yolu, Kızlar Kaya'dan sonra ikiye ayrılır; gezginlere önerilen sağa ayrılan yolu izleyerek Yukarı Şehir'e ulaşmalarıdır. Aslanlı Kapi'ya gelmeden önce doğu yönde 60 metre yükseklikteki Sarikale -önündeki düzlük içinde- hemen fark edilecektir. Hitit Dönemi'nde üzerinde yapı topluluğu bulunan bu büyük kaya kütesinden günümüze bazı duvar kalıntıları ve sarnıç ulaşmıştır. Yapı tekniği olarak Ortaçağ kaleleriyle benzer yanları vardır. Kuzey yanı tırmanılmayacak dik bir duvar gibidir. Kaleye çıkış güneydoğudan daha kolaydır. Sarikale'nin doğusunda bir yerleşim olduğu düşünülmektedir. Kaleye, aşağı kaleden sonra, bir burç ve avludan geçilerek en üst kısımda bulunan -şatoya- dik dönemeçli bir yolla çıkılıyordu. Sarikale'nin doğu yanındaki bazı yapı kalıntılarının Frig Çağı'na tarihlenebileceği sanılmaktadır. Fakat üst noktada bulunan Şato,

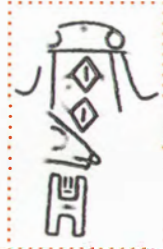

Sarikale.

Hitit Dönemi'ne aittir; yapı tekniği ve şekli bunun kanıtıdır; M.Ö.14.-13. yüzyılda yapılmış olmalıdır. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde de kullanıldığı düşünülen Sarı Kale üzerindeki yapı kalıntıları doğal aşınmalarla tahrip olmuş durumdadır. Kalenin hangi amaçla kullanıldığı kesin olarak saptanamamıştır; bilim dünyasında kalede saray hanedanına bağlı üst düzey kişilerin oturduğu ya da ölü kültürle ilgili bir işlevi olabileceği görüşleri tartışılmaktadır.

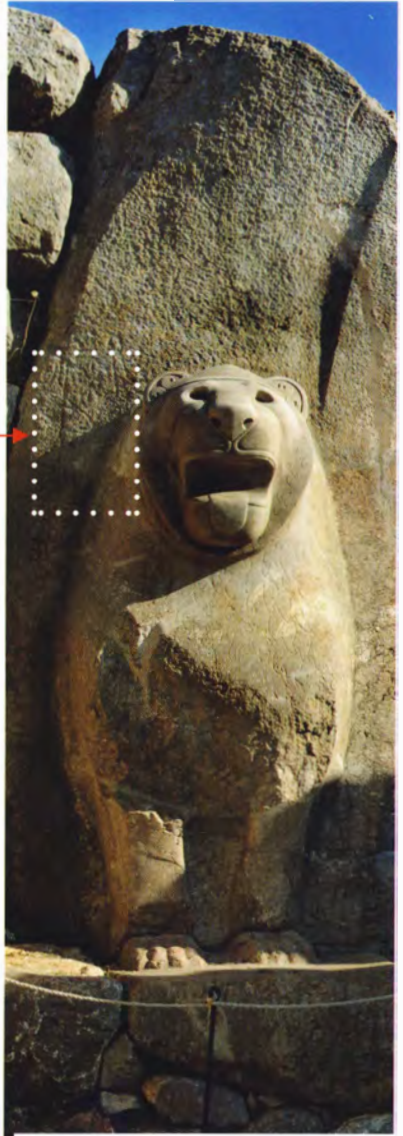
13 ASLANLI KAPI

Ören yerinin güneybatısında bulunan görkemli Aslanlı Kapı'ya dik gezi yoluyla ulaşılır. İki kule arasında yer alan kapının üst kısmı yok olmuştur.

■ Aslan başının yanına kazılı Hiyeroglif Yazıt.

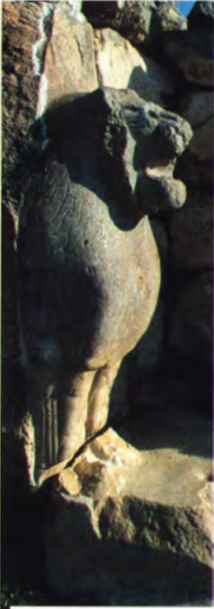
Girişte, kapı odasının her iki yanında kuleler bulunmaktadır. Kapı sövelerinin dışa bakan yüzlerinde birer aslan kabartması vardır; ağızları açık, ürktücü ve korkutucu görüntüsüyle bu aslanlar, kötü ruhları korkutmak için kentin giriş kapısına konulmuştur. Soldaki aslanın kafası tahrip olmuştur; restorasyonla baş kısmı yeniden canlandırılmıştır; bu aslanın başının sol kısmında Luwi hiyeroglifli yazı dikkati çeker; taşta kazınmış bu yazının tamamı okunamamıştır; yazının alt kısmında bulunan işarette kapının ismi yazılmış olmalıdır. Sağ taraftaki aslan ise bütün hatlarıyla günümüze sağlam ulaşmıştır. Hantalca duran, iri gövdeleriyle aslanlar, yeleleri, göğüs ve yüzündeki kılları, kakma gözleriyle görenleri etkiler. Bu kapı M.Ö. 14. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır. O dönem Hitit heykelticiliğinin bütün inceliklerini yansıtır. Şehir kapılarının tümünün ahşap, çift kanatlı, üzerlerinde süslü madeni kakmaların olduğu düşünülmektedir. Kazılarda elde edilen bir tabletteki yazıda, bu kapıların, şehrin Belediye Başkanı (Hazannu) memurları

■ Restorasyonla baş kısmı canlandırılan kuzey yöndeki aslan.

Aslanlı Kapı'dan Hattuşa'ya giriş.

Güneydeki aslan.

tarafından -giriş- çıkışları denetlemek için- akşam mühürlenip kapatıldığı, sabah, mühürleri kontrol edildikten sonra açıldığı yazılıdır. Aslanlı Kapı'nın sol tarafında yer alan kule duvarları günümüze sağlam ulaşmıştır; duvar yapımı, Hitit tekniğinin inceliklerini yansıtır; Hitit ustaları duvar örgüsündeki taşları büyük bir ustalıklı adeta birbirine yapıştırmışlardır; taşların poligonal örgüsü dikkat çekicidir.

14 30 NUMARALI TAPINAK

Aslanlı Kapı'nın yakınlarında, yolun solunda bulunan diğer bir yapı ise 30 numaralı tapınaktır; sadece temelleri görülebilen tapınağın boyutları 30x40 metredir. Yıkıldıktan sonra yapının taşları bölgedeki diğer yerleşimlerde konut ve atölyelerde kullanılmıştır.

30 no'lu Tapınak.

15 YENİCEKALE

Yenicekale.

Yenicekale. C.Texier çizimi. 1839.

M.Ö. 13.yüzyılda inşa edilen Yenicekale, Sarıkale gibi doğal bir taş kütesi üzerindedir; Sarıkale'den daha küçük olan Yenicekale, Aslanlı Kapı'nın kuzeydoğusundadır. Bu doğal kaya kütesi 30 metre yüksekliğindedir ve üst kısmı teraslanarak düzgün hale getirilmiştir; terasın bir yerine küçük boyutlu bir şato yapılmıştır. Dışarıdan görülebilen görkemli duvarları Hitit mimarlığının inceliğini yansıtmaları bakımından ilgi çekicidir. Günümüzde yıpranmış durumda olan bu ilgi çekici kalenin güneyinde bir avlu ve üst kısmındaki düzlükte ise 30x23 metre boyutundaki bir yapının dış duvarları kalmıştır. Şato'nun iç kısmından çok küçük kalıntılar günümüze ulaşmıştır. Kalenin üst kısmında ise bir samıç bulunmaktadır.

Yenicekale.

16 GÜNEY HAVUZLARI

Güney Havuzlar. Boğazkale.

Hitit başkenti Hattuşa'nın su ihtiyacı, şehrin farklı yerlerindeki yüksek noktalara kurulmuş havuzlardan sağlanıyordu. Güney Havuzları da beş ayrı havuzdan oluşmaktaydı. Yerkapı yakınlarında, gezi yolunun doğusunda (solunda) olan bu havuzlar var olan araziye iyi kullanmak, suyun buharlaşmasını önlemek için dar ve derin inşa edilmiştir. Bulunduğu yerin doğal oluşumunda su sızdırmaz bir tabakada, sekiz metre derinliğinde olan bu havuzların M.Ö.15. yüzyılda inşa edildiği sanılmaktadır. Bu bölgede, şehre verilen suyun kesintiye uğramaması için tek bir havuz yerine beş ayrı havuz inşa edilmiş olmalıdır.

16a YUKARI ŞEHİR, MEŞEDİ EVİ VE GAL. MEŞEDİ TABLETİ

Hattuşa'da Kızılarkaya dere yatağının kuzeyinde bulunan Yukarı Şehir içinde birçok tapınak yapısı, Yerkapı, Sfenksli Kapı ve

Meşedi Evi Yukarı Şehir'de, Sarı Kale yakınındadır.

Boğa Başlı Testi. Üst düzey askeri bir komutanın evinde bulunmuştur. Bayramlar ve dini törenlerde kullanılmış olmalıdır. B.M.

poternin yanı sıra bazı konut kalıntıları da bulunmaktadır. Yukarı Şehir, Yerkapı'da -deniz seviyesinden- 1250 metre yüksekliğe erişir; kent yerleşimi kuzeye doğru 280 metre alçalarak önünde 10 kilometre boyunca uzayan ovaya ulaşır; kentin gıda gereksinimi, bu ovadaki verimli topraklardan karşılanmaktaydı; ova içindeki köylerde yaşayan yerli halk tarımla uğraşmaktaydı. Ovada çalışan halk, kente saldırı anında geri çekilerek surların içine sığınmaktaydı.

Yukarı Şehir'de son yıllarda yapılan kazılarda içinde çok sayıda seramik

kapların bulunduğu bir yapı ortaya çıkarılmıştır; üst düzey bir komutanın evi olduğu sanılan yapıda 2009 yılı kazılarında, içerisinde boğa başlı görkemli büyük bir testi ile ağız kısmı mazgalı bir vazo bulunmuştur; kazıda, bunların yanı sıra çok sayıda tepsisi, tabak ve kâse de ortaya çıkarılmıştır. Boğazköy Müzesi'nin Hitit Salonu'nda sergilenen Boğa Başlı Testi Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir. Fırtına Tanrısı'nı sembolize eden boğa başlı testi, bayram ritüelleri ya da dini törenlerde kullanılmış olmalıdır. Büyüklüğü nedeniyle tahta bir koruyucu düzeneğe konulan testideki sıvı, kaplara boşaltılarak törenlere katılanlara sunulmuş olmalıdır. Kazılarda ele geçen bir tablet üzerindeki yazıt ise bu yapı hakkında bilgi vermektedir. Tablet üzerindeki yazıt, saray üst düzey yöneticisinden, Hitit krallarını koruyan askeri Meşedi birliklerinin komutanına gönderilmiş bir mektuptur; yapının bu komutana ait bir konak ya da malikâne olabileceği düşünülmektedir. Tablet üzerinde şu dizeler yer almıştır: **"GAL MEŞEDİ'YE (Muhafız birliklerinin komutanı)... Saray görevlilerinin**

baş, uşağın konuşur; Kraliçe Hanım ile ilgili her şey iyidir. Sen de... Her şey iyi olsun. Tanrılar (?) iyi niyetleriyle -kollarıyla- seni korusunlar... Yaşam, sağlık (güç), ruhunun (parlaklığı) sana gelecek günlerde hep versinler... Seni sana..."

17 YERKAPI VE GÜNEY SURLARI

Gezi yolu izlenerek, kentin en yüksek noktasına, Yukarı Şehir'de bulunan Yerkapı'ya ulaşılır; bu noktadan başkent Hattuša'nın tamamı görülebilir. Yerkapı'dan bakıldığında kentin kuzeyinde kilometrelerce uzunlukta verimli toprakların yer aldığı ova uzanır. Bu ovada 'Hatti Ülkesi' halkına ait yerleşim alanları bulunuyordu. Barış zamanında bu ovada yapılan tarımla kentin gıda gereksinimi karşılanıyor olmalıydı. Savaş ve baskınlar sırasında da halkın surların içine çekildiği sanılmaktadır. Kent surları, Aslanlı Kapı'yla Kral Kapı arasında yarım daire yaparak uzanır ve Yerkapı'da en yüksek seviyeye çıkar. Güneydeki arazi doğal savunmaya uygun olmadığı için derin bir hendek açılmış, buradan çıkan toprakla yapay, yığma bir tepe oluşturulup kent güven altına alınmıştır. Bu bölümde iki sıra halinde doğu ve batı yönüne uzanan sur duvarları vardı; iç sur ve dış sur duvarlarında düzensiz aralıklarla kuleler bulunmaktaydı. Sur kaideleri moloz taştan yapılmış ön duvarı ise masiftir; 5 metre kalınlığında olan iç duvarları sandık duvar tekniğiyle örülmüştür. Surların üst yapısı ise kerpiçten yapılmıştır; bu kesimin kalıntıları günümüze ulaşmamıştır. Her altı ya da yedi kule arasında kentin içine açılan kapı bulunmaktaydı; bu kapıdan girilerek ahşap bir merdivenle seyirdim yerine çıkılırdı. Kenti, güneyinden derin bir hendek ve yapay yığma tepeyle ayıran surun 250 metre uzunluğundaki dışa bakan eğimli yüzü kireç taşı örgüsüyle kaplanmıştır; böylece yığma tepe bu örgüyle sağlamlaştırılmış, dışarıdan gelen saldırılar sırasında tırmanma önlenmiştir.

Yer Kapı'daki potern (tünel).

Yerkapı güney surlarının, doğu ve batıya döndüğü kesimlerde ise güneydeki hendekle bağlantılı merdivenli birer yol bulunmaktadır. Merdivenli yolun bazı yerlerinde yığma tepe oyularak oluşturulmuş yan duvarlar bulunmaktadır. İçinde Yerkapı'nın bulunduğu güney surları, çift sur duvarları, hendeği, poterni, üstündeki sfenkslerin bulunduğu kapısı ve merdivenleriyle etkileyici bir görünüme sahiptir. Yerkapı'nın bulunduğu alan, taban genişliği 80, yüksekliği 15, uzunluğu ise 250 metre olan yapay bir yığma settir.

Sfenksli Kapı'nın hemen altında da yığma setin yapımından önce bir potern inşa edilmiştir; kent içinden sur dışına çıkışı sağlayan, büyük taş bloklar kullanılarak, bindirme tekniği ile inşa edilmiş bu potern çifte sur duvarına dik, 71 metre uzunluğunda ve iç yüksekliği yaklaşık 3 metre dolayındadır; günümüzde içinden bir insanın rahatça geçebildiği potern yüzde 15 eğimle şehri

Kentin dışından Güney Surları'na çıkan merdivenli yol.

güneydeki araziye bağlar; poternin dış kapı çerçevesi ve diğer düzenekleri görülebilmektedir; poternin içe bakan kapı kalıntıları ise günümüze ulaşmamıştır. Yerkapı ve Potern (tünel) M.Ö. 14. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. Araştırmacılar, Yerkapı'da bulunan ve çok uzak mesafeden bile görülebilen bu poternin savunma amacıyla kullanılmadığı düşüncesini öne sürmektedirler.

Yer Kapı ve Güney Surları.

18 SFENKS Lİ KAPİ

Yerkapı'nın üzerindeki yığma sette Sfenksli Kapı bulunur. İsmi bu noktada bulunan dört sfenksden alan kapı bir kule içinde yer alır. Hititler, insan başlı, aslan vücutlu olan sfenksleri Mısır'dan esinlenerek yapmış olmalıdır. Mısır'da sfenkslerin kral tasviri olarak yapıldığı bilinmektedir. Hitit sfenksleri ise Mısır'da yapılanların aksine yumuşak hatlarla yontulmuştur ve dişi yaratıkları tasvir etmektedirler; sfenksler, kanatlı, bacakları kalın, kuyruğunun ucu kalkık biçimde betimlenmiştir; yüz hatları ve göz dolgularıyla dişi, baş kısmının etrafında örgülü saçları vardır. Yangın sonucu hasar görmüş sfenkslerden bir tanesi restore edilmek üzere 1907 yılında Berlin'e, diğeri ise İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne götürülmüştür. Sfenksler 2011 yılında geri getirilerek ait olduğu topraklarda Boğazköy Müzesi'nde sergilenmektedir. Sfenkslerden sadece tahrip olmuş bir tanesi kapıdaki yerindedir.

Sfenksli Kapı'nın iç bakan kısmına, Boğazköy Müzesi'nde sergilenen sfenkslerin birer kopyası konmuştur; kapının şehre bakan bu kısmı açıktı; dış

kapı ise iki kanatlı bir kapıyla kapatılıyordu. Bu kısımdaki kapının açılıp kapanırken bağlı olduğu kısımların delikleri görülmektedir. Sfenksli Kapı, şehrin dışından taş döşeli dik bir merdivenle ulaşılması nedeniyle sıradan bir geçiş kapısı olmamalıdır. Araştırmacılar, bu kapının özel günlerde, ya da kült törenlerinde açıldığı olasılığı üzerinde durmaktadırlar.

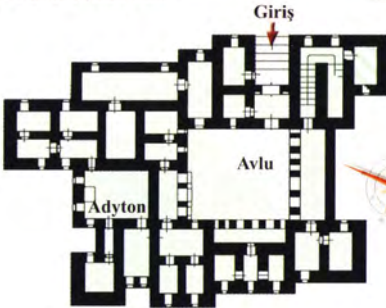
Sfenksli Kapı'nın tahrip olmuş dış batı sfenksi.

19 TAPINAKLAR MAHALLESİ

3 no'lu Tapınak.

3 no'lu Tapınak planı.

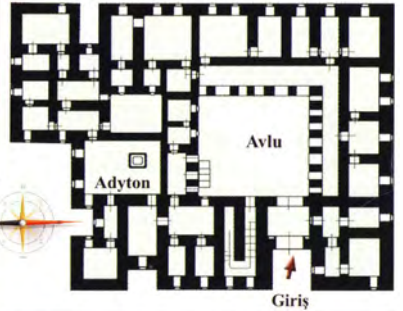

Hititler, savaşlarda yendikleri komşu ülkelerin tanrılarını kızdırıp kendilerine kötülük yapmalarından korktukları için onlara armağanlar sunar, dualarını ve saygılarını esirgemeyip kendi tanrılarını arasına katarlardı. Ayrıca her kentin bir koruyucu tanrısı vardı. İşte imparatorluğun çeşitli kentlerinde tapınılan bu tanrılar için

2 no'lu Tapınak

2 no'lu Tapınak planı.

başkent Hattuşa'da pek çok tapınak inşa edilmiştir. Yerkapı'nın kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yer alan geniş alanda, bu tanrılara ait, M.Ö. 13. yüzyıla tarihlenen, orta avlulu ve -kült heykelinin konulduğu- adyondan oluşan 24 tapınağın varlığı bilinmektedir.

Hattuşa kenti, Hitit İmparatorluğu'nun idari merkezi olduğu kadar, aynı zamanda da ülkenin dini merkezi konumundaydı. Tapınakların büyüklüğü 1500 metrekare ile 400 metrekare arasında değişir. 4, 3, 2 ve 5 numaralı tapınaklar Yerkapı'nın kuzey yakınlarındadır; 3 ve 2 numaralı tapınaklar, Tapınaklar Mahallesi'ndeki arazinin teras gibi bir yükseltisi içinde bulunurlar;

3 no'lu Tapınak.

4 numaralı Tapınak ise diğerlerinin batısında, çukur alanda, günümüzde suyu akmayan bir pınar kaynağının yanındadır; 4 numaralı Tapınak, 2 ve 3 numaralı tapınağa göre daha küçüktür. 5 numaralı tapınak ise doğuda eğimli arazinin üzerindedir. 2 ve 3 numaralı tapınaklarda portal uzun yandadır. Yukarı Şehir tapınaklarında avludaki payeli portik, Büyük Tapınak'ın aksine bir tarafta değil iki ya da üç tarafta (4 numaralı Tapınak'ta) bulunur; odalardaki merdivenler ise bu yapıların iki katlı olabileceğini düşündürmektedir. 2, 3 ve 4 numaralı tapınakların etrafı girintili-çıkıntılı, hareketli bir mimari özelliğe sahiptir. 3 numaralı Tapınak'ta avlunun kuzeyinde bulunan payeler aslan protomlarıyla süslüydü ve bu aslanlardan arta kalan parçalardan bazıları Boğazköy Müzesi'nde sergilenmektedir.

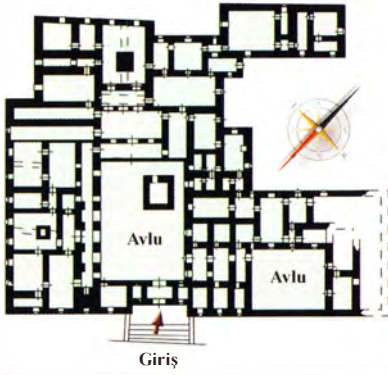
Tapınak planlarının ortak bir özelliği, girişten hemen sonra açık bir avluya çıkıp, ardından direkli galeriden geçilerek kült odasına ulaşılmasıdır. Kutsal alan kült odasında ise tanrı heykeli bulunurdu. Tapınakların ve kült odalarının tek yöne değil farklı yönlerle bakması ilginçtir. Tapınaklar Mahallesi'nde yapılan araştırmalarda, Hitit kaynaklarından bilinen, bu tapınaklara ait -madenden ya da ahşap üstüne madenden yapılmış- tanrı figürlerine ulaşamamıştır. 'Tapınaklar Mahallesi' olarak bilinen bölgeye, Hitit İmparatorluğu'nun gücünün zayıfladığı M.Ö.13. yüzyılda şehir halkının konut ve atölyeler inşa ettiği yapılan kazılardan anlaşılmıştır. Bu alanda Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait bazı yapı kalıntılarıyla birlikte küçük bir kilise kalıntısı da bulunmaktadır.

22 5 NUMARALI TAPINAK

5 no'lu Tapınak yakınındaki bir yapıda bulunmuş Kral Tuthaliya kabartması. Ç.M.

Yerkapı'nın kuzeydoğusunda, eğimli bir arazide bulunan 5 numaralı Tapınak diğer tapınaklardan farklı mimari özelliği ve büyüklüğüyle hemen dikkati çeker. Daha küçük olan 5 numaralı Tapınak'ın boyutu Büyük Tapınak'ın ölçülerine yakındır. Mimari özelliği ve iç bölümleri açısından Büyük Tapınak'la benzerlik gösterir; planıyla çift tapınak özelliğine sahiptir ve başkentte Büyük Tapınak'tan sonra iki tanrıya tapınılan ikinci büyük tapınaktır. Tapınağa, kuzey yönde bulunan anıtsal bir merdivenden çıkılarak girilirdi. Portalı, enine bir vestibül ile bunun sağında ve solunda yer alan odalardan oluşuyordu. Tapınakta, portaldan geçtikten sonra 20x15 metre boyutunda büyük bir avlu gelmektedir; avlunun sağ dipte bulunan odasının işlevi günümüzde anlaşılamamıştır. Tapınağın cellalarından bir tanesi avlunun dip tarafında bulunur; Adyton'a ise çifte vestibülden geçildikten

5 no'lu Tapınak planı.

sonra varılır; ikinci cella ise avlunun solunda bulunan portiğin gerisinde olmalıdır. Batısında bulunan 2 numaralı tapınak gibi bu tapınağın da hangi tanrılar için yapıldığı anlaşılamamıştır. Tapınağın yakınında bulunan bazı küçük yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır; bu yapılar Hitit krallarının dini törenler sonrası dinlendikleri bir yer olmalıdır; bu ek yapılar içinde kazılarda bulunan Kral Tuthaliya kabartması ise ilginç bir eserdir. Çorum Müzesi'nde sergilenen stelde kralın, sağ elinde mızrağı, üstünde kısa eteği, başlığında boynuzları vardır. Sol elinin üzerinde ise kralın isminin yazıldığı hiyeroglif yazı bulunmaktadır. Kabartmadaki başlığında bulunan boynuzlarla kralın tanrılaştırıldığı, yani öldüğü betimlenmiştir.

5 no'lu Tapınak.

23 KRAL KAPISI

Kral Kapısı.

Kent surunun güneydoğusunda yer alan ve iyi korunarak günümüze kadar gelen Kral Kapı, konumu, biçimi ve boyutları açısından Aslanlı Kapı'ya benzemektedir. İki kule arasında yer alan Kapı Odası, yaklaşık 5 metre yükseklikte ve sivri kemer biçimli olup, burada ayrıca iki kapı geçidi bulunur. 1907 yılında yapılan kazılarda, iç kapının solunda ve içte yer alan blokta, elinde balta, kemerinde kılıç taşıyan, sivri miğferli, spiral motiflerle süslü eteği olan savaşçı görünümlü bir erkek figürü kabartması bulunmuştur; o yıllarda kral olduğu sanılan figür nedeniyle bu kapıya 'Kral Kapı' denmiştir; daha sonraki yıllarda yapılan araştırmalarla bu kabartmanın kapıdan geçenleri koruyan bir tanrı figürü olduğu anlaşılmıştır; kopya olan kabartmanın orijinali Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir. İki kanatlı ve içeriye açılan kapıların çerçevesi, altta kuvvetli monolit payeler halindeydi. Üzerine büyük kesme taşlar oturtulmuş ve tepesi kemer şeklindeydi.

Kral Kapı'nın orijinal kabartması, A.M.M.

Kral Kapı'nın, çift kanatlı kapısına ait kapı mil taşları ve kapıları içeriden sürgü delikleri günümüzde görülebilir.

29 GÜNEY KALE

Güney Kale.

Kral Kapı'dan kuzeye inen gezi yolu nu izleyerek sağ tarafta Güney Kale'ye ulaşılır ve Büyükkale'nin güneyinde yer alan yüksek bir düzlükte bulunur. Etrafı moloz taş yığınlarıyla çevrilmiş, kuzeybatısındaki giriş kapısının izleri görülebilir. Güney Kale eski bir kalenin üzerine yapılmış olmalıdır. Hititlere ait olmayan bu kale M.Ö. 700 yıllarında inşa edilmiş bir Frig kalesidir.

24 DOĞU HAVUZLARI

Doğu Havuzları.

Hitit başkentinin su gereksinimini karşılayan havuzlardan bir diğeri Doğu Havuzları'dır ve Güney Kale'nin güneydoğusunda bulunur. Birinci havuz 60x90 metre boyutundadır; sadece kuzey köşesi tespit edilebilmiştir; ikinci havuzun boyutları ise birinci havuzun boyutları kadar olmalıdır; iki havuzun arasındaki uzaklık 16 metredir; görülen kısmının derinliği 2 metre olan havuzların duvarları yatay olarak inşa edilmiştir; bulunduğu yer konumuyla su sızdırmaz bir kayalık üzerinde olan havuzların tabanı su geçirmez kille kaplanmış; binlerce yıl önce inşa edilmiş havuzlardaki yapı tekniği günümüzde bile geçerliliğini korumaktadır. Havuzları, yakınında bulunan su kaynağı ile şehir dışından pişmiş toprak künklerle getirilen diğer su kaynakları besliyordu. Havuzların, şehrin su gereksinimini karşılamasının yanı sıra, 1 ve 2 numaralı odalara yakınlığı nedeniyle kült alanında da bir işlevi olduğu düşünülmektedir.

27 1 NUMARALI ODA

1 no'lu Oda.

Doğu Havuzları'ndan birinci havuzun kuzey ve batısında 1 Numaralı

Oda ve 2 Numaralı Oda (Hiyeroglifli Oda) bulunmaktadır. 1 Numaralı Oda'nın yüksekliği 3, derinliği ise 4 metredir; gezi yolundan da görülebilen 1 Numaralı Oda çok tahrip olduğu için ancak bir bölümünün rekonstrüksiyonu yapılabilmektedir. Yapım tekniği bakımından her iki odadaki taş tonozlar ilgi çekicidir.

28 2 NUMARALI ODA (HİYEROGLİFLİ ODA)

2 Numaralı Oda'nın (Hiyeroglifli Oda) içinde günümüze kadar sağlam ulaşabilmiş büyük bir kısmı okunabilen hiyeroglif yazılar ile kral ve tanrı tasvirlerini anlatan kabartmalar bulunmaktadır; son Hitit Kralı II. Şuppiluliuma'nın M.Ö. 1200 tarihlerinden hemen sonra inşa ettirdiği bu kült odası, arkadaki birinci havuzun set duvarının köşesindedir. Restorasyon öncesi yapının taş elemanları yıkık ve dağınık durumdaydı; hatta bazı taş bloklar Hitit sonrası dönemlerdeki yapılarda kullanılmış vaziyetteydi. Restorasyonla, bütün mimari malzemeler bir araya toplanarak yapı tekrar ayağa kaldırılmıştır. Taş bloklardaki hiyeroglifler günümüze çok sağlam vaziyette ulaşmış ve okunmuştur. Odanın sol duvarında, önde ok, mızrak ve kılıcıyla savaşçı görünümünde olan sivri şapkalı, ucu kıvrık ayakkabılı ve kısa elbiseli Kral II.Şuppiluliuma tasvir edilmiştir; inşa edildiği dönemde sağ olan kralın tanrılaştırıldığı, tasvirin üstünde ise kralın ismi Luwi hiyeroglifiyle belirtilmiştir. Arka duvarda, başı üzerinde kanatlı güneş kursu bulunan, uzun giysili bir Güneş Tanrısı figürü, elinde biraz değiştirilmiş Mısır hayat simgesi (Anch) tutmaktadır.

■ 2 no'lu (Hieroğlflfl) Oda yazıtı.

Sağ taraftaki duvarda ise altı satırlık Luvi hieroğlflfl yazıt vardır. Yazıt, Kral II. Şuppiluliuma'nın fetih ve başarılarından söz etmektedir; yazıtta, Kral II. Şuppiluliuma'nın tanrıların desteğıyle Tarhuntassa'nın yanı sıra birçok ölkeyi fethettiğini, kurduğı şehirlerde tanrılara kurbanlar adadığını anlatılmaktadır; yazıtta şu dizeler yer almıştır: “Güneş(?) Hatti Ölkesi için bütün ölkeleri, Wiyanawanda'yı, Tumana'yı (?), Maşa'yı, Luka'yı, Ikuna'yı, yönetim altına aldığı zaman... eski kralları ben yücelttim(?) Büyük kral kahraman Şuppiluliuma, bütün tanrılar, Arinna'nın(?) Güneş Tanrıçası, Hatti'nin Fırtına Tanrısı, ordunun Fırtına Tanrısı... Sauska, Kılıç Tanrısı, Şapinuva'nın (?) Fırtına Tanrısı,

Hatti'nin tanrıları yardım ettiler. Güneş(?) onları yönetim altına aldı. Wiyanawanda, Tumana (?), Maşa, Luka, Ikuna. ‘Kafa Adam’ın Hatti Ölkesi’nden aldığı bütün ölkeleri Hatti'nin sınırlarına? Güneş(?) çekip aldı bunu (?). Kahraman Büyük Kral Şuppiluliuma olarak Hatti Ölkesi için bütün ölkelerde

inşaat yaptım...kenti...kenti...ölkesi...kenti,... kenti, Tinihaşa kenti, Tarahna (?)...sonra inşa ettim...Dağı Güneş(?) yönetimi altına aldı. Büyük Kral Şuppiluliuma Güneş(?) yönetimi altına aldı...dağı verdi (?). ‘Kafa Adam’... Dağıntı, sonra Hatti'yi vurdu... Tarhuntassa kendi ölkesini Güneş(?) yönetim altına aldı. Onu yendi. Eskiden ecdattan (büyük baba-büyük annelere?) hiçbirine... Büyük Kral Güneş(?) Şuppiluliuma yönetim altına aldı. ‘Kafa Adam’ Tarhuntassa kentini yönetimi altına almıştı; ben onu geri aldım. Tana kentini inşa ettim. Tarhuntassa kentinde... rşama kentinde...kentinde tanrılara kurbanlar verdim. Burada bu yıl kutsal bir yeraltı yolu inşa ettim...” (Çev:Sedat Alp).

■ Kılıç, mızrak ve yayıyla Kral II. Şuppiluliuma sol taraftaki duvardadır.

■ Güneş Tanrısı kabartması girişin karşısındaki duvardadır.

■ II. Şuppiluliuma'nın hieroğlflfl (Luvi) yazıtı sağ taraftaki duvardadır.

■ 2 no'lu (Hieroğlflfl) odanın kuzey cephesi.

30 31 NUMARALI TAPINAK

Tapınak, Güney Kale'nin kuzeyinde 1 ve 2 numaralı odaların yakınında bulunur. Bu tapınak da diğer Hitit tapınaklarının plan yapısıyla benzerlik gösterir; büyük iç avlu bu tapınakta da bulunmaktadır. 31 numaralı tapınak, havuzlara, 1 ve 2 numaralı odalara yakınlığı nedeniyle bu bölgedeki kültle ilgili olabileceği düşünülmektedir.

31 no'lu Tapınak Güney Kale'nin kuzeyindedir.

31 NİŞANTAŞI

Nişantaşı, Güney Kale'nin batısında, gezi yolunun solundadır. Nişantaşı'nın bulunduğu kaya kütesinin üzerinde de Sarkale ve Yenicekele'de olduğu gibi benzer yapılar olmalıydı; bu doğal kayalığın üst kısmında bulunan Hitit yapısından herhangi bir iz kalmamıştır. Sadece taş bloklarını kaya kütesine tutturmak için yapılmış oyuklar, delikler ve temel taşları, yapı hakkında bize genel fikir verir. Nişantaşı'nın giriş kapısı doğu yöndedir. Kazılar sırasında burada bulunmuş -tamamlanmamış- sfenks parçası bu kapının

On bir satırlık hieroglif yazıt. Nişantaşı.

bir elemanı olmalıydı; günümüzde bu sfenks parçası Boğazköy Müzesi'nde sergilenmektedir; bu sfenksle Yerkapi'daki sfenksler arasında biçimlendirmede benzerlikler görülmüştür. Nişantaşı'nın üstünde bulunan yapıya, bir rampa sonrası bu giriş kapısından çıkılıyordu. Nişantaşı'nda, gezi yolundan görülebilen, 1862 yılında G. Perrot tarafından bulunmuş kaya üzerinde kısmen aşınmış durumda olan on bir satırlık bir hieroglif yazıt vardır; 8.5 metre uzunluğundaki yazıtın bazı bölümleri doğa koşulları etkisiyle silinmiş olup okunamayacak durumdadır. Hieroglif yazıtın okunan bölümünde ise “...**Büyük Kral Şuppiluliuma, Büyük Kral Tuthaliya'nın oğlu ve Büyük Kral Hattuşil'in torunu...**” yazısı yer almaktadır. Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait en uzun yazıt niteliğindedir. Üst kısmında kanatlı güneş kursu bulunan yazıt Kral II. Şuppiluliuma'ya (M.Ö.1200-1190) aittir. Yazıttan; kralın, babası Tuthaliya'nın heykelini yaptırıp bir 'hegur'un (kaya tepesi) içine koydurduğu anlaşılmaktadır. Nişantaşı yazıtı, güneşli açık havada saat 13.00 sıralarında daha belirgin gözükmetedir.

Nişantaşı
kapı sfenksi.
B.M.

On bir satırlık, 8,5 m. uzunluğundaki hieroglif yazıtın bulunduğu Nişantaşı.

32 KUZEY YAPI KOMPLEKSİ VE BATI YAPISI

Hattuşa'daki kazılarda ele geçen buluntularla bazı yapıların resmi bina olduğu anlaşılmıştır. Nişantaşı'nın kuzeyinde, Büyükkale'nin batısında da bazı resmi binaların izine rastlanmıştır. Restorasyon sonrası temelleri görünür hale gelen 'Kuzey Yapı Kompleksi'nin yakınında bulunan 'Batı Yapısı' bu resmi binalardan bir tanesidir. Yapılan kazılarda 'Batı Yapısı' içinde birçok resmi belgeye rastlanmıştır; buluntular arasında binlerce 'bulla' da (3000'den fazla) vardır. Hitit İmparatorluğu'nun resmi işlerinde kullanılmış 'bulla'ların devlet

memurlarına ve krallara ait olduğu anlaşılmıştır. Kİ üzerine basılmış bu mühür baskıları kentte çıkan yangınlarda az zarar görerek günümüze ulaşmıştır. Çok sayıda Hitit 'bulla' örneğini başta Anadolu Medeniyetleri Müzesi olmak üzere Türkiye'nin birçok müzesinde görmek olasıdır.

Kuzey Yapı Kompleksi.

33 BÜYÜKKALE / KRAL SARAYI

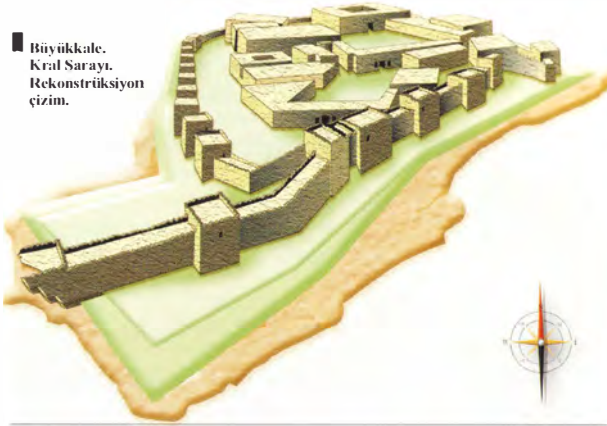
Gezi yolunun devamında sağda, Hattuşa'nın Akropol'ü olan Büyükkale'ye ulaşılır. Hitit kralları, ülkelerini, uzunluğu 250, genişliği ise 140 metre

olan sarp kayalık üzerinde İç Kale konumundaki Büyükkale olarak adlandırılan Akropol'deki saraydan yönetirlerdi. Eski kentin en yüksek yerindeki Akropol, kente ve kuzeydeki ovaya hâkim ve etrafı surlarla çevrili olup, güneyinde ise M.Ö. 14. yüzyılın başlarına tarihlenen kent kapısı bulunur. İki geçidi olan kent kapısının

Büyükkale.

**Büyükale.
Kral Sarayı.
Rekonstrüksiyon
çizim.**

dış geçidinde aslan kabartmaları vardı; kapı avlusundan kırmızı mermer plakalarla döşeli yoldan geçilerek Aşağı Avlu'ya ulaşılır. Etrafı direkli galerilerin bulunduğu Aşağı Avlu'nun etrafında M, N, H, A ve G yapıları saray memurları ve koruma üstlenen askerlere ait olmalıydı. Aşağı Avlu'nun kuzeydoğusundaki kapıyla Orta Avlu'ya ulaşılır; bu avlunun da etrafı direkli galerilerle çevriliydi. Orta Avlu'nun büyük kısmı M.Ö.7.-6. yüzyılda Frig yerleşimine sahne olmuştur. Aşağı Avlu'nun diğer kapısından ise sarayın ana bölümüne ulaşılır. Girişin solunda bulunan B ve C yapıları sarayın kült yapıları olmalıdır; C yapısının içindeki havuzda çok sayıda adak kapları ortaya çıkarılmıştır. Yan tarafta 39x48 metre boyutundaki D yapısı sarayın kabul salonu olarak tanımlanmıştır. Büyükale'nin kuzeybatı köşesinde bulunan muhteşem manzaralı E ve F yapılarının ise kralın özel odaları olduğu düşünülmektedir. M.Ö.13. yüzyıl sonunda çıkan büyük yangının izleri bu yapıların duvarlarında görülebilmektedir. E yapısının yakınında 1906 yılındaki kazılarda 2500'e yakın kil tablet bulunmuştur; bu tabletlerden bir tanesinde Hitit Kralı III. Hattuşili ile Mısır Kralı II. Ramses'in tahta çıkışının 21.yılında imzalanan Kadeş Barış ve Kardeşlik Antlaşması'nın metni yazılıdır. Sarayı kentten ayıran surlar kuzeybatıdan başlayarak doğuya doğru

devam etmektedir; sur kalıntıları bu kısımlarda izlenebilmektedir. Büyükale'nin doğusunda, kaya yüzeyinde 24,5 metre uzunluğunda, 2,2 metre yüksekliğindeki bir kaya basamağı üzerinde tahıl deposu ya da sarnıç olarak kullanılmış çukurlar bulunmaktadır. Kentin güney kapısının doğusunda çok tahrip olmuş durumda doğu kapısı bulunmaktadır; sarayın bilinen üçüncü kapısı, güneybatı kapısıdır; bu kapı saraya getirilen malların girişi ya da kral ve yakınlarının kente giriş-çıkışlarında kullanılmış olmalıdır. Dördüncü kapı ise güney kapısının batı yakınındaki poternli

**Büyükale'de bulunmuş
Kadeş Barış ve Kardeşlik
Antlaşması tableti.
İ.A.M.**

Büyükale.

Büyükkale / Kral Sarayı Planı.

- 1- Viyüdlük
- 2- Büyükkale'nin Güney Kapısı
- 3- Kapı Avlusu
- 4- Aşağı Avlu'ya giriş
- 5- Aşağı Avlu
- 6- Direkli galeriler
- 7- Orta Avlu girişi
- 8- Yan kapı
- 9- Orta Avlu
- 10- Kabul Avlusu girişi
- 11- Kuzeybatı Suru
- 12- Silo ya da sarnıçların bulunduğu çukurlar
- 13- Yukarı Avlu
- 14- Yukarı Avlu'ya açılan küçük kapı
- 15- Doğu Kapısı
- 16- Havuz
- 17- Güneybatı Kapısı
- 18- Poternli Sur'daki kapı

→ Hattuşa Gezi Yolu

Büyükkale.

surdaki kapıdır. Saraydaki kazılarda K, E yapısı ve Orta Avlu'nun güney bitişiğindeki A yapısında Hititlerin yaşamına ışık tutan çok sayıda çivi yazılı kil tablet bulunmuştur. Var olan tahta tabletler

Büyükkale girişi.

ise sarayda çıkan büyük yangında yok olmuştur. Kil tabletlerde, devlet yazışmaları, antlaşmalar, mahkeme kararları, kült ve kehanetlerle

ilgili belgeler ve edebi metinler yer almıştır.

A yapısının güneyinde, küçük meydandaki 24 metre uzunluğundaki havuz ise kült törenleri ya da sarayın su gereksinimi için yapılmış olmalıdır.

35 BÜYÜK KAYA DERESİ, BOĞAZ VE KÖPRÜ

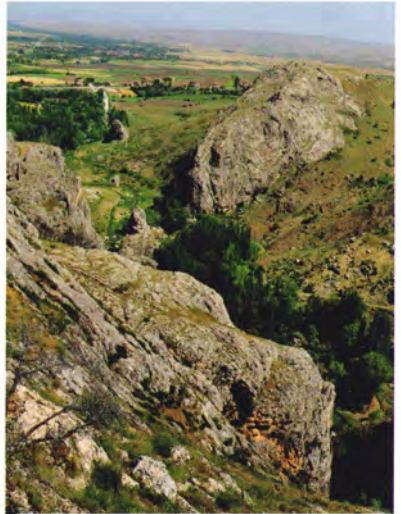
Büyükkale'nin doğusunda bulunan Büyük Kaya Deresi şehri kuzey kısımdan böler; Hititler, şehrin bu kısmını güvenlik gereği, vadide olabilecek sızmaları önlemek için Büyükkale'den inen, Ambarlı Kaya yakınlarından boğazı geçen ve Büyük Kaya'ya çıkan surlarla çevirmiştir. Araştırmacılar, şehrin bölündüğü kuzey kısmında derenin üzerinde Büyük Kaya'yı Büyükkale'ye bağlayan 15 metre yüksekliğinde asma bir köprünün olduğunu belirtmişlerdir. Derenin her iki yanında bulunan kaya üzerinde köprünün dayandığı delikler de bilinmektedir. Köprünün sürekli geçişten çok nöbetçilerin geçişini sağlayan bir kontrol noktası olabileceği düşünülmektedir.

Büyük Kaya Deresi.

37 BÜYÜK KAYA

Büyük Kaya, yine aynı isimle anılan dere ve derin vadiyle Aşağı Şehir'den ayrılır. Büyük Kaya üzerinde Hititlerden önce de yerleşimler vardı; Erken Tunç Çağı'nda ise bu kısım Hattilerin yerleşimine sahne olmuştur. Büyük Kaya, derenin geçtiği vadi tabanından 100 metre yüksekliktedir. Boğazkale'den Yozgat'a giden ana yoldan Büyük Kaya yerleşimlerini görmek burası hakkında daha iyi fikir verecektir; yol üzerinde Büyük Kaya üzerindeki yapı toplulukları ve potern hemen dikkati çeker. Bu bölgede yapılan kazılarda, M.Ö.14. ve M.Ö.13. yüzyıla tarihlenen, Hititlerin Büyük Kaya'da kullandıkları tahıl ambarları ortaya çıkarılmıştır. Dikdörtgen biçimli bu ambarların en büyüğü 12x18 metre boyutundadır. Derinliği 2 metre olan bu ambarların tabanı taş döşeliydi. Yaklaşık 270 tona yakın tahıl depolanabilen bu ambarlar doldurulduktan sonra üzerleri kalın toprak tabakasıyla kaplanıyordu. Tahıl ambarlarının üstü -kazı ve araştırmalar sonrası- tekrar toprakla örtülmüştür.

Büyük Kaya.

36 HİTİT SONRASI HATTUŞA'DA BULUNAN YERLEŞİMLER

Hattuşa ve Boğazkale.

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra terk edilen başkent Hattuşa'ya sonraki dönemlerde kimlerin yerleştiği, hangi krallığın/ beyliğin hâkimiyet kurduğu konusunda bilgiler çok sınırlıdır. Yakılıp, yıkılan ve terk edilen Hattuşa'da uzun bir dönem yerleşimin olmadığı düşünülmektedir. Terk edilmenin ardından geçen zaman içinde başkent Hattuşa'nın ismi unutulmuş olmalıdır. Ancak M.Ö. 9. yüzyılda Büyük Kaya bölgesinde yerleşim izlerine rastlanmıştır; sonrasında, Hitit saraylarının bulunduğu Büyükkale'de de yerleşimler olmuştur; M.Ö. 7. yüzyılda Büyükkale'deki surlar güçlendirilmiş, üstüne çok sayıda kuleler yapılmıştır. Aynı tarihlerde Büyük Tapınak harabeler bölgesinde de yerleşim izlerine rastlanmıştır. Bu yerleşimlerde yaşayan halkın ya da kral/beylerin kim olduğuna dair bilim insanları kesin önermelerde bulunamamışlardır; başkentini yıkılıştan sonra artakalan küçük Hitit toplulukları mı, yoksa o

dönemdeki diğer Anadolu halklarının mı bu yerleşimlerde kaldıkları konusunda kesin verilere ulaşılamamıştır. Ancak, sonrasında Hattuşa'da bir Frig yerleşimi olduğu kesindir; kazılardan ele geçen çanak çömlekler, vazo ve kült buluntuları üzerinde yapılan araştırmalarla bu sonuca ulaşılmıştır. Kazılarda, Büyükkale'nin güneydoğu kapısının ön avlusunda bulunan Kybele heykeli Frig Dönemi'ne ait önemli bir eserdir; heykelde, Ana Tanrıça Kybele ortada, fülüt ve gitar çalan figürler ise her iki yanında betimlenmiştir; Friglerin Kybele kültünün Boğazköy'de temsil edildiği ele geçen buluntularla anlaşılmıştır.

■ Tanrıça Kybele heykeli. Kireçtaş. M.Ö. 6.yy. ortaları. Frig Dönemi. Hattuşa. A.M.M.

Aşağı Şehir'de bulunan, Mihraplı Kaya olarak bilinen Bizans Kilisesi apsisi.

Hattuşa'nın da içinde bulunduğu bölge, M.Ö. 3.yüzyılda önemsiz bir yerleşim haline gelmiştir. Bu dönemde, siyasi, dini ve güçlü ekonomi merkezleri artık batıda bulunmaktadır. Galat soyundan gelen Trokmeler, Boğazköy/ Hattuşa'nın 21 kilometre güneyinde, Yozgat İli'ne bağlı Büyüknefes Köyü'nde Tavium ismiyle anılan

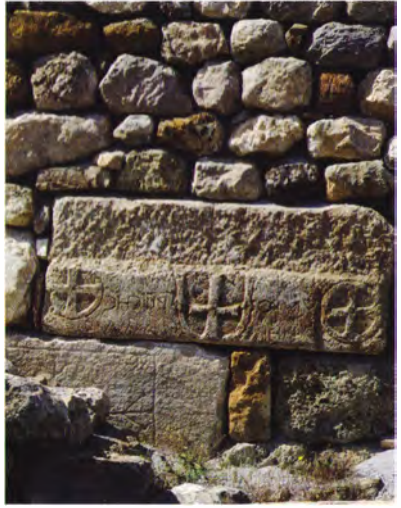
bir krallık kurmuşlardır. Boğazköy'de M.Ö. 2. yüzyılda Ambarlıkaya yakınları ile Büyük Kaya, M.Ö. 1. yüzyılda ise Büyük Tapınak çevresi ve Büyükkale, Roma yerleşimine sahne olmuştur. Ayrıca Büyük Tapınak kutsal alanı içinde Geç Hellenistik Dönem'e ait taş lahitler ve farklı tip mezarlar ortaya çıkarılmıştır.

Yukarı Şehir'de Tapınaklar Mahallesi'nin kuzeyinde bulunan Doğu Roma (Bizans) Kilisesi.

Doğu Roma (Bizans) Kilisesi.

Boğazköy'de Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait Aşağı Şehir'de -gişelerin doğusunda- bazı kalıntılar da görülmektedir; bu bölgede bulunan Mihraplı Kaya ismiyle anılan kaya oyuğu bir Doğu Roma (Bizans) Kilisesi'nin apsisidir; kilisenin duvarları günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca Yukarı Şehir'de Tapınaklar

Doğu Roma (Bizans) Kilisesi.

Mahallesi olarak bilinen yerin kuzeyinde M.S. 10.-11. yüzyılda inşa edildiği düşünülen küçük bir kilise ve köy yerleşimi ortaya çıkarılmıştır; yerleşim içinde büyük mezarlık alanı ve çiftlik evlerine de rastlanmıştır. Bu yapılardan bir kısmı restore edilerek görülebilir hâle getirilmiştir. Ele geçen Doğu Roma (Bizans) sikkeleriyle Boğazköy'deki Doğu Roma (Bizans) yerleşiminin sona eriş tarihi hakkında kesin veriler elde edilmiştir; Boğazköy'de, Doğu Roma (Bizans) Dönemi, Anadolu'daki Selçuklu akınları ile 11.yüzyılın bitimine doğru sona ermiştir; Hattuşa ören yerinin kuzeyinde/bitişğinde bulunan Boğazköy'ün küçük bir köy yerleşimi olarak 18.yüzyılda kurulduğu ve günümüze ulaştığı bilinmektedir; gelişerek ilçe konumuna yükselen köy, günümüzde Boğazkale ismiyle anılmaktadır.

Dünya tarihinde önemli bir konuma sahip olan Hattuşa / Boğazköy ören yeri 1986 tarihinde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Konseyi organizasyonu olan Unesco tarafından Dünya kültür mirasını koruma listesine alınmıştır.

Boğazköy Müzesi'nin girişi.

SFENKSİLİ KAPI'DAN GİRİLEN DÜNYA: BOĞAZKÖY MÜZESİ

Boğazköy Müzesi, Çorum İli'nin 82 kilometre güneybatısında, Hitit başkenti Hattuša ören yerinin bulunduğu Boğazkale İlçesi'ndedir. 1966 yılında hizmete girmiş olan müze, 2011 yılında yeni, çağdaş sunumuyla tekrar ziyarete açılmıştır. Müzede sergilenen eserlerin çoğunluğunu 1906 yılından bu yana yapılan Hattuša kazı buluntuları oluşturmaktadır. Son düzenleme içinde Berlin'e restorasyon amacıyla götürülmüş Sfenksli Kapı'nın 'İç Kapı Doğu Sfenksi' 94 yıl sonra geri alınarak, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden getirilen Sfenksli Kapı'nın 'İç Kapı Batı Sfenksi'yle birlikte Boğazköy Müzesi'nde sergilenmektedir. Müzede eserler tematik ve kronolojik sırayla izleyiciye sunulmuştur. Zemin katın birinci salonunda,

Eski Tunç Çağı eserleri.

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi eserleri.

Kalkolitik Çağ Eserleri.

Hitit Dönemi kapları.

Berlin'den getirilen Sfenksli Kapı'nın iç kapı doğu sfenksi (solda) ile İstanbul'dan getirilen iç kapı batı sfenksi (sağda).

Savaş Sahnesi. Eski Hitit Dönemi.

Tanrıça İhtar kabartması.

Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı, Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Hitit Çağı, Roma ve Doğu Roma Çağı'na (Bizans) ait eserler yer almıştır. Zemin katta Hitit Salonu'na Berlin ve İstanbul'dan getirilen sfenkslerin yer aldığı Sfenksli Kapı'dan geçilerek girilir. Bu bölümde görsellerin yer aldığı panolarda

Hitit Dönemi Eserleri.

Hitit Dönemi Eserleri.

Hitit Dönemi kapları. Soldaki boğa baş testi, üst düzey askeri bir komutanın evinde bulunmuştur. Bayramlar ve dini törenlerde kullanılmış olmalıdır.

Geyik kabartmalı vazo.

Mühür baskalı (Bulla).

Kabartmalı Aslan heykeli ve kabartmalı vazolar.

■ Gaga Ağızlı testi.
Eski Hitit Dönemi.

■ Nişantaşı kapı sfenksi.

■ Hitit Dönemi Eserleri.

■ Boğazköy Müzesi bahçesinde, aslına uygun yapılmış Hitit Dönemi atlı savaş arabaları.

■ Doğu Roma (Bizans) Dönemi eserleri.

■ Döküm kabı.

■ Stel.

■ Doğu Roma Dönemi'ne ait sütun kaidesi ile sütun başlığı.

HATTUŞA'NIN AÇIKHAVA TAPINAĞI: YAZILIKAYA

- BİN TANRILI HALK: HİTİTLER
- YAZILIKAYA AÇIK HAVA TAPINAĞI / A GALERİ
- A GALERİ TANRI VE TANRIÇALARI
- YAZILIKAYA AÇIK HAVA TAPINAĞI / B GALERİ
- B GALERİ TANRILARI

Yazılıkaya. A Galerisi.

BİN TANRILI HALK: HİTİTLER

Hattuşa ören yerinin 1,5 kilometre kuzeydoğusunda, Yozgat yolu üzerinde bulunan Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı, bilinen Hitit Kaya Anıtları'nın en büyüğüdür. Hattuşa'daki Büyük Tapınak'ta Fırtına Tanrısı Teşub ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hepat'ın heykelleri önünde kapalı bir mekânda törenler yapılırken, Yazılıkaya'da ise açık havada, bütün Hitit Tanrı tasvirlerinin yer aldığı Hitit Panteonu önünde yapılırdı. Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı, Hititlerin ilkbaharda yeni yıl kutlama törenlerinin yapıldığı, üstü açık doğal bir kaya tapınağıdır. İki galeriden (oda) oluşan tapınağın önünde, bu tapınağı dış dünyadan ayıran ve bugün sadece duvarının kaidesine ait birkaç parça ile temelleri bulunan bir yapı kompleksi bulunmaktaydı. Bu mimari kompleks her Hitit tapınağında görülen bütün mimari unsurları da içeriyordu. Yapı, duvarları kerpiçten yapılmış ve düz damlıydı. Yapının giriş kapısı vadi tarafında bulunur; merdivenli kapı yapısından sonra diğer bir merdivenle

Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı girişi.

avluya ulaşılıyordu; avlunun etrafında odalar sıralanmaktaydı. Avluda yıkanma ve ilk kült törenleri yapılıyor olmalıydı.

Avludan yine merdivenli girişle cellaya geçilirdi; burada cella yerini A (Odası) Galerisi almaktadır. Arkada bulunan iki galerinin (oda) üzeri hiçbir zaman kapatılmamıştır. Yazılıkaya tam bir Hitit Panteonu'dur. Hitit tanrıları/tanrıçaları burada tasvir edilmiştir. Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'nda A Galerisi'nde 66, B Galerisi'nde ise 17 olmak üzere toplam 83 figür tasviri bulunmaktadır. Galerilerde bulunan kabartmalar açık havada, güneşin aydınlatıldığı belli saatlerde daha iyi görünürler. A Galerisi'deki tanrılar ve ana sahne saat 11.00-13.00 arası, sağ taraftaki tanrıçaları ise öğleden sonra erken saatlerde, B Galerisi kabartmaları ise güneşin dik aydınlatıldığı Yaz mevsiminde 12.00-13.00 saatleri arasında daha iyi görülmektedirler.

81 no'lu kabartma. B Galerisi.
Fırtına Tanrısı
Teşub'un oğlu Sarruma'nın
Kral IV. Tuthaliya'yı
kucaklayışı.

Yazlıkaya. A ve B Galer.

C. Texier çizimi. 1839.

YAZILIKAYA AÇIK HAVA TAPINAGI

Yazılıkaya. A Galerisi.

A GALERİ

Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'nın merkezini soldaki büyük kaya galerisi (A Galerisi) oluşturmaktadır. A Galerisi'nin uzunluğu 30 metredir. Galeride, 36 ve 37 numaralı kabartmaların dışında sol tarafta tanrılar, sağ tarafta ise tanrıçalar, ön tarafta bulunan

36-37 no'lu kabartmalar: Tanrı Sauska'nın kadın hizmetkârları; Kulitta ve Ninatta.

ana sahneye dönük, yürür vaziyettedirler. Tanrı ve tanrıçalar ön sahneden geriye doğru önem sıralarına göre dizilmiştir. A Galerisi'nde 66 figür bulunmaktadır. Figürlerin isimleri

üst kısımlarına yazılmıştır; doğa koşulları nedeniyle isimlerin çoğu aşınmış bir kısmı da tamamen silinmiştir. İsimleri okunabilen tanrıların çoğunun Hurri kökenli olduğunu görmekteyiz; o dönemde Hitit sarayında çok sayıda Hurri kökenli kraliçeler bulunmaktaydı. Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı duvarlarında hayat bulan tanrıların çoğu M.Ö. 15. yüzyılın sonlarından 13. yüzyıla kadar Hititlerin etkileşim alanında olduğu ve iç içe yaşadığı halklardan/ülkelerden getirilmiştir. Galerinin solunda bulunan tanrılar, başında sivri külahlı şapka, vücutlarında ise belden kuşakla sarılmış kısa elbise giyinmişlerdir. Ayaklarındaki pabuçları kalkık burunludur. Kulaklarında ise küpe vardır. Külahlarının üst kısmında bulunan kıvrık boynuzların sayısı tanrıların önemini belirtmektedir. Tanrıçaların kıyafetleri birbirine çok benzer; uzun bir etek üzerine kenarları

Yeraltı Tanrı tasviri. A Galerisi.

belirtilmiş bir giysi atmışlardır. Uzun saçları örgülüdür ve başlarında silindirik biçimli bir başlık bulunmaktadır. Galeride bulunan tanrıların belden yukarısı cepheden verilmiştir. Tanrıçaların tamamı ise cepheden betimlenmiştir. Galeride bulunan 66 kabartmanın 1-39 arası ile 46-63 arasında bulunan

64 no'lu kabartma:
Büyük Kral IV. Tuthaliya.

galeriye girişte sağ üstte iyi durumda olan 64 numaralı kabartmanın boyutu diğerlerinden daha farklıdır; 2,7 metre boyunda ve ana sahneye doğru bakan bu kral kabartmasının üzerinde Tuthaliya yazılıdır; üzerine giyindiği uzun atkılı mantosu, yarım yuvarlak külahı, sol elinde tuttuğu bastonuyla iki dağın üzerinde betimlenmiştir; Kral Tuthaliya rahip sıfatıyla ve üzerindeki giysileriyle güneş tanrısına benzer; sağ elinin üst kısmında ise “*Büyük Kral*” anlamını taşıyan hiyeroglif yazı bulunur; bu betimleme Büyük Kral IV. Tuthaliya'nın öldükten sonra tanrılaştırıldığını göstermektedir. Kral kabartmasından önce

65 ve 66 no'lu kabartmalar: Bir masada karşılıklı oturan tanrı ve tanrıça figürü.

kabartmalar olasılıkla sağ tarafta bulunan kaya boşluğuyla ilgili olmalıdır. İki galerinin ortasında, çoğu ziyaretçinin içine girmeye çalıştığı kaya boşluğunun işlevi ise saptanamamıştır. Kabartmaların yer aldığı kaya bloklarının altında düzeltilmiş sekiler bulunmaktadır; bu sekilere törenler sırasında adak araç-gereci konulmuş olabileceği sanılmaktadır. A Galerisi'deki tanrı

figürlerin boy uzunlukları 70-89 santimetre arasında değişmektedir. Ana Sahne'de bulunan figürlerin boyları diğerlerinden farklıdır ve daha büyük betimlenmiştir. Bu sahnedeki figürlerin boyu 1,9 - 2,5 metre arasında değişir. Ana Sahne'nin karşısında,

40 ve 41 no'lu kabartmalar:
Tanrı Kumarbi ve Haya Tanrısı.

ve tanrıçalar Ana Sahne'ye yürür vaziyette betimlenmişlerdir. Ana Sahne'de, en solda iki dağ üzerinde duran Tanrı Kumarbi ve Haya Tanrısı'ndan (40-41 No'lu figürler) sonra yer alan Hattuşa'nın Haya Tanrısı Teşub, iki dağ tanrısı olduğu bilinen (Namni, Hazzi) iki sakallı erkek figürünün ensesine basmaktadır; Teşub'un karşısında ise panter üzerinde bulunan ve aynı zamanda Hitit İmparatorluğu'nun en büyük tanrıçası ve eşi Arinna'nın Güneş Tanrıçası Hepat karşılıklı olarak ayakta betimlenmiştir. Teşub ve Hepat'ın yanında ayrıca Herri ve Serri adlı kutsal birer boğa yer almaktadır. Sağda ise panter üzerinde Teşub ve Hepat'ın oğlu olan tanrı Şarruma yer almaktadır. Herri ve Serri adlı boğalar Gök Tanrısı Teşub'un kutsal boğalarıdır. Tanrı Teşub bazen de bu iki boğanın çektiği bir araba üzerinde tasvir edilir. Herri ve Serri adları Hurri dilinde “*gece*” ve “*gündüz*” anlamına gelirler. Şarruma'nın arkasında ise çift başlı kartal üzerine basan iki kadın tanrıça tasviri yer alır. A Galerisi'nde yer alan kabartmalar III. Hattuşili (M.Ö.1275-1250) zamanında yapılmıştır. Bu Panteon'un inşasında ana Kraliçe Puduhepa'nın büyük çabaları olmuştur. Hatta çok ihtiraslı olan ana Kraliçe Puduhepa'nın, Panteon'un merkezindeki ana sahnesinde yer alan

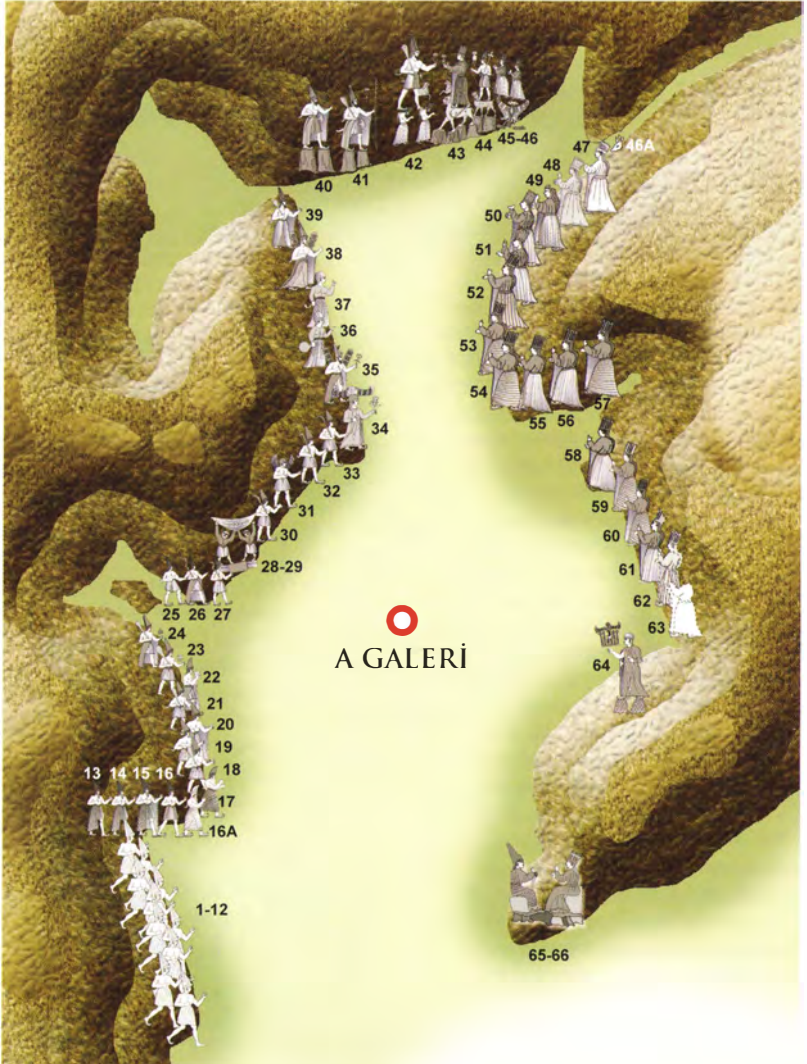

Büyük Kral IV. Tuthaliya'nın kartuşu. A Galerisi.

kabartmalardaki kocası Büyük Kral III. Hattuşili'yi Teşub, kendini Hepat, oğlu IV. Tuthaliya'yı da Şarruma gibi göstermeye çalışmış olduğu düşünülmektedir.

A GALERİ

TANRI VE TANRIÇALARI

1-12

On İki Tanrı:

Yeraltı Tanrıları; arka arkaya sıralanmış on iki erkek kabartmasının belirsiz kıvrıkcık saçları, başlarında sivri külahları vardır. Yönleri ana sahneye doğru yürür vaziyettedir. On İki Yeraltı Tanrısı'nın benzerini B Galerî'nin batı duvarında da görmektediriz.

12 Yeraltı Tanrısı. A Galerî.

13-15 Dağ Tanrıları:

Giydikleri elbiselerde su ve dağlar betimlenmiştir. İsimleri çözülememiştir.

16 İsmi bilinmeyen tanrı.

13, 14, 15 no'lu kabartmalar.

16 no'lu kabartma.

A Galerî'de -sol tarafta- tanrılar Ana Sahne'ye yürür vaziyettedir.

A Galerî.

16A-17

İsimleri okunamayan Dağ Tanrıları:

Giydikleri külahlar öne doğru eğilmiştir; etekleri pulludur.

16 A, 17
no'lu
kabartmalar.

16a, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 no'lu kabartmalar.

18-22

İsimleri bilinmeyen beş tanrı: Sivri külâh ve etek giyinmişlerdir.

18-22 no'lu kabartmalar. A Galerî.

23-24 Elinde topuz taşıyan, sakallı, külâhlı, etekli ismi bilinmeyen iki tanrı.

23-24 no'lu kabartmalar. A Galerî.

25-27

Külahlı, etekli üç tanrı. 25, ismi belirsiz tanrı. 26 numaralı tanrı ismi olasılıkla Pisaisapi'dir. 27 numaralı tanrı ise Yeraltı Tanrısı Nergal olmalıdır.

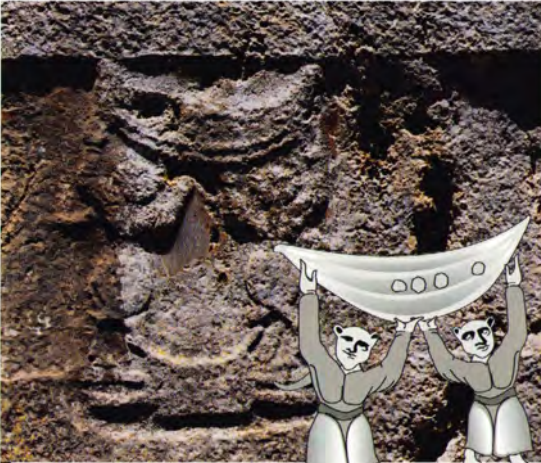
25, 26, 27 no'lu kabartmalar. A Galerî.

28-29

Soyut bir dünya betimlemesi:

Boğa-insan karışımı bu 'Boğa Adamlar', 'Yeryüzü İşareti' üzerinde dururlar; yukarıya kaldırdıkları ellerinde gökyüzünün resimli yazısını tutmaktadırlar.

28-29 no'lu kabartmalar. A Galerî.

30

Sağ omzunda kılıç taşıyan, sivri külahlı, boynuzlu tanrı:

Savaş Tanrısı 'Zababa' olabilir.

30 no'lu kabartma. A Galerî.

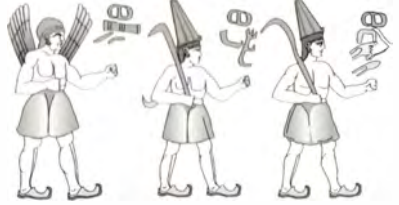

31 Yuvarlak başlık giyinmiş
Tanrı Pirinkir.

31, 32, 33 no'lu kabartmalar. A Galerî.

32 Koruyucu tanrı 'Geyik
Tanrı' olabilir.

33 Savaş Tanrısı Astabi.

34 Güneş Tanrısı:

Başında yarım yuvarlak başlığı olan, uzun manto
giyinmiş Güneş Tanrısı'nın elinde aşağı doğru
tuttuğu ucu kıvrık bir sopası vardır. Başının
üzerinde ise 'Güneş Kursu' durmaktadır.

35 Ay Tanrısı.

34 -35 no'lu kabartmalar. A Galerî.

**36 Tanrı Sauska'nın kadın hizmetkârı
Kulitta:**

Yarım yuvarlak başlık, kıvrımlı etek giymiştir;
elinde tef veya ayna vardır.

**37 Tanrı
Sauska'nın
kadın
hizmetkârı
Ninatta:**

Yarım yuvarlak
başlık, kıvrımlı
etek giymiştir.
Elinde nefesli
saz, ya da
boynuz biçimli
melhem kabı
tutmaktadır.

36-37 no'lu kabartmalar.

38 Sauska: Omuzlarının kanat çıkıntısı, kıvrımlı eteği olan erkek figürü.

39 'Ea': Bilgelik Tanrısı; Omzunda topuz taşıyan, külahlı, pelerin giymiş erkek figürü.

40 ve 41 no'lu kabartmalar. A Galerî.

42 no'lu kabartma. A Galerî.

43-44-45-46 no'lu kabartmalar. A Galerî.

40 Dağ zirveleri üzerinde duran, kılıç kuşanmış, sakallı, külahlı, kısa etek üzerine pelerin giyinmiş tanrının ismi Kumarbi olabilir.

41 Dağ zirveleri üzerinde durmaktadır; kılıcı, topuzu ve mızrağı vardır. Sakallı, üzerinde bir boğa bulunan sivri bir külah takmıştır. Kısa etekli ve pelerinlidir. Olasılıkla Hava Tanrısı olabilir.

C. Texier çizimi. 1839. A Galerî Ana Sahne.

42 Teşub, Hava Tanrısı:

Kılıç kuşanmış, omzunda topuzu vardır; çok boynuzlu külahı, sakallı olan Teşub, Dağ Tanrısı olduğu düşünülen iki tanrının ensesine basmaktadır. Arkasında tanrı başlıklı bir boğa sıçramaktadır. Ana Sahne'ye kadar olan bütün figürler (1-42) sağa bakmaktadır. Bütün tanrıların ve tanrıçaların önderi, en önemlisi olan tanrı Teşub ile Tanrıça Hepat bu sahnede karşılaşmışlardır.

43 Tanrıça Hepat, Güneş Tanrıçası:

Dört dağ zirvesi üzerinde bulunan bir panterin üzerinde durmaktadır; arka kısmında atlar durumda olan sivri külahlı bir 'Boğa-Tanrı' vardır. Tanrıça Hepat'ın arkasına dizilmiş tanrıçalar ise sola yani Ana Sahne'ye bakmaktadırlar.

44 Tanrı Şarruma:

Hava Tanrısı Teşub ile Güneş Tanrıçası Hepat'ın oğlu olan Şarruma tanrıçaların içinde bulunan tek erkek kabartmadır; kılıç kuşanmış, sol elinde balta vardır; dağ zirveleri üzerinde duran bir panterin üzerindedir.

45 Teşub ile Hepat'ın kızı Alanzu:

Çifte kartal üzerinde ya da havada durmaktadır.

46 Teşub ile Hepat'ın torunu:

İsmi bilinmiyor. Çifte kartal üzerinde ya da havada durmaktadır.

46A Kendisi tahrir olmuş, sadece ismi görülebilen tanrıça Tarru Takitu olabilir.

47 Tanrıça Hutena.

48 Tanrıça Hutellura: Tanrıça figürleri içinde en iyi korunmuş, en az aşınmış olanı; üzerindeki yazıt çok belirgindir.

46A-47-48 no'lu kabartmalar. A Galerî.

49 Tanrıça Allatu, 50-51 no'lu kabartmalar. A Galerî.

52-53-54 no'lu kabartmalar. A Galerî.

55 no'lu kabartma.

49-54 no'lu Tanrıça kabartmaları. A Galerî.

49 Tanrıça Allatu:

Üzerinde bulunan niş, figürün bir kısmını yok etmiştir.

50-51 İsimleri bilinmiyor.

52 Tanrıça Salusa.

53 Tanrı 'Ea'nın karısı Tanrıça Tapkina.

54 Ay Tanrısı'nın karısı

Tanrıça Nikkal.

55A-55B Araştırmacılar 55 ve 56 no'lu tanrıçalar arasında iki figür daha olduğunu öne sürmektedirler. İsmi bilinmeyen iki tanrıça, 55a ve 55b no'lu bu iki figür olabilir.

55-63 İsmi bilinmeyen 8 tanrıça.

56-63 no'lu Tanrıça kabartmaları. Çizim.

55, 56, 57, 58 no'lu kabartmalar.

59-60 no'lu kabartmalar.

64 Büyük Kral IV. Tuthaliya.

64 no'lu kabartma. Büyük Kral IV. Tuthaliya. A Galerî.

C. Texier çizimi. 1839.

65-66

Bir masada karşılıklı oturan tanrı ve tanrıça figürü bulunmaktadır.

65-66 no'lu kabartmalar. A Galerî.

B Galerî girişi.

YAZILIKAYA AÇIK HAVA TAPINAĞI

Yazılıkaya. B Galerî.

B GALERİ

Büyük galerinin sağında bulunan B Galerî'ye -Hitit Dönemi'nde genişletilmiş- dar bir geçitle girilir. Geçidin girişinin iki yanında kanatlı birer demon (cin) bulunmaktadır. Bir metre boyunda, aslan başlı, insan gövdeli cinler kapıyı korumaktadırlar; tehditkâr biçimde pençelerini kaldırmış korku salmaktadırlar. B Galerî, olasılıkla M.Ö. 13. yüzyılın sonlarında IV. Tuthaliya'nın oğlu II. Şuppiluliuma (M.Ö. 1200-1190) tarafından babasının anısına yaptırılmış olmalıdır; kralın, babasının heykelini galerinin kuzeyindeki girişin yanına diktirmiş olduğu varsayılmaktadır. Uzunluğu 18 metre olan B Odası'na galerinin kuzeyinden girilir. Galerinin genişliği kuzeyde 4, güneyde ise 2 metredir. Üstü açık olan galerinin diğer yönlerinde dik kaya blokları yükselmektedir.

B Galerî.

Bu kaya bloklarının karşılıklı yüzlerinde Hitit sanatının en önemli kabartmaları bulunmaktadır. Bu kabartmalar diğer galerideki kabartmalara göre daha iyi korunmuş durumdadırlar. Bu kaya bloklarının yüzeyinde lamba ya da adak konulduğu sanılan doğu duvarında bir, batı duvarında da iki tane oyuk (niş) bulunmaktadır.

12 Yeraltı Tanrısı.

B Galerî'nin içinde bulunduğu dört kabartma A Galerî'deki kabartmalara göre daha iyi korunmuş durumda olmalarının yanı sıra M.Ö. 13. yüzyıl Hitit sanatını yansıtmaları bakımından da önem taşırlar. Galerinin batı duvarında sağa doğru ilerleyen 12 tanrı figürü (69-80 numaralı figürler) vardır; A Galerî'de bulunan 1-12 numaralı figürlere benzetmesine karşın bunlar daha belirgindir. Doğu duvarının güney kısmında bulunan kabartmada ise bir tanrı ve kral birlikte betimlenmiştir; bu kabartmada Fırtına Tanrısı Teşub'un oğlu Şarruma'nın Kral IV. Tuthaliya'yı kucaklayışı betimlenmiştir; 1,7 x 1,4 metre niş içinde bulunan kabartmada tanrı sol kolunu

Şarruma ve Kral IV. Tuthaliya. B Galerî.

64 no'lu kabartma. A Galerî.

kralın omzuna atmış, sağ bileğini tutmuştur; tanrı kralı korumakta ve ona yol göstermektedir; bu niş içinde tanrı ayağına ucu kalkık bir pabuç giymiştir; sivri külahının üzerinde altı boynuz, yan kısımlarında ise diskler bulunmaktadır; 1,64 metre boyunda olan tanrı kısa elbiselidir; kralın ise külahı, uzun mantosu, kılıcı ve litusu vardır; kral bu görünümüyle A Galerî'deki 64 numaralı figüre benzetilmiştir; sağ üst köşede kralın ismi yazılmıştır; bu Kral IV. Tuthaliya olup A Galerî'de bulunan 64 numaralı kabartmada betimlenen aynı kraldır. Galerinin aynı yüzünde

Kılıç Tanrısı/ Yeraltı Tanrısı Nergal.

bulunan 82 numaralı kabartma ise bir kılıç şeklinde betimlenmiştir; bu kabartmanın boyu 3,39 metre yüksekliğinde ve toprağa saplanır durumdur. Kılıcın topuzunu sola bakan külahlı tanrı oluşturur. Kabzası ise sırt sırta duran iki aslanın protomundan oluşur; alt kısmında ise yine aşağı doğru sarkan iki aslanın simetrik duruşları betimlenmiştir. Görünümü nedeniyle 'Kılıç Tanrısı' olarak adlandırılan bu kabartma olasılıkla Yeraltı Tanrısı Nergal'e ait olmalıdır.

Doğu duvarının kuzeyinde, yüzeyin üst kısmında 83 numaralı kabartma IV. Tuthaliya'nın ismini ve ünvanını betimleyen bir kartuşur. Kanatlı güneş kursunun altında kralın ismi belirtilmiştir. Betimleme içinde bulunan sakallı Dağ Tanrısı, sivri bir külah ve pullu bir etek giyinmiştir ve elinde bir topuz tutmaktadır. Bu betimleme A Galerî'deki 64 numaralı kabartmanın

Tuthaliya'yı betimleyen kartuş. 83 no'lu kabartma. B Galerî.

kartuşuyla benzerlik taşır. Bu kabartma galerinin kuzeyinde olduğu düşünülen kralın heykeliyle ilişkilendirilebilir.

Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'nda bulunan B Galerî'deki figürler diğer galeridekiler gibi bir seri oluşturmazlar. Hepsinin bakış yönü güneyden kuzeye doğrudur. Gerek batı duvarında bulunan on iki tanrı gerek Kılıç Tanrısı, Yeraltı Tanrıları'dır.

Büyük Kral IV. Tuthaliya'nın kartuşu. 64 no'lu kabartma. A Galerî.

B GALERİ
TANRILARI

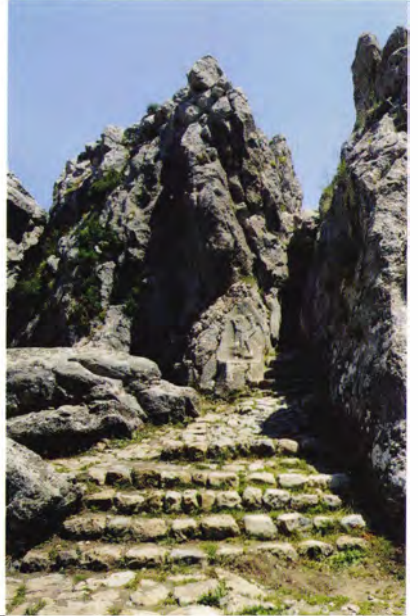

12 Yeraltı Tanrısı. Çizim detay.

67-68 Aslan başlı iki demon (cin):

B Galerî'nin girişinde her iki yanda bulunmaktadır.

67 ve 68 no'lu kabartmalar (demonlar/cinler) B Galerî girişindedir.

12 Yeraltı Tanrısı. B Galerisi.

69-80

Galerinin batı duvarında bulunan

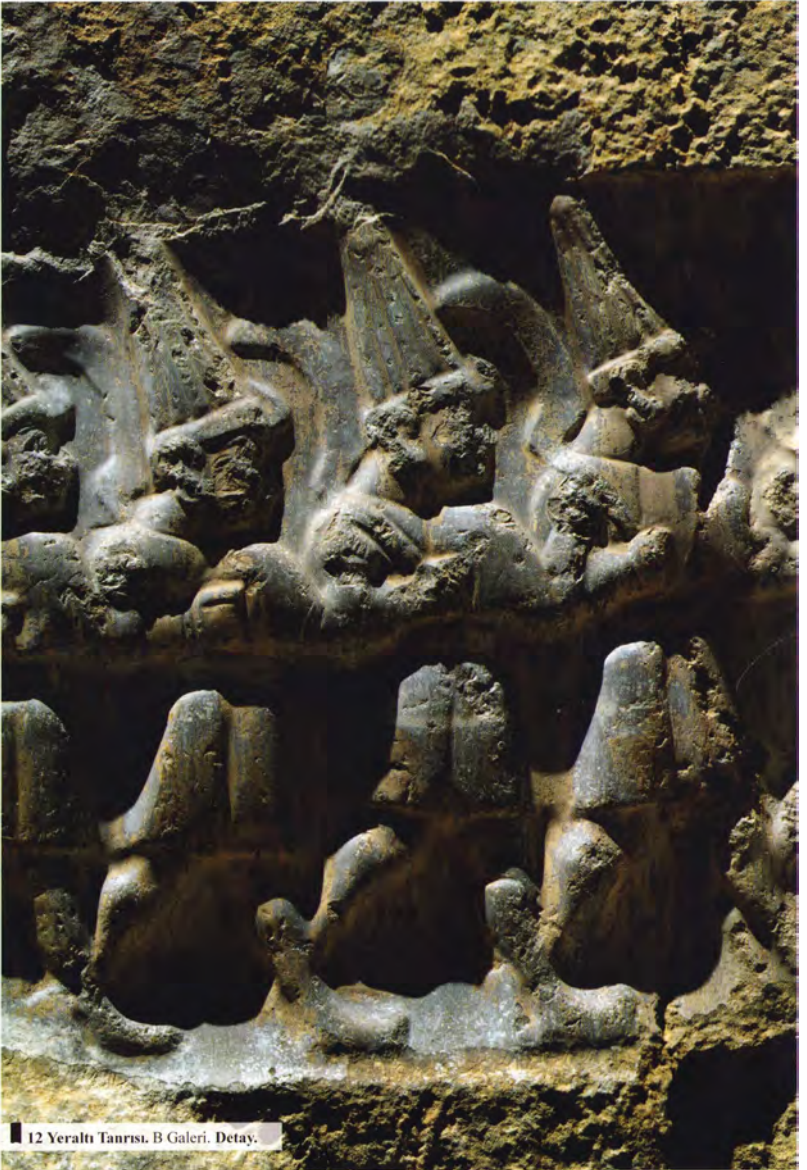
12 Yeraltı Tanrısı: A Galerisi'deki

1-12 numaralı figürlere benzemektedir.

12 Yeraltı Tanrısı. A Galerisi.

12 Yeraltı Tanrısı. B Galerisi.

12 Yeraltı Tanrısı. B Galerisi. Detay.

81 Galerinin doğu duvarında bulunur:
Fırtına Tanrısı Teşub'un oğlu Şarruma'nın
Kral IV. Tuthaliya'yı kucaklayışı betimlenmiştir.

81 ve 82 no'lu kabartmalar. B Galerî.

82 Kılıç Tanrısı/ Yeraltı Tanrısı Nergal.

82 no'lu kabartma. B Galerî.

83

IV.

Tuthaliya'nın
ismini ve
ünvanını
betimleyen
bir kartuş.

83 no'lu
kabartma.
B Galerî.

HATTUŞA'NIN YAKIN ÇEVRESİ

- ALACAHÖYÜK:
HATTİLERİN GÖZ KAMAŞTIRAN ZENGİNLİĞİ
- HATTİ, HİTİT VE FRİG'LERİN GİZEMİ:
ALACAHÖYÜK MÜZESİ
- GÖLPINAR HİTİT BARAJI
- KALINKAYA TAŞ OCAĞI
- KALINKAYA TAŞTOPE TEPE HÖYÜĞÜ
- KALEHİSAR KALINTILARI VE
BEHRAMŞAH KÜLLİYESİ
- DİĞER HİTİT BAŞKENTİ: ŞAPINUVA
- PAZARLI YERLEŞİMİ
- ESKİYAPAR HÖYÜĞÜ
- HÜSEYİNDEDE'NİN GÖRKEMLİ VAZOLARI
- RESULOĞLU ESKİ TUNÇ ÇAĞI YERLEŞİMİ
VE MEZAR ALANI
- HİTİT KUTSAL KENTİ NERİK
- HİTİT DÜNYASINA YOLCULUK:
ÇORUM MÜZESİ
- HİTİT YOLU
- HATTUŞA ARAŞTIRMALARI VE KAZI TARİHÇESİ

Kentin güney kapısı: Sfenksli Kapı.

ALACAHÖYÜK: HATTİLERİN GÖZ KAMAŞTIRAN ZENGİNLİĞİ

Çorum'un 45 kilometre güneyinde bulunan Alacahöyük ören yeri, Alacahöyük Beldesi sınırları içinde bulunmaktadır. Höyüğü, bilim dünyasına 1835 tarihinde İngiliz seyyah W.J.Hamilton tanıtmıştır. Alacahöyük'te ilk olarak 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adına Dr. Hamit Zübeyir Koşay ve Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık tarafından kazılara başlandı. 1936 tarihinden sonra Hamit Zübeyir

Koşay ve Mahmut Akok; daha sonra da Mahmut Akok tarafından yürütülen kazı çalışmaları 1983 yılına kadar sürdüürldü. Bu tarihten sonra ara verilen kazı çalışmalarına 1996 tarihinde Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu başkanlığında yeniden başlandı.

Anadolu tarihinin aydınlatılmasına büyük önem veren Mustafa Kemal Atatürk, bu amaçla Türk Tarih Kurumu'nu kurmuş ve arkeolojik kazıları da desteklemiştir. Bu bağlamda 1935 tarihinde kazı çalışmaları sürdüğü sıralarda da Atatürk Alacahöyük'ü ziyaret etmiş ve kazı çalışmalarını yerinde izlemiştir.

Alacahöyük'te başlatılan ilk sistemli kazılarda Kalkolitik Çağ'a kadar uzanan dört kültür tabakası saptanmıştır. Bu kültür tabakaları, en eskiden, yeniye doğru Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı, Hitit Çağı ve Frig Çağı dönemlerini içermektedir. 2013 yılı kazılarında ele geçen kap parçalarıyla kentte Geç Neolitik Çağ'da da yerleşim olduğu anlaşılmıştır.

Alacahöyük.

■ Poterne giriş ve Potern (Tünel).

Bu yerleşmedeki en zengin kültür tabakası Eski Tunç Çağı (M.Ö.3000-2000) katıdır; kazılar sonunda bu katta saptanan Alacahöyük kral, prens ve prenseslerine ait 13 mezardan değerli hazineler açığa çıkarılmıştır. Yerleşim alanı içinde belli yerde etrafı taşlarla örülmüş olan dikdörtgen biçimli bu mezarlar ahşap hatıllarla örtülmüş,

damların üzerine ise kurban edilen büyükbaş hayvan başları ve bacakları konulmuştur. Mezarlarda bulunan, altın, gümüş, bronz ve değerli taşlardan oluşan sanat eserleri arasında tunç boğa ve geyik heykelleri, törensel semboller, güneş kursları, gümüş kadın heykelciği, altın taç, ikiz idol, gerdanlık, saç süsü, iğneli altın

■ Kral, prens, prenses mezarlarından ölü ve ölü hediyeleyeri. Ç.M.

Kral, prens, prenses mezarları.

Kral, prens, prenses mezarları canlandırması. Ç.M.

toka, altın başlı iğne, altın bilezik, altın kaplar ve kadehler, altın asa başı, altın kemer taneleri, altın ve demirden kabızlı hançer gibi değerli objeler bu mezarlara bırakılan ölü hediyelerini oluşturmaktadır; bu eserler Alacahöyük Müzesi, Çorum Müzesi ve Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Alacahöyük'te, Aykut Çınaroğlu başkanlığında yapılan 2013 yılı kazılarında ise büyük bir tablet arşivi ortaya çıkarılmıştır; Hitit Dönemi'ne ait bulunan çivi yazılı bir tablette Hitit kralının

Hitit Dönemi kapları. A.M.

Hitit Dönemi kabı. Ç.M.

buyruklarının yazılı olduğu sanılmaktadır.

Bilim dünyasında Alacahöyük yerleşiminin Arinna kenti olabileceği görüşleri tartışılmaktadır; yapılan kazılarda yerleşim isminin Arinna olduğuna dair arkeolojik ya da filolojik bir kanıt bulunmamasına karşın Hititologların Arinna kentinin Hattuşa'ya kuş uçuşu 25 kilometre uzaklıkta olduğu, bu yakınlıkta kült yerleşiminin de Alacahöyük olabileceği görüşleri bilinmektedir. Arinna kentinin baş tanrıçası Güneş Tanrıçası'dır; Boğazköy Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'nda yer alan Hurri kökenli isme sahip baş Tanrıça Hepat'ın karşılığıdır.

Alacahöyük yerleşiminin kuzeyden görünümü.

Sandalyede oturan Tanrıça ve karşısında ellerinde asa olan figürler, Andezit. Alacahöyük. A.M.M.

Hitit Kralı III.Hattuşili'nin eşi Puduhepa'nın yazılı bir tablette Arinna'nın Güneş Tanrıçası'yla ilgili yaptığı duada şu dizeler geçmektedir: *"Arinna'nın Güneş Tanrıçası sahibem; sen bütün ülkelerin kraliçesisin. Sen kendine*

Hatti Ülkesi'nde Arinna Kenti'nin Güneş Tanrıçası adını taktın. Ayrıca Sedir Ülkesi yaptığın (Ülkede). Kendine Hepat adını koydun. Ben Puduhepa ise, eskiden beri senin hizmetkârınım..." (Atatürk/Alacahöyük, Aykut Çınaroğlu, Duygu Çelik). Bu dizelerde geçen Arinna'nın Güneş Tanrıçası'yla Tanrıça Hepat aynı tanrıdır. Ayrıca Alacahöyük'te Orta Hitit Tabakası'nda bulunan başı ve ayakları olmayan, 2.10 metre boyundaki mermer (kolosal) heykel parçasının yapısı Hititologların görüşünü destekler niteliktedir; bilim insanları, olasılıkla

Gitar çalan ve hayvan taşıyan figürler, Andezit. Alacahöyük. A.M.M.

Tapınan çıplak çocuklar, Andezit. Alacahöyük. A.M.M.

Kapı sövesi ortostat. Tanrıya (solda) tapınan kral (sağda), Andezit. 14.yy. Alacahöyük. A.M.M.

Sfenksli Kapı Ortostatı: Uzun mantolu üç kişi (rahipler), Andezit. Yüksek.133 cm. M.Ö.14.yy. Alacahöyük. A.M.M.

Sfenksli Kapı Ortostatı: Altar üzerinde boğaya dua eden kral ve kraliçe. Andezit. Yüksek. 126 cm. M.Ö. 14. yy. A.M.M.

Saldırı halinde boğa. Andezit. M.Ö. 14. yy. Alacahöyük. A.M.M.

bir tanrı ya da tanrıçaya ait olduğu sanılan uzun elbiseli betimlenmiş heykelin Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na ait olabileceği üzerine görüşler öne sürmektedirler. Bu heykel, ören yerinde Sfenksli Kapı'nın yakınlarında sergilenmektedir.

Alacahöyük'te, Hitit Döneminde'nde de (M.Ö. 1460- 1200) parlak bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde kentin etrafı taş temelli kerpiç bir surla çevriliydi. Kulelerle tahkim edilen Sfenksli

Kapı kentin güney kapısını oluşturmaktaydı. Kapının iki yanında monolit taştan yontularak yapılmış birer sfenks protomu yer alır. Sfenksler kapının koruyucularıdır. Kulelerin alt bölümlerinde yer alan ve Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait olan ortostat kabartmalarının orijinali Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndedir; girişin sol yanındaki duvarın ön yüzündeki ortostatlar üzerinde, sunak önünde boğaya tapan kral ve kraliçe, kurbanlık hayvanlar, rahipler, kılıç

Sfenksli Kapı Ortostatı: Akrobatlar. Andezit. Yük.116 cm. M.Ö. 14.yy. A.M.M.

yutan ve havada duran, merdivene tırmanan hokkabazlar, müzisyenler, üzerinde boğa ve araba bulunan kabartmalar yer alır. Yine girişin solundaki duvarın doğuya bakan yüzündeki ortostatlarda da bazı kabartmalar bulunur. Girişin sağ yanındaki kabartmada ise Arinna Kenti'nin Güneş Tanrıçası oturmakta ve karşısında da ona tapınmakta olan bir insan grubu bulunur. Yine girişin iç bölümünün güneye bakan duvarı üzerinde yer alan ortostat kabartmada ise oturan tanrıça önünde dua eden altı erkek kabartması bulunur. Kapı Sfenksleri'nin içe bakan yüzleri de kabartmalıydı. Ancak bunlardan sadece girişin sağında yer alan sfenksin batı yöne bakan yüzünde, pençeleri arasında iki tavşanı tutan çift başlı kartal üzerinde duran tanrıça kabartması sağlam olarak günümüze ulaşmıştır.

Alacahöyük aslan heykelleri. M.Ö.14.yy. A.M.

Alacahöyük kent duvarı kabartmaları. Geyik tasvirleri. A.M.M.

Alacahöyük. Van Lennep. 1864.

Sfenksli Kapı'dan geçilerek ören yerine girilir. Kazılar sonunda açığa çıkarılan kral, prens ve prenses mezarları, geniş avlulu tapınak ve saray kalıntıları, depo ve ev kalıntıları, su kanalları, kentin batısında bulunan -ikinci bir kapı olarak tanımlanan- kulelerle tahkim edilmiş Potern (tünel) ören yerinde görülecek yerlerdir.

Alacahöyük kent duvarı kabartması. M.Ö.14.yy. Alacahöyük. A.M.M.

Depas Amphipikypellon. A.M.

Toprak kap. A.M.

Toprak kap. İltit İmparatorluk Dönemi. Ç.M.

Gaga ağzlı testi. Ç.M.

Sfenksli Kapı. Çift başlı, pençeleriyle tavşan tutmuş kartal üzerinde duran tanrıça kabartması.

Güneş Tanrıçası. Tunç. Yükseklik: 11 cm. Alacahöyük. A.M.M.

Alacahöyük kent duvarı kabartmaları. M.Ö.14.yy. A.M.M.

Alacahöyük, Sfenksli Kapı'nın sağ tarafında bulunmuş köşe taşı üzerindeki aslan kabartması. M.Ö.14.yy. A.M.M.

HATTİ, HİTİT VE FRİG'LERİN GİZEMİ: ALACAHÖYÜK MÜZESİ

Çorum'a 45 kilometre uzaklıkta bulunan Alacahöyük'te ilk depo/müze 1940 yılında oluşturulmuştur. Alacahöyük Müzesi, Çorum Müzesi'ne bağlı yerel bir müzedir. 1982 yılında ören yeri içinde inşa edilen iki katlı yeni binada hizmete girmiştir. Müze, son yıllarda yapılan

Yonca ağzılı testi.
Geç Frig Dönemi.

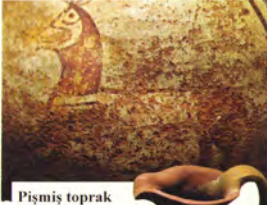
tadilat ve düzenlemeyle 2011 yılının sonunda yeni yüzüyle tekrar ziyarete açılmıştır. Müzede bulunan üç salona eski Alacahöyük kazı başkanlarının ismi verilmiştir. Müzenin zemin katında, girişin sol tarafında Remzi Oğuz Ark Salonu, sağ tarafta Hamit Zübeyir Koşay

Pişmiş toprak kaplar. Hitit Dönemi.

Müzede sergilenen Demir Çağı (Frig) eserleri.

Pişmiş toprak kaplar. Demir (Frig) Çağı.

Çaydanlık. Hitit Dönemi.

Salonu, bodrum katta ise Mahmut Akok Salonu bulunur; üç salonda eserler çağdaş bir sunum ve ışıklandırma ile sergilenmiştir. Ziyaretçiler, salon duvarlarındaki panolarda ve vitrinlerde bulunan aydınlatıcı yazılarla Alacahöyük'ün tarihçesi, kazı tarihi ve vitrinlerdeki eserler hakkında detaylı bilgiler edinmektedir; ayrıca zemin katın ikinci salonundaki bilgilendirme panolarında Mustafa Kemal Atatürk'ün Alacahöyük kazı alanına yaptığı gezi anlatılmaktadır. Müzede, Alacahöyük ve Pazarlı kazılarında gelen eserler sergilenmektedir. Sergilenen eserler arasında Kalkolitik Dönem'e (M.Ö. 5500-3000) ait el yapımı çanak çömlekler, Eski Tunç Çağı'na (M.Ö. 3000-2000) ait pişmiş topraktan yapılmış çeşitli kaplar, tunç ve kemik eserler; Hitit Çağı'na (M.Ö. 1660-1190) ait pişmiş topraktan yapılmış gaga ağızlı testiler, çanak ve çömlekler, mangal, mantız ve matara biçimli kaplar, tunç iğneler, kemik süs

eşyaları, kalıplar, hayvan figürinleri, çivi yazılı tabletler; Frig Uygurlik Dönemi'ne (M.Ö. 750-300) ait pişmiş topraktan yapılmış kabartmalı duvar levhaları, boyalı ve hayvan tipli kaplar yer alır.

Gaga ağızlı testi ve çaydanlık. Hitit Dönemi.

Demir Çağı (Frig) eserleri.

Hitit Dönemi eserleri.

GÖLPINAR HITİT BARAJI

Alacahöyük ören yerinin 1,5 kilometre güneydoğusunda, Karamahmut Köyü'ne giden yol üzerindedir. 1935 yılından beri varlığı bilinen Alacahöyük yakınındaki Gölpınar Hitit Barajı, 110 metre uzunluğunda bir bende sahiptir; bendin duvarları ve dolguyla birlikte genişliği 14,5 metredir. Göl alanı yaklaşık 11 bin metre karedir. Baraj alanındaki kazıları 1997 yılında Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu ekibi başlattı; 2002 yılına değin

Gölpınar Hitit Barajı 110 metre uzunluğunda bir bende sahiptir.

baraj alanındaki çamur dışarı atılarak baraj su toplama alanı ortaya çıkarıldı. Rezervuar derinliği orta kısımlarında 2,5 metre olan 110x100 metre boyutundaki kareye yakın baraj havzasında 25.000 metre küp su tutulabilmektedir. Barajın kaynak suyu havzanın içinden çıkmaktadır;

gövdenin birkaç noktasından çıkan kaynak suların yanı sıra ana kaynak havzanın güneybatı köşesindedir. Kazılarda açığa çıkarılan bölümlerde iki kanal, bir havuz saptanmış ve üç adet heykel kaidesi ve üzerinde hiyeroglif yazıt bulunan stel parçası bulunmuştur. Kazılar sırasında ayrıca 24 ayar altından yapılmış, ortası kırmızı taşlı, granülasyon (damlatma tekniği) bezemeli bir kurs da bulunmuştur. Baraj alanında temizliğin yanı sıra, taş dolgu sette küçük onarım çalışmaları da yapılmıştır. Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait olan baraj, Kral IV. Tuthaliya (M.Ö.1250-1220) zamanında inşa edilmiş olup Ön Asya'nın en büyük ve bilinen en eski barajıdır. Baraj, Tanrıça Hepat'a ithaf edilmiştir. Kazı alanında ele geçen heykel, stel kaideleri ve hiyeroglif yazılı stellerden barajın dini içerikli işlevi de olabileceği düşünülmektedir. Günümüzde baraj yapımında uygulanan su toplama tekniğinin binlerce yıl önce Hititler tarafından uygulanmış olması Gölpınar Hitit Barajı'nı ilginç kılar. Barajın kuzey ve güneyinden Alacahöyük yerleşimine su sağlayan kanalların olduğu da bilinmektedir. Baraj suyundan günümüzde hâlâ tarım alanlarının sulanmasında yararlanılmaktadır.

KALINKAYA TAŞ OCAĞI

Taş Ocağı, Alacahöyük'ün 3 kilometre kuzeydoğusunda, Kalinkaya Köyü'nün batısında Sekili Mevkii'ndedir. Eğimli bir arazi içinde bulunan Taş Ocağı'ndaki doğal kayalardan Hitit Dönemi'nde işlenmek üzere blok halinde kayalar kesilmiştir. Geniş bir alan içinde yarı işlenmiş taş bloklar da bulunmaktadır. Bilim insanlarının 'Hornblend Andezit' olarak haritalandırdığı alan içinde sfenks, kaide ya da farklı anıt için yontulan, bilinmeyen bir nedenle yarı işlenmiş bırakılan taş bloklar gözlenmektedir. 'Hornblend Andezit' kayalarca yapılmış, işlenmiş bir başka kaya parçasına Kalinkaya Köyü'nün doğusunda bulunan Ziyaret Tepe'nin kuzeybatısında rastlanır; taht ya da oturağa benzer yontulmuş taşın ne amaçla yapıldığı ve buraya getirildiği anlaşılamamıştır. Taş Ocağı, Roma Dönemi'nde de kullanılmıştır. Ayrıca Kalinkaya Köyü yakınlarında iki tümülüs bulunmaktadır; tümülüsler Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir.

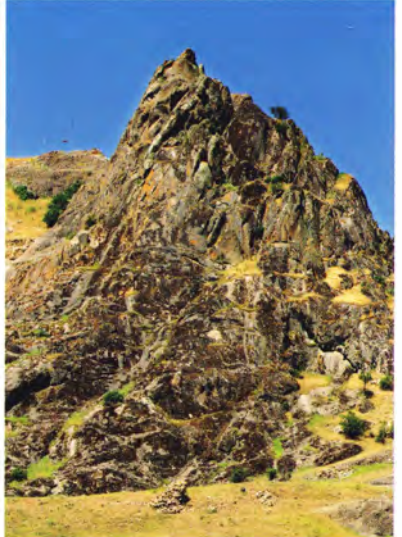
Kalinkaya'da işlenmiş, biçimlendirilmiş taş bloklar.

KALEHİSAR KALINTILARI VE BEHRAMŞAH KÜLLİYESİ

Yerleşim kalıntılarının bulunduğu Kalehisar Tepesi.

Alaca İlçesi'nin 20 kilometre kuzeyinde -uzaktan fark edilen- Kalehisar Tepesi üzerinde yerleşim kalıntıları bulunmaktadır; Kalehisar (Mahmudiye) Köyü'nün 3 kilometre güney yakınındaki yüksek Kalehisar Tepesi'nin zirvesinde Frig ve Doğu Roma (Bizans), eteklerinde ise Doğu Roma (Bizans) ve Selçuklu yerleşim kalıntıları vardır. Kalehisar Tepesi'nin zirvesinde Frig Dönemi'ne tarihlenen taşta oyulmuş bir altar da bulunmaktadır. Alacahöyük

Kalehisar Tepesi.

KALINKAYA TAŞTOPE TEPE HÖYÜĞÜ

Taştope Tepe Höyüğü, Alacahöyük'ün 3 kilometre kuzeydoğusunda, Kalinkaya Köyü'nün bir kilometre kuzeyindedir. Höyükte 1971-1974 yıllarında Raci Temizer ve Mahmut Akok yönetiminde yapılan kazılar sonunda Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı ve Hitit Dönemi (M.Ö. 17. yüzyıl) yerleşmeleri saptanmıştır ve Taştope Tepe Höyüğü'ndeki ilk yerleşmenin M.Ö. 4000 yıllarına kadar uzandığı anlaşılmıştır. Kazılardan çıkan eserler ise Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndedir.

Behramşah Külliyesi ve Kalehisar.

yönünden Kalinkaya Köyü yoluyla da kısa sürede ulaşılabilen Kalehisar Tepesi'nin doğu yakınındaki düzlükte ise Selçuklulardan kalma Behramşah Külliyesi'nin kalıntıları bulunmaktadır; külliye, han, hamam, medrese ve türbeden oluşmaktadır. Külliye içinde, Selçuklu yapı özelliğini gösteren Hüsamiye Medresesi olarak bilinen yapı kareye yakın planlı, açık avlulu, iki eyvanlı, moloz taşlarla inşa edilmiştir. Kuzey-güney doğrultuda kurulmuş yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Yapının giriş eyvanından son avlusuna geçilir; giriş eyvanının her iki yanında

birer dersane odası yer almaktadır; avlunun her iki yanında ise üçer oda bulunmaktadır. Avluda, üzeri tonozlu revak kalıntıları bulunmaktadır. Külliye içinde yer alan hamam yapısı ise medresenin güneydoğusundadır; kareye yakın planlı beşik tonozlu inşa edilmiş yapı günümüze sağlam ulaşmamıştır. Batıda bulunan hanın ise sadece temel kalıntıları görülebilmektedir. Kuzeyde yer alan türbe kare planlı inşa edilmiştir; günümüze sağlam ulaşmamış türbenin bir kemeri görülebilmektedir.

Behramşah Külliyesi.

Behramşah Külliyesi.

HİTİTLERİN DİĞER BAŞKENTİ: ŞAPINUVA

Şapinuva Hitit yerleşimi, Çorum İli'nin 53 kilometre güneydoğusunda, Ortaköy İlçesi yakınlarındadır; kent kalıntıları ve kazı alanı ilçenin 3 kilometre güneybatısında, Çekerek Irmağı çevresindeki Göynücek Ovası ile Alaca Ovası arasındaki Ağlönü ve Tepelerarası mevkiindedir. Şapinuva, coğrafi konumu ve stratejik yönden önemli bir noktada bulunması nedeniyle, gerek askeri ve gerek dini yönden önemli bir Hitit merkeziydi. Boğazköy kazılarında bulunan Hitit tabletlerinde Şapinuva kentinden söz ediliyordu. Ancak bu Hitit kentinin yeri bilinmiyordu. Güneyköy'lü bir çiftçinin tarlasında çift sürerken bulduğu iki adet pişmiş toprak çivi yazılı tabletli Çorum Müzesi'ne götürmesi üzerine müze uzmanları anılan yerde bir araştırma yapmışlardır. Çıkarılan çivi yazılı tabletlerin Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Hititoloji Bölümü akademisyenleri tarafından okunmasıyla Şapinuva kentinin günümüzdeki yeri saptanmıştır; ardından Şapinuva'da 1990 tarihinde Prof. Dr. Aygül Süel başkanlığında kazılara başlanmış, 9 kilometrekarelik bir alana yayılan kentte, Orta Hitit Dönemi dışında da iskân edildiği anlaşılmıştır.

Hitit tarihi boyunca, gerek dış tehditler (kuzey yöndeki Kaşka/Gaşka baskıları), gerek iç isyanlar, salgın hastalıklar ve taht kavgaları gibi çeşitli nedenlerle, başkentini yeri sık sık değişmiştir. Kussara, Neşa, Hattuşa, Dattaşsa ve Tarhuntassa kentleri gibi Şapinuva kenti de Hitit krallarının ikâmetine sahne olmuştur. Hitit krallarının ikâmet ettikleri başkent, hem dini, hem idari, hem siyasi ve hem de askeri olarak devleti yöneten bir kent konumundaydı. Hitit kralları da devlet idaresini ikâmet ettikleri kentten yönetmiş olmaları nedeniyle, Şapinuva, başkentlik görevi üstlenmiş bir kent olmuştur.

A Binası, Tepelerarası Bölgesi.

Şapinuva, Hitit krallarının ikâmet ettiği başkent konumundaydı.

D Binası girişindeki ortostat. Tepelerarası Bölgesi.

Şapinuva'da yapılan kazılarda, bodrum katı ile birlikte üç kattan oluştuğu sanılan ve A binası olarak adlandırılan idari, ticari ve dini, anıtsal bir bina açığa çıkarılmıştır. Hitit İmparatorluğu Dönemi'ne ait 4000 civarındaki çivi yazılı tablet ve parçasının oluşturduğu zengin bir tablet arşivi de burada bulunmuştur. Başkent Hattuşa'dan sonra en çok çivi yazılı tabletin saptandığı ikinci Hitit kenti Şapinuva'dır. Tabletlerin çoğu M.Ö.1400 yılları başlarına tarihlenmektedir.

B binası olarak adlandırılan yapıda bulunan küplerde bakiğiller, şarap ve yağ depolanmıştır.

Büyük Kral III. Tuthaliya ve Kraliçe Taduhepa çiftinin Şapinuva'da hüküm sürdüklerini, ayrıca II. Murşili'nin de bu kenti kullandığı yazılı tabletlerden anlaşılmaktadır. Şapinuva kazı başkanı Aygöl Süel'in belirttiğine göre, kazılarda ele geçen Taduhepa'nın eşi III. Tuthaliya'ya yazdığı mektup bir kraliçeden krala yazılmış tek örnektir. *"Efendim Güneşime söyle!"* dizesiyle başlayan mektup şöyle devam eder: *"Hizmetkârın kraliçe şöyle der:*

Şapinuva yerleşimi.

Kazılarda bulunan stel.

Efendim Güneşimin huzurunda her şey iyi olsun ve Efendim Güneşimi tanrılar hayatta tutsunlar ve onu korusunlar. Benim yanımda da her şey iyidir. Başım gibi sırtım da hastadır ve o bana aynı şekilde sıkıntı vermektedir. Efendim Güneşimin huzurunda her şey nasılsa, efendim Güneşim bana iyilik haberlerini yaz..."

Şapinuva kenti, coğrafi ve stratejik yönden önemli bir konumda olması ve başkent Hattuşa'ya da yakınlığı nedeniyle Hattuşa'dan sonra Hititlerin diğer başkenti konumundaydı. Şapinuva'daki arşiv binasında saptanan, Hattice, Hurrice ve Akadca yazılmış idari, askeri, dini ve fal konularını içeren çivi yazılı tabletler, ayrıca bu binada Hitit Dönemi'ne ait pişmiş topraktan yapılmış çanak çömlekler, bazalt ve obsidyen gibi taşlardan yapılmış çeşitli objeler, hiyeroglif mühür baskıları, madeni süs eşyaları, ayrıca Roma Çağı mezarlarında da sikkeler, pişmiş toprak ve cam eserler bulunmuştur. Bu anıtsal bina duvarlar ile çevriliydi.

B binası olarak adlandırılan yapı ise, içinde küplerin sıralandığı depo konumundaydı. Burada tahıl, bakiğiller, şarap ve yağ depolanmıştır. Daha güneyde ise dini amaçlı olarak inşa edilmiş olduğu anlaşılan C ve D yapıları ile koruma duvarlarının bir bölümü yer almaktadır. D binasının girişinde karşılıklı iki ortostat yer alır. Soldaki ortostatdaki tanrı tasviri Fırtına Tanrısı Teşub'a aittir. Şapinuva'da bulunan dini içerikli bir tablettten, kentin iki Fırtına Tanrısı olduğu anlaşılmaktadır. Şapinuva Kazıları'ndan çıkan eserler Çorum Müzesi'nde koruma altına alınmış olup, bir bölümü de müze salonlarında sergilenmektedir.

PAZARLI YERLEŞİMİ

Boğa başı törensel kap. Ç.M.

Çatı tuğlası. Ç.M.

Kabartmalı levha. Ç.M.

Kabartmalı duvar kaplama levhası. Ç.M.

Pazarlı, Alaca İlçesi'nin 30 kilometre kuzeyindedir. Antik yerleşim, köyün 500 metre kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Yerleşimin kuzey ve doğusundan Pazar Deresi geçer. Batısında, yerleşimi çevreleyen tarlalar, doğusu ise sarp bir kayalık görünümündedir. Yerleşimin doğusundaki kayalık kısımda ve dere karşısında irili ufaklı birçok mağara bulunmaktadır. 1937-1938 yılında Türk Tarih Kurumu adına Hamit Zübeyr Koşay tarafından yapılan kazılar sonucunda yörede, Kalkolitik, Eski Tunç, Hitit, Frig ve klasik çağlarda yerleşim olduğu anlaşılmıştır. Kazılardan çıkan eserler Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile Çorum ve Alacahöyük Müzeleri'nde sergilenmektedir.

ESKİYAPAR HÖYÜĞÜ

Eskiypar Höyüğü.

Kazılarda bulunmuş eserler. A.M.M.

Eskiypar, Alaca İlçesi'nin 5 kilometre batısında, Alacahöyük ören yerinin 20 kilometre güneydoğusunda, Boğazkale'nin ise 25 kilometre kuzeydoğusunda bulunur. Höyük üzerindeki Eskiypar Köyü 1983-1984 yıllarında höyüğün kuzeyine taşınmıştır. Höyük 12 metre yüksekliğinde, Doğu-batı yönünde 280 metre, kuzey-güney yönünde ise 320 metre uzunluğundadır. 1968-1983 yılları arasında Anadolu Medeniyetleri Müzesi tarafından yapılan kazılar sonucunda yörenin, Eski Tunç Çağı'ndan günümüze kadar yerleşime uğradığı anlaşılmıştır. Höyük, Hitit Dönemi'nde de önemli bir yerleşim merkeziydi. Kazılardan çıkarılan ve Eski Tunç Çağı'na tarihlenen altın, gümüş, elektrik süs eşyaları, Troia II hazineleriyle paralellik gösterir. Ayrıca çıkan eserler arasında Eski Hitit Dönemi'ne ait kabartmalı seramik kaplar da önemlidir; eserlerin çoğu Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Höyükte bulunmuş törensel kaplar. A.M.M.

Höyükteki kazılarda 2010 yılından itibaren tekrar başlanmıştır; kazıları Ankara Üniversitesi'nden Tunç Sipahi başkanlığında bilim ekibi sürdürmektedir.

52 cm. boyundaki vazanın frizinde boğa üstünden atlama sahnesi bulunmaktadır. Ç.M

HÜSEYİNDEDE'NİN GÖRKEMLİ VAZOLARI

Hüseyindede Tepesi, Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Yörüklü Beldesi'nin 2,5 kilometre güneyinde bulunur. Tepenin güney ucundaki eğimli arazinin -yapılan kazılar sonucunda- Hitit yerleşimi olduğu anlaşılmıştır. 1998-2002 yılları arasında Prof. Dr. Tayfun Yıldırım ve Doç. Dr. Tunç Sipahi tarafından yapılan kazılarda birçok önemli eser ele geçirilmiştir; bu eserler arasında Eski Hitit Dönemi'ne ait iki ayrı değişik kabartmalı vazo oldukça önemlidir. Vazolardan birisinin Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmekte olan İnandık Vazosu biçiminde olduğu, diğerinin üzerinde ise Hitit dini törenlerinin tasvirleri yer almaktadır. Hüseyindede kazıları sonucu yöredeki yerleşimin Eski Hitit Dönemi'ne ve

I. Hattuşili zamanına kadar uzadığı düşünülmektedir. Hattuşa'nın kuzeybatısında bulunan Hüseyindede Tepesi'ndeki yerleşim tek katmanlıdır. Hüseyindede yerleşimi, İnandıktepe ve Bitik gibi bir tapınak yerleşimi olmalıdır. Yapılan

kazılarda ana kaya üzerine oturtulmuş tapınak ve odalardan oluşan yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. Çıkan eserler arasında en önemlileri kabartmalı vazolardır. Vazolardaki frizlerde dans ve müzik eşliğinde yapılan Hitit dini törenlerinden sahneler görülmektedir. Vazolarda Fırtına Tanrısı tapınımindaki bazı tasvirlerin yanı sıra, kısa vazo frizinde boğa üstünden atlama sahnesi betimlemesi vardır; yeni tespit edilen bu sahnede dans ve müzik eşliğinde boğanın çevresinde akrobatik hareketlerle başlayan tören, figürün boğa üstünde ters durmasıyla sona ermiştir. Bu tören sırasında müzik eşliğinde iki kadın da dans etmektedir. Dans eden kadınların giyimi ilgi çekicidir; günümüzde folklorik giysileriyle Anadolu'da halay çeken kadınları andırmaktadır. Bu türden boğa üstünde insan figürlerine Neolitik Dönem'de Çatalhöyük'teki duvar resimlerinde de rastlanmaktadır. İkinci uzun vazo ise İnandık ve

Kabartmalı vazolar. Ç.M. Soldaki vazo 85,5 cm. sağdaki ise 52 cm. boyundadır.

Bitik vazolarının bir benzeri niteliğindedir. Ağız kenarlığını içten çeviren bir boru ve borulara bağlı boğa başları bulunur. Vazo üzerinde 4 friz vardır. Frizlerde, Fırtına Tanrısı'nın boğaları, müzik eşliğinde dans sahneleri bulunmaktadır. M.Ö. 16.yüzyıla tarihlenen, 85.5 santimetre boyunda

Hüseyindede Vazosu'nun üçüncü frizindeki dini tören sahnesi çizimi.

Hüseyindede Vazosu'nun alttan üçüncü frizindeki dini tören sahnesi. Ç.M.

olan vazounun alttan birinci frizinde karşılıklı olarak yerleştirilmiş Fırtına Tanrısı'nın kutsal, hörgüçlü boğaları enerjik ve canlı gösterilmiştir.

İkinci frizde ibadet konulu betimlemede tanrılara sunu amacıyla hayvan götürülmektedir; ikinci frizin son sahnesinde ise tanrı önünde müzik

Hüseyindede Vazosu'ndan detaylar. Ç.M.

Testi. Hitit Dönemi. Hüseyinde. Ç.M.

eşliğinde sunu yapılmaktadır; lir çalan müzisyenin önünde bir kişi tanrılara içki sunmaktadır. En gösterişli ve hareketli sahnelerin yer aldığı üçüncü frizde ise saz ve lir çalan müzisyenlerin önünde uzun giysili rahip/tanrılar, önünde kült eşyası götüren bir kadınla, ellerinde kılıç taşıyan erkekler (Kılıç Tanrıları?) bulunmaktadır. Sahnenin ortasında bir altar, önündeki yatak üzerinde ise iki kadın bulunmaktadır; sağ taraftaki kadın, solunda bulunan siyah elbiseli kadını (kraliçe/tanrıça) süslemektedir; bu figürlerin sağ tarafında kral / tanrı yataкта bulunan kadınlara bir kap uzatmaktadır. En üstteki dördüncü frizde ise testi taşıyan bir figürün önünde kült eşyalarının bulunduğu -boğaların çektiği- bir araba betimlenmiştir; arabanın arkasında yer alan iki kadından birisi rahibe, siyah elbiseli olanı tanrıça olmalıdır. Arabayı erkek figürü çekmektedir; üzerinde süslü, gösterişli giysi bulunan bu figürün önemli bir kişi olduğu düşünülmektedir. Bu kabartmaların ardından dini tören için müzik ve eğlence başlamaktadır; sahnede saz çalan iki erkek ve zil çalan bir kadın eşliğinde kadınlar dans etmektedir. Vazodaki kabartmalı betimlemeler, olasılıkla Fırtına Tanrısı tapınıma bağlı olarak her yıl tarım yılının başlangıcında yapılan yerel bayram kutlamalarından birisini canlandırmış olmalıdır.

Hüseyinde Tepesi yerleşimi.

Yerleşimde bulunmuş toprak kaplar. Ç.M.

Resuloğlu mezar alanında çok sayıda küp, çömlek ve taş sandık mezarlar bulunmuştur.

RESULOĞLU ESKİ TUNÇ ÇAĞI YERLEŞİMİ VE MEZAR ALANI

Resuloğlu Eski Tunç Çağı yerleşimi ve mezar alanı, Çorum İli'nin güneybatısında, Sungurlu İlçesi'nin 47 kilometre kuzeybatısında bulunan Resuloğlu Köyü yakınlarındadır. Yerleşim ve mezar alanı Delice Irmağı'nın Kızılırmak'la birleştiği yeri gören tepenin yamacına yayılmıştır. Yerleşim alanında 2003 yılında başlayan kazılarda çok sayıda küp mezar, çömlek mezar ve taş sandık mezarlar bulunmuştur. 2007 yılında ortaya çıkarılan küp ve sandık mezar sayısı 201'e ulaşmıştır. Mezarlık alanının kuzeyi, kuzeybatısı

Resuloğlu mezar alanı.

ve güneydoğusu -aynı döneme tarihlenen- yerleşimle çevrilidir. Çok sayıda bulunan pişmiş toprak küplerin yükseklikleri 50-140, genişlikleri ise 40-95 santimetre arasında değişmektedir. Ölüler küplere genellikle anne karnındaki cenin pozisyonunda -dizler karına çekik vaziyette- (hoker) gömülmüştür; ölülerin baş kısımları çoğunlukla küpün dip kısmındadır; çift kişinin gömüldüğü küplere de rastlanmıştır. Küplerin ağız kısımları farklı yönlere bakmaktadır. Ağız kısmı yassı sal taşlarla örtülmüş, üst kısımları 30 santimetre toprakla kapatıldıktan sonra üzerine düz sıralı ya da yuvarlak halka şeklinde taşlar dizilerek mezarın yeri belirgin hale getirilmiştir. Mezarlarda sunulan ölü hediyeleri günlük yaşamda kullanılan pişmiş toprak kaplar, madeni

Resuloğlu yerleşimi.

Resuloğlu mezar alanı.

tıkaçları, saç halkaları, boyunluklar bulunmuştur. Ölü hedyelerinin önemli bir kısmını ise kolyeler oluşturur; frit, fayans, deniz kabuğu, taş, tebeşir taşı, malahit, akik, bakır, bronz, gümüş, altın ve elektron boncuklar, kolyelerin parçalarını oluşturmaktadır; hediyeler arasında madeni

Küp mezar. Resuloğlu. Ç.M.

Küp mezar.

ve süs eşyaları arasından seçilmiştir. Resuloğlu Erken Tunç Çağı halklarının "öteki dünya" inançlarını ortaya koyan bu hediyelerin içinde, çanak, vazo, fincan, maşrapa, emzikli maşrapa, testiler, kaşıklar, bronz ve bakırdan yapılmış iğneler ve bilezikler, halkalı küpeler, halhal, kulak

silahlar içinde mızrak uçları, baltalar ve hançerler de bulunmuştur. Bazı madeni hediyelerin parçalanarak ya da ikiye katlanarak ölünün göğüs ve baş kısmına koyulduğu görülmüştür. Bir küp mezarın yakınında renkli taştan yapılmış tanrıça idolü de bulunmuştur;

Resuloğlu'nda bulunmuş küp mezar, kaplar ve takılar. Ç.M.

bilim insanları bu tür idole Anadolu'da ilk defa rastlandığını belirtmişlerdir. Mezar hediyeleri küplerin iç kısmında ya da dışında ortaya çıkarılmıştır. Küplerin dışında bulunan, ağızları yukarıya bakan kaplar sıvı sunumuyla ilgili olmalıdır. Alacahöyük'te görülen ölü yemeği geleneğine Resuloğlu mezar alanında da rastlanmıştır; küpün dibinde ya da kapak kısmında sığır başları ve ayakları görülmüştür. Bilim insanları, kazı ve araştırmalar sonucu edinilen bulgularla, M.Ö.3.binin yarısında ve son çeyreğinde Çorum çevresindeki yerleşik halkların (Hattiler) gömme geleneğini aydınlatacağını belirtmişlerdir. Resuloğlu mezarlık alanında ele geçen çömlek mezarlara ise çocuklar ve bebekler gömülmüştür. Kırmızı astarlı, geniş karınlı, yükseklikleri 25-35 santimetre, ağız kısmı 30-35 santimetre genişliğinde olan, doğuya bakan çömlek mezarların ağız yassı sal taşlarla kapatılmıştır; ölü hediyeleri ise çoğunlukla çömleğin içine konmuştur. Sandık türü gömütler ise mezarlığın özel bir yerinde ortaya çıkarılmıştır; kare ya da dikdörtgen biçimli, yassı sal taşlarla çevrilmiş, üstü yine yassı sal taşla kapatılmış

Yerleşimde bulunmuş metal eserler. Ç.M.

sandık türü mezarlarda da sığır başı ve ayaklarına rastlanmıştır.

Oymağaç Höyük.

HİTİT KUTSAL KENTİ NERİK

Kuzey Anadolu'da, Samsun İli, Vezirköprü İlçesi'nin 8 kilometre kuzeyinde Oymağaç Köyü'nde 4-5 hektar büyüklüğündeki Oymağaç Höyük'te 2005-2006 yıllarında yapılan yüzey araştırmalarının ardından 2007 yılında

Nerik'in etrafındaki Haharwa dağlarından söz eden tablet parçası. (S.A.E.M.)

Nerik'in Hava Tanrısı için yapılan fedakarlıktan söz eden tablet. (S.A.E.M.)

Oymağaç Höyük yerleşiminde elde edilen veriler buradaki yerleşimin **"Hititlerin kutsal kenti"**

Pişmiş topraktan yapılmış kadın idolü. Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi. (S.A.E.M.)

Nerik olduğunu ortaya koydu. Başkanlığını Rainer M.Czichan'ın yürüttüğü kazılar sonucunda Hitit kentinin tapınak yapısı, bir tüneli, sur kalıntıları ve bir sur kapısı ortaya çıkarıldı; kazı buluntuları arasında yer alan bir tabletin okunmasıyla yerleşim isminin Nerik olduğu anlaşıldı. Hitit krallarının tahta çıkmadan

önce Nerik'e gelerek Hava Tanrısı'na sunularda bulunduğunu açıklayan kazı başkanı Czichan, kentin kutsallığını şu tümcelerle açıkladı:

"Müslümanlar için Kâbe'nin kutsallığı neyse Hititler için de Nerik önemli bir kutsal kenti...". Höyükteki buluntular arasında çok sayıda pişmiş toprak tablet, mühür, adak kapları, yüzükler, tunç iğneler, tunç orak, bazalt havan tokmağı ve bir boğaya ait kırmızı cilalı,

■ Oymağaç Höyük kazıları.

■ Höyükte ortaya çıkarılan tünel.

■ Kemik
iğne.
(S.A.E.M.)

beyaz boyalı boynuz, göz ve bacak parçaları bulundu; bilim insanları boğa betimlemeli kap parçalarını Hititlerin Hava Tanrısı'yla ilişkili boğalar Herri ve Serri olarak tanımladılar. Höyükte ele geçen çivi yazılı tablet ve hiyeroglif mühürde Nerik'teki Hava Tanrısı ve karısı Zhapuna'dan, Nerik'le özdeşleştirilen Haharwa dağlarından

■ Erken Demir Çağı'na ait, depo olarak kullanılan çukurda bulunmuş mutfak kapları. (S.A.E.M.)

söz edilmektedir. Hattuşa'da ele geçen mitolojik bir metinde ise Nerik'in Hava Tanrısı üzerine şiirsel şu dizeler okunmaktadır:

*“Dokuz
Dağlar,
Maraşsantija
Nehri* ve
Nerik Çeşmesi /*

*Nerik'in Hava Tanrısı, dokuz dağlardan
gel / Maraşsantija Nehri'nden gel ve senin
çok sevdiğin Nerik çeşmesinden çık!..”*

Kazi buluntularının bir kısmı açıklamalı panolar eşliğinde Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir.

* Maraşsantija Nehri: Kızılırmak Nehri

HİTİT DÜNYASINA YOLCULUK: ÇORUM MÜZESİ

Çorum Müzesi.

Çorum Müzesi, Hitit başkenti Hattuşa ve çevresindeki Hatti ve Hitit yerleşimlerine ait çok sayıda eserin sergilendiği zengin koleksiyonuyla önemli bir müzedir. Müzede, çağdaş bir sunumla, Hitit sanatı, yaşam tarzı, dini inanışları, komşularıyla ilişkileri, ekonomik ve askeri gücü, sergilenen eserlerle ve yazılı belgelerle (tabletlerle) anlaşılır kılınmıştır; tematik sunumu, aydınlatıcı bilgilendirme panoları, işitsel bilgilendirme sistemi ve vitrinlerindeki sergileme biçimiyle müze, Orta Anadolu'nun en büyük ve önemli kültür kurumu olma unvanını hak etmiştir. Çorum Müzesi ziyareti Hitit Dünyası'na yapılan bir yolculuktur.

Çorum Müzesi'nde, Kalkolitik, Eski Tunç Çağı, Hitit, Frig, Roma, Doğu Roma (Bizans) Dönemi eserleri ile etnografik eserler sergilenmektedir.

Hieroglif yazılı stel. Hattuşa. Stel'de 'Kanath Güneş Kursu'nun altında kralın soyu hakkında bilgiler verilmektedir: "Büyük Kral Tabarna Tuthaliya, kahraman büyük Kral Hattuşili'nin oğlu, büyük Kral Murşili'nin torunu: Tuthaliya..."

Kral Tuthaliya kabartması. Hattuşa.

Testi. Hitit Dönemi. Hüseyinde.

Alacahöyük, Boğazköy, Eskişehir, Hüseyinde, Kussara, Alışar ve Şapinuva kazılarında gelen eserlerin büyük bir bölümü müzede sergilenmektedir.

Çorum İli'nde ilk müze 1968 yılında hizmete girmiştir. Zamanla yörede yapılan arkeolojik kazılar sonunda eser sayısının artması ve müze binasının yetersiz kalması nedeniyle yeni bir müze binası için arayışlara girmiştir. Günümüzde müze olarak hizmet veren mekân tarihsel bir yapıdır. Kitabesine göre 1914 yılında hastane olarak inşa edilen, daha sonraki yıllarda da okul olarak kullanılan yapı 1988 yılında geçirdiği yangın sonunda büyük hasar görmüştür; müze olarak düşünülen binada 1989 yılında başlatılan onarım ve restorasyon çalışmaları tamamlanıp, 2003 yılında hizmete girmiştir.

Müze bahçesinde, Eski Tunç Çağı'na tarihlenen Resuloğlu Kazısı'na ait prehistorik dönem mezar küpleri, Hitit Dönemi'ne ait boğa başlı kabartmalı çeşme alınlığı, Roma Çağı mil taşları, mezar stelleri, lahitler, yazıtlar, sunak taşları, mimari parçalar, ayrıca Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait mimari parçalar ve küpler, yine Osmanlı Dönemi'ne ait mezar taşları ve erzak küpleri bahçede sergilenen eserlerden bazılarıdır.

Gaga ağızlı testi.
Hitit İmparatorluk Dönemi.

Ryton (Törensel kap).
Hattuşa.

Ocaklı tencere

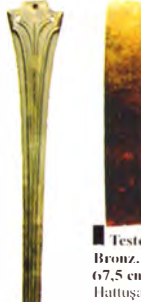
Testi. Alacahöyük.

Geniş bir bahçenin arka bölümünde yer alan ve 19. yüzyıl mimarisinin tipik özelliklerini taşıyan müze binası, bir bodrum ve iki kattan oluşmaktadır. Bodrumun sağ bölümü etnografik eserlerin sergilendiği bir mekân, sol bölüm ise eski eser deposu ve restorasyon atölyesi olarak kullanılmaktadır.

Müze binasına çıkan merdivenli girişin sağında yer alan iki kat idari bölüm, uzman ve idari odaları olarak kullanılmaktadır. Sol taraf ise arkeolojik eserlerin sergilendiği mekândır.

ARKEOLOJİK ESERLER BÖLÜMÜ:

Girişin solunda bulunan ve arkeolojik eserlerin sergilendiği alan ise, restorasyon çalışmaları sırasında iki ana ve iki de ara kat olmak üzere dört kat şeklinde oluşturulmuştur. Müzedeki sergileme kronolojik sıraya göre yapılmıştır.

Kılıç.
Hattuşa'da bulunmuş kılıcın üzerindeki çivi yazısıyla "*Büyük Kral Tuthaliya Aşşuva Ülkesi'ni yerle bir ettiği zaman bu kılıçları efendisi Hava Tanrısı'na adak olarak sundu.*" yazılıdır.

İki keçili kabartma levha. Hattuşa.

Güneş Tanrıçası Başı. Hattuşa.

Boğa başı törensel kap. Alacahöyük.

1. Ana Kat:

Bu katta sıra ile Kalkolitik Çağ'a (M.Ö. 5500-3000) ait Alacahöyük, Kussara, Büyük Güllücek buluntuları; Hattı Uygarlığı'na ait Eski Tunç Çağı'nı (M.Ö. 3000-2000) içeren Alacahöyük buluntularından süs eşyaları, dinsel sembollerden oluşan boğa ve güneş kursları, madeni silahlar ve seramik eserler sergilenmiş olup, ayrıca aynı döneme ait bir Alacahöyük kral/prens /prenses mezarı oluşturulmuş ve içindeki insan iskeleti, boğa ve geyik heykelticikleri, güneş kursları, süs eşyaları ve ölü için kurbân edilen ve mezarın üstüne konulan boğa başlarından oluşan buluntular sergilenmiştir. Daha sonraki vitrinlerde ise sıra ile Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne (M.Ö.1950-1750) tarihlenen seramik kaplar, tabletler ve diğer eserler, Eski Hitit Dönemi'ne ait olup Hüseyinde Kızı'nda bulunan ve M.Ö.16. yüzyıla tarihlenen kabartmalı vazolar; Hattuşa, Eskişehir ve Çorum Baraj Bölgesi kazılarında bulunan seramik eserler, gaga ağızlı testiler, kral kabartmalı ortostat; ayrıca

sergilemenin bir bölümünde de Hititlerin başkenti Hattuşa'nın maketi ile taş temel, kerpiç duvar, taş döşeli avlu, su künkleri ve erzak küpleri içeren Hitit mimari yapı kesiti uygulaması yer alırken, yine hiyeroglif yazılı stel, üzerinde yazı bulunan Hitit Kralı II. Tuthaliya'ya ait kılıç; ayrıca ok uçları, bronz iğneler, el baltaları, testere, madeni ve fildişi eserler, bronz heykelcikler, Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait seramikler bu katta sergilenmiştir.

2. Ana Kat:

Bu katta sergilenen eserler ise sıra ile Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen (M.Ö. 1650-1200) çivi yazılı tabletler, damga ve silindir mühürler, pişmiş toprak heykelcikler, kemik ve süs eşyaları, tören baltaları, altın, bronz ve obsidyen objeler, dokumacılıkta kullanılan nesnelerle, Şapınıva Kazısı'ndan çıkan çivi yazılı tabletler, Hitit krallarına ait mühür baskıları, bullalar bu katta sergilenen eserlerden bazılarıdır.

1. Ara Kat:

Bu katta ise sıra ile Şapınıva Kazısı'ndan gelen pişmiş topraktan yapılmış çeşitli seramik kap ve objeler, bronz hançerler, ok uçları, baltalar, bilezik ve iğneler, Frig Uygarlığı'na (M.Ö.750-300) ait pişmiş toprak kabartmalar, vazolar, bronz fibulalar, ok uçları ve iğneler sergilenmiştir. Ayrıca M.Ö. VI. yüzyıl ve Hellenistik Dönem sikkeleri ile Roma Dönemi İmparatorluk ve Eyalet sikkeleri, Doğu Roma (Bizans) ve İslami Dönem sikkeleri, Frig, Hellenistik, Galat ve Roma Dönemi'ne ait pişmiş toprak seramik kapları görebiliriz.

2. Ara Kat:

Bu katta ise sıra ile; Roma Dönemi'ne (M.Ö. 30 - M.S. 395) ait cam eserlerden oluşan gözyaşı ve parfüm şişeleri, vazo ve bilezikler, pişmiş toprak ve bronz heykelcikler, altından yapılmış ağız ve göz bantları, yüzük taşları, bronz aynalar, iğneler, kozmetik ve tıp aletleri, pişmiş toprak kandiller, ayrıca Geç Roma Dönemi'ne ve

Çaydanlık. Alacahöyük.

Gaga ağızlı testi.

Toprak kap.

Gaga ağızlı testi.

Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne (395-1453) ait kilise malzemeleri, sedef kemer tokaları, mühürler ve diğer objeler sergilenmiştir.

ETNOGRAFİK ESERLER BÖLÜMÜ:

Bodrum katta yer alan bu bölümün girişinde, sağda Çorum'a özgü olan bakırcılık, leblebicilik ve kahve kültürünü yansıtan üç ayrı dükkân, konumuna uygun olarak düzenlenmiştir.

Sol tarafta ise 14. yüzyıla ait Elvan Çelebi ahash türbe kapısı yer alır. Ana salonda ise yöresel çeşitli bakır kaplar, ayrıca eski kılıçlar, tüfekler, tabancalar, kamalar, barutluklar, çeşitli giysiler, süs eşyaları, çoraplar, oyalar, pipo ve ağızlıklar, takunyalar, peşkirler, halı ve kilimler, aynalar, kemer tokaları, gaz lambaları, kahve takımları, çini-seramik kaplar, yazı takımları, elyazması Kuran-ı Kerim'ler ve 18. yüzyıla ait kilise tavan frizi müzede sergilenen eserlerdendir.

HİTİT YOLU

Hattuşa.

Anadolu topraklarında uzun yürüyüş parkurları çoğalıyor. Neolitik Dönem'den günümüze ulaşmış uygarlıkların izlerini sürmek için her yıl binlerce gezgin yollara düşüyor. Bozulmamış doğal ortamlarla iç içe Anadolu uygarlıkları kalıntıları içinde gezginler günlerce süren keyifli yolculuklara çıkıyor. Anadolu içinde bulunan uzun yürüyüş parkurlarından popüler Likya Yolu 509, St. Paulus Yolu 410, Frigya Yürüyüş Yolu 400, Karia Yolu ise 800 kilometre uzunluktadır. Uzun yürüyüş parkuruna beşincisi eklendi: Hitit Yolu... Hititlerin başkenti Hattuşa ve yakın çevresini de içine alan Hitit Yolu 2010 yılında düzenlendi. Hattuşa (Boğazkale)-Alacahöyük-Şapinuva (Ortaköy) üçgeninde uluslararası standartlara uygun 236 kilometrelik yol işaretlendi; bu güzergâh üzerinde bulunan 17 parkurda alternatif yollarla Hitit Yolu 385 kilometreye ulaşıyor. Hitit Yolu gezginlerini, rota üzerindeki kırmızı-beyaz kılavuz çizgiler ile sarı-yeşil renkli tabelalar yönlendiriyor. Hitit Yolu, Hattuşa, Alacahöyük ve Şapinuva'nın yanı sıra eski kervan ve göç yollarından geçiyor. Alternatif yollar eşsiz güzellikteki İncesu Kanyonu ve Alaca Çayı Vadisi'ni de içine alıyor. Güzergâh üzerinde ayrıca 406 kilometre uzunluğunda dağ bisikleti yolu da bulunuyor. Kış mevsimi dışında yürüyüşe uygun 17 parkurda konaklama tesislerinin yanı sıra çadırda da kamp yapılabilir. Hitit Yolu'nu, belirli zaman içinde rehber eşliğinde gezmek de olasıdır.

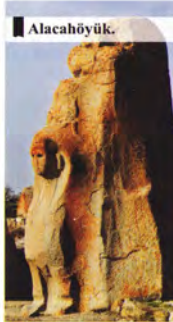
Hattuşa.

Alacahöyük.

İncesu Kanyonu.

Alacahöyük.

Yazılıkaya/Hattuşa.

HATTUŞA ARAŞTIRMALARI VE KAZI TARİHÇESİ

C. Texier çizimi. Yazılıkaya. 1839.

1834 28 Temmuz'da Fransız bilgin ve gezgin Charles Texier, Hattuşa'yı keşfeder; ören yeri ve Yazılıkaya'nın planını çıkarır; Yazılıkaya kabartmalarının çizimini yapar; Texier'in amacı Galatlara ait Tavium'u araştırmaktır; yanlışlıkla Hattuşa'nın, İranlı Medlerin Kuzey Kapadokya'da kurduğu Pteria kenti olduğunu sanır.

Alacahöyük. William. J. Hamilton. 1842.

1836 Charles Texier'in yazdıklarından etkilenen William J. Hamilton Boğazkale'ye gelip kentin planlarını ve çizimini yapar.

Heinrich Barth

1858 Boğazköy'e gelen Heinrich Barth ve Andreas David Mordmann da Hattuşa'da incelemeler yaparak burasının Pteria olduğunu belirtirler.

George Perrot

1862 George Perrot, Edmond Guillaume ve Jules Delbet Boğazköy ve Yazılıkaya'da ayrıntılı incelemeler yaparken Nişantaşı yazıtını keşfederler.

1864-1872 Bölgeye gelen gezgin, araştırmacı ve fotoğrafçılar da harabelerin Pteria'ya ait olduğunu açıklarlar. 1872 yılında harabelerin ilk fotoğrafı yayınlanır.

Karl Humann

1882 Karl Humann ve Alferd von Domaszewski Hattuşa'ya gelirler; Karl Humann kentin ayrıntılı planını ve çiziminin yanı sıra bazı Yazılıkaya kabartmalarının alçı kopyalarını yaptırır.

Ernest Chantre

1893-1894 Sistemli kazılar Ernest Chantre tarafından başlatılır; Büyükkale, Büyük Tapınak ve Yazılıkaya'da yapılan kazılarda ele geçirilen tabletlerin incelenmesi sonucu yazıların çivi yazısıyla yazılmış Hititçe olacağı kanısına varılır.

Hugo Winckler

1906, 1907, 1911, 1912 Alman Doğu İncelemeleri Kurumu ve Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Hugo Winckler ve Theodor Makridi ilk büyük kazıları başlatırlar; 1912 yılına kadar süren kazılar sonucunda 2500 çivi yazılı tablet bulunur; tabletlerin okunmasıyla ören yerinin Hitit başkenti Hattuşa olduğu anlaşılır.

Theodor Makridi

Bedrich Hrozný

1915 Hattuşa başkentinin keşfi bilim dünyasında geniş yankılar uyandırır. Hattuşa tabletlerindeki Hititçe yazıyı ise Çek asıllı Bedrich Hrozný okumayı başarır.

Kurt Bittel

1931-1977 Alman Doğu İncelemeleri Kurumu ve Alman Arkeoloji Enstitüsü adına yapılan kazılara, bölgede ve dünyada çıkan savaş ve karışıklıklar nedeniyle kısa süre ara verilmesinin ardından 1931 yılında Kurt Bittel başkanlığında tekrar başlatılır. Bittel kazıları 1977 yılına kadar sürdürür.

Peter Neve

Jürgen Seeher

1977-1993 Hattuşa kazılarını Peter Neve yürütür.

1993-2005 Kazıların başında Jürgen Seeher yer alır.

Andreas Schachner

2005 yılından başlayarak günümüzde de Alman Bilim Heyeti'nden Andreas Schachner kazıları yürütmektedir.

Sarı Kale batısındaki kazı çalışmaları. Temmuz 2006.

Aşağı Şehir surlarının rekonstrüksiyon çalışmaları. Temmuz 2006.

REHBER / BİLGİLER

- HATTUŞA GEZİSİ HAKKINDA
PRATİK BİLGİLER
- TEŞEKKÜR/ İKİNCİ BASKI HAKKINDA
- SÖZLÜK
- KAYNAKÇA
- DİZİN

Hattuşa, Aslanlı Kapı

HATTUŞA GEZİSİ HAKKINDA PRATİK BİLGİLER

YER

Hitit başkenti Hattuşa, İç Anadolu'nun kuzeyinde, Çorum İli sınırları içinde Boğazköy'de yer alır. Boğazköy, 1987 yılında Boğazkale ismiyle ilçeye dönüştürülmüştür; ilçe, Türkiye'nin başkenti Ankara'nın 200 kilometre doğusunda, Çorum'un 82 kilometre güneybatısındadır.

İKLİM

Boğazkale'de (Boğazköy) karasal bir iklim hâkimdir. Kışları soğuk, yazları sıcak geçer; gece ve gündüz arasında ısı farkı yüksektir.

ULAŞIM

Boğazkale'ye, Ankara üzerinden gelindiğinde en kolay ulaşım Sungurlu İlçesi'nden yapılır. Türkiye'nin büyük kentlerinden Karadeniz'e ulaşan ana kara yolu Sungurlu'dan geçer; bu güzergâhta, yolcu otobüslerinin sık seferleri vardır. Sungurlu-Boğazkale arası 32 kilometredir. Boğazkale Belediyesi'nin minibüsleri Sungurlu'dan sabah ve akşam saatlerinde ilçeye sefer düzenlemektedir. Yaz mevsiminde ilçenin diğer minibüsleri de Sungurlu'ya sık seferler düzenler.

KONAKLAMA

Boğazkale İlçesi'nde çok sayıda konaklama tesisi vardır. Grup, ya da bireysel gezilerde ilçe içinde yeterli konaklama tesislerinde kalmak olasıdır; bu tesislerin ayrıca restoranları da bulunmaktadır.

Boğazkale ilçe merkezi.

YEME-İÇME

Konaklama tesislerinin restoranlarının yanı sıra Boğazkale içinde küçük lokanta da bulunmaktadır. İlçe merkezinde çay-kahve içilebilecek köy kahveleri de bulunur.

HATTUŞA GEZİSİ

Boğazkale ilçe merkezinden Hattuşaören yeri ve Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'na yürüyerek ulaşılabilir; Hattuşa kent gezisi güzergâhı içinde yaklaşık 3-4 kilometrelik yolu yürüyerek ya da ilçe merkezinden ticari bir taksiyle gezmek olasıdır; kendine güvenen gezginlere önerilen bu yolu yürüyerek tamamlamalarıdır. Ören yeri ziyareti öncesi ya da sonrası, Boğazköy Müzesi mutlaka ziyaret edilmelidir. Pazartesi günleri kapalı olan müze haftanın diğer günlerinde açıktır. Müzenin Kış ve Yaz mevsimlerine göre açılış ve kapanış saatleri değişebilir. Hattuşa gezisi kapsamında, Yozgat yolu çıkışında Büyük Kaya yerleşimi ve poternini (tünel) de görmek olasıdır. Yazılıkaya tanrı ve tanrıça kabartmalarını yaz mevsimlerinde güneş ışıklarının dik vurduğu saatlerde (11.00-13.00 arası) görmek daha uygundur. Boğazkale'de meraklı gezginler için uzun Hitit yürüyüş parkurları da bulunmaktadır; rehber eşliğinde bu yürüyüşlere katılmak olasıdır.

Boğazköy Müzesi.

Hattuşa.

HATTUŞA ÇEVRESİNE GEZİ

Hattuşa gezisi dışında önemli Hatti ve Hitit yerleşimi olan Alacahöyük de mutlaka ziyaret edilmelidir. Boğazkale'nin yaklaşık 35 kilometre kuzeyinde bulunan Alacahöyük ören yeri içindeki Alacahöyük Müzesi de ziyaret edilebilir. Alacahöyük Beldesi'nde turizm sezonunda açık olan bir pansiyon da bulunmaktadır. Meraklı gezginlere Alacahöyük yakınlarında bulunan Gölpınar Hitit Barajı, Kalinkaya Taş Ocağı ve Kalehisar'ı da gezmeleri önerilir. Yine Hattuşa yakınlarında bir diğer Hitit yerleşimi Eskiaypar Höyüğü de gezilebilir. Gezi için yeterli zaman varsa Çorum Müzesi'nin yanı sıra il sınırları içinde Ortaköy İlçesi yakınlarında bulunan diğer Hitit başkenti Şapınıva ve Samsun, Vezirköprü, Oymaağaç Köyü'nde yer alan Hitit Kutsal Kenti Nerik ziyaret edilmelidir. Hatti ve Hitit dünyasını daha yakından tanımak isteyen gezginlere bir öneri de Hattuşa'nın 200 kilometre batısında, Türkiye'nin başkenti Ankara içindeki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ni gezmeleridir. Görkemli Hatti, Hitit ve Geç Hitit eserlerini bu müzede görmek geziyi daha da anlamlı kılacaktır.

BOĞAZKALE HEDİYELERİ

İlçeden alınabilecek en güzel hediye yerel heykeltıraşların taş üzerine işlediği tanrı-tanrıça kabartmaları ve heykelleri olabilir. Yine

Alacahöyük'te yerli ustaların yaptığı Hattilere ait göz kamaştırıcı metal ve taştan yapılmış heykeller de hediye için bir başka seçenek olabilir.

Boğazkaleli yerel heykeltıraşların yaptıkları heykel ve kabartmalar.

Boğazkale ve Alacahöyükteki heykeltıraşlar -yöresel yorumlarıyla- Hitit ve Hattilerin yaşam izlerini taş ve metal üzerine yansıtarak günümüze ulaştırmaktadırlar.

Boğazkaleli yerel heykeltıraşların taşlara işledikleri Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı Ana Sahnesi'ne ait 2 ayrı betimleme.

TEŞEKKÜR

Uzun bir çalışmanın ardından ortaya çıkan bu belgeselde emeği geçen kişi ve kurumlara teşekkür etmek son sözümüzdür. Sanat yönetmenliği, yaratıcı tasarım ve çizimleri için Vahit Akça'ya; projenin ve metnin hazırlanmasında emeği geçen değerli yazarlarımıza, rehber ve can yoldaşı olan gönüllü dostlarımıza, köy muhtarlarına, belediye başkanlarına, müze yetkililerine; çok değerli araştırmaları, bilgileri ve deneyimlerinden yararlandığımız arkeoloji dünyasının düşünce önderlerine sonsuz teşekkürler. Yaşamları boyu yaptıkları bilimsel çalışmalar ve kazılarla Hitit Dünyası'nı gün ışığına çıkaran, Anadolu Arkeolojisi'nin bugüne gelmesinde emeği geçmiş, değerli yapıtlarından, birikimlerinden yararlandığımız -hayatta olmayan- bilim insanlarını da minnet ve şükranla anmak bir başka son sözümüzdür.

İKİNCİ BASKI HAKKINDA

Birinci baskı kopyalarının tükenmesinin ardından kitabımıza -gerekli düzelteleri ve güncellemeleri yapıp- iki yeni bölüm ekledik: Birincisi, son kazılarla ismi kesinleşen -Samsun İli, Vezirköprü İlçesi, Oymaağaç Köyü, Oymaağaç Höyük'teki- Hitit Kutsal Kenti Nerik, diğeri ise Hitit Yolu... Çorum'dan rahatlıkla ulaşılan Nerik ile Hattuşa, Alacahöyük ve Şapinuva üçgeninde işaretlenmiş 236 kilometre uzunluğundaki Hitit Yolu yürüyüş parkuru gezginleri bekliyor. Güncellemelerimiz arasında son kazılarla Alacahöyük'te gün yüzüne çıkarılan tablet arşivi ve ören yerinde en erken yerleşimin Geç Neolitik Dönem'de başlamış olduğu bilgisi ilgili sayfalarda yerini aldı. Hitit başkenti Hattuşa ve yakın çevresindeki yeni bulguları Dünya gezginleriyle paylaşmak bizleri -yayın ekibini- mutlu kılıyor. Bilimsel aydınlanmanın -bir damla da olsa- küçük parçası olmak yorgunluğumuzu azaltıyor.

URANUS

Fotoğraf Ajansı ve Yayıncılık

SÖZLÜK

Adyton: Antik Çağ tapınaklarında cellanın arkasında kült heykelinin bulunduğu karanlık bölüm.

Ağırşak: Yün ve iplik eğirmeye yarayan, ipin dengeli olarak dönmesi için, alt ucuna takılan ortası delik, pişmiş toprak, tahta, maden veya kemikten yapılmış tekerlek biçiminde ağırlık.

Akik: Saydam mineral, değerli taş.

Altar / Sunak: Kutsal bir alanda üzerinde kurban kesilen ve tanrıya sunu yapılan, taştan yapılan ve üzerinde kanın aktığı bir deliği de bulunan yuvarlak veya dikdörtgen masa şeklinde olan mimari bir unsur.

Anastylosis: Arkeolojik kazı sonucu yıkıntı halinde parçaları ortaya çıkarılan bir yapının hiçbir yeni öge eklenmeksizin eski biçiminde, mevcut parçalarını yerine konması suretiyle yeniden yapımı. Kısmi onarım veya arkeolojik restorasyon.

Andezit: Koyu renkli minerallere sahip volkanik kayalık. Zeytuni yeşil zemin üzerine siyah ve pembemsi sarı olarak görülen iri kristaller andezindir.

Arkaik: Kullanıldığı çağa göre daha eski bir çağdan kalma bir biçimin, bir yapının özelliği.

Bazalt: Yanardağdan çıkan lavların yeryüzünde ani olarak soğuması sonunda oluşan volkanik bir kayadır. İşlenmesi güç olduğu için yapı taşı olarak kullanılmıştır.

Bezek: Renkli, renksiz, düz veya kabartma olarak yapılan süs ögesi.

Bız: Deri ve benzeri sert şeyleri dikerken iğne yeri açmaya yarayan ağaç saplı ucu sivri demir ya da kemik alet.

Bit-hilani: Birkaç basamakla çıkılan, önu revaklı ve açık, diğer üç tarafı duvarlarla çevrili bir

Asur bina biçimidir. İlk örnekleri Hattilerde görülür ve Yunan megaronlarını hatırlatır.

Bulla: Kil üzerine basılıp pişirilmiş mühür baskısı.

Cella: Tapınağın içinde tanrı heykelinin korunduğu kutsal bölüme verilen isim.

Chimaira: Ağzından ateş püsküren, baş tarafı aslan, ortası keçi, kuyruğu yılan şeklinde olan bir canavar.

Demon: Cin, göze görünmeyen varlık.

Depas: Çift kulplu bardak.

Epigrafi: Yazıtlar ile her türlü yazılı belgeyi inceleyen, yorumlayan ve sınıflandıran bilim.

Fallos: Erkeklik organı.

Fibula: Pelerini omuzdan tutturmak için kullanılan çengelli iğne.

Figurin: Küçük heykel, heykelcik.

Grifon: Yarısı aslan, yarısı kartal olarak betimlenmiş mitolojik yaratıklara verilen isim.

Güneş Kursu: Eski uygarlıklarda güneşi simgeleyen süsleme motifi ya da daire biçimli bir öge. Hatti güneş kursları en ilginç örnekleridir. Türkiye'nin çeşitli müzelerinde sergilenen güneş kurslarının bir kısmı tunçtan yapılmış ve üstleri altın ve gümüşle süslenmişlerdir. Geometrik süsler, geyik ve boğa figürleri ve kurslara iliştilirilmiş işlemeli halkalar güneş kurslarının tipik özellikleridir.

Hegur: Kaya tepesi, uç.

Hematit: Kırmızı veya esmer renkte olan doğal demir oksidinden oluşan bir mineral, kan taşı.

Hepat: Hititler'de baş kadın tanrıçadır. Hititler'de Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Geç Hititler'de ise Kubaba adı ile anılır. Baş Tanrı Teşub'un karısıdır.

Hiyeroglif: Eski Çağ'da kullanılan, şekil ve resimlerden meydana gelen yazı şeklidir. Mısır hiyeroglifi, Hitit hiyeroglifi gibi.

Höyük: Eski çağlardan beri üst üste gelen şehir (yerleşme) kalıntılarından meydana gelen tepeler için kullanılır.

İdol: Tarih öncesi ve tarih çağlarında tanrılara adak olarak sunulan taş, pişmiş toprak, kemik ve fildişinden yapılmış tanrı ve tanrıça heykelcikleridir.

İku: Hitit dilinde alan ölçüsü.

İlluyanka: Hitit mitolojisinde yer alan ve Gök Tanrısı tarafından öldürülen ejder.

İnsütü: Arkeolojik kazılarda ele geçen eserlerin esas/orijinal yerlerinde olma hali.

İştär: Mezopotamya'nın (Babil) ünlü aşk ve savaş tanrıçasıdır. Anadolu'da Hurri dilinde Şauşga adı altında tapınılmıştır. Aynı zamanda Teşub'un kız kardeşidir.

Kartuş: Etrafı çerçevelenmiş, orta boşluğunda yazı ve süslemeler bulunan yazıtlık.

Karum: Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde kent merkezi yanında kurulan ticaret merkezlerine verilen ad. Karumlar, ticaret için gelen Asurlu kervanların, tüccarların, konaklama ve pazarlama mekânlarıydı.

Kubaba: Geç Hitit Dönemi'nde baş Tanrıça Hepat için kullanılan ad.

Kybele: Anadolu kökenli ana tanrıça.

Labarna / Tabarna: Hitit dilinde 'Büyük Kral' anlamına gelen sözcük; krala verilen san.

Lapislazuli: Lacivert taşı, değerli taş.

Libasyon: Tanrılara sunulan içki, sıvı adağı.

Lituus: Hititlerde kralların, Romalılarda ise Augur (rahip) denilen kişilerin ellerinde tuttıkları ucu kıvrık tören asası.

Megaron: Eski Tunç Çağı'nda ortaya çıktığı bilinen, dikdörtgen veya kare şeklinde olan bir mekân ile bir ön dehlize sahip, ikisi arasında bir kapının yer aldığı, içinde bir ocak bulunan, tavanı

bir ahşap çatı ile örtülü yapı tipidir.

Monolit: Tek parça taştan yapılmış abide, anıtsal sütun.

Mulaj: Bir kabartmanın, heykelin vb. şeyin balmumu, alçı gibi maddeyle kalıbını çıkarmak için yapılan işlemlerin tümü.

Niş: Kaya yüzeylerine ve duvarlara süsleme amaçlı ya da heykel vb. koymak için yapılan, boşluk, hücre, oyuk.

Obsidien: Yanardağdan çıkan lav akıntıları kenarlarında, lavların ani soğuması sonucu oluşan volkanik doğal cam. Obsidien, eski çağlarda çeşitli aletlerin, ok ve mızrak uçlarının, vazo gibi süsleyici eşyaların yapımında hammadde olarak kullanılırdı.

Ortostat: Eski Mezopotamya ve Hitit mimarisinde özellikle saray, tapınak ve sur duvarları ile kapı girişlerini süsleyen büyük ölçüde kabartmalarla kaplanan duvar taşlarına denir.

Ören: Tarihsel ve arkeolojik önemde/değerde, geçmiş uygarlık kalıntılarının/yerleşimlerinin bulunduğu yer; harabe.

Pankus: Hititlerde ülke sorunlarının konuşulduğu ve karara bağlandığı, soylulardan oluşan meclise verilen ad.

Pantheon: Antik Yunan-Roma mimarisinde tüm tanrılara adanan tapınaklara verilen isim. Atina'daki Partenon ve Hattuşa'daki Yazılıkaya gibi.

Paye: Yapıda, duvar örme yöntemiyle yapılmış düşey taşıyıcı.

Piktogram: Piktogram ya da piktograf, bir eşyayı, bir objeyi, bir yeri, bir faaliyeti, bir kavramı resmetme yoluyla temsil eden semboldür. Bu sembollere dayalı yazı sistemine piktografi denir. Hitit ve Urartu yazı sistemleri piktografiktir.

Pithos: Pişmiş topraktan yapılmış olup genelde

tahıl veya erzak depolamada kullanılan büyük küp.

Polygonal: Bir çeşit antik duvar örme tekniği. Düzensiz bir örme biçimidir.

Portal: Anıtsal Kapı, ana kapı, taç kapı.

Portiko: Antik yapılarda revak niteliğinde kullanılan, çatısı sütunlarla taşınan hol.

Potern: Taş, kerpiç vb. malzemeyle surların altında inşa edilen, gizli geçişi sağlayan tüneller.

Prehistorik: Tarih öncesi çağları belirten sözcük; M.Ö. 2500 yılına kadar gelen dönem.

Porpylon: Kutsal alanın giriş kapısı.

Protohistorik: M.Ö. 2500-1750 tarihlerini içine alan ön tarih süreci.

Protom: Dekoratif amaçlı kullanılan insan ya da hayvan figürünün üst kısmı.

Prototip: Bir sanatsal ögenin arkaik durumdaki ilk örneği.

Puduhepa: Hurri kökenli ve III. Hattuşili'nin eşi olup Hitit tavanannaları içinde en otoriter olan ana kraliçedir. Kocası öldükten sonra da yeni kral ile birlikte ülkeyi yönetmiştir.

Rekonstrüksiyon: Bir yapının veya kalıntının kalan bölümleri ve diğer belgeler yardımıyla eski şeklinin belirlenerek yeniden yapımı.

Restitüston: Kısım veya tamamen ve yok olmuş bir yapının kalıntılarının rölevesine, kendisi yoksa kaynaklara dayanarak yeniden çizilmesi çalışması.

Restorasyon: Bir yapının veya bir eserin yıkılan, harap olan kısımlarının daha fazla tahrip olmasını engellemek için aslına uygun biçimde belirli ilkeler ışığında onarılması işlemidir.

Ryton: Eski Çağ'da, içki kabı veya dini törenlerde adak sıvısı dökmek için kullanılan boynuz, hayvan başı veya gövdesi biçimli kap.

Sfenks: Kadın yüzlü ve göğüslü, aslan vücutlu

mitolojik canavar. Eski Mısır, Mezopotamya ve Hitit'den antik Yunan-Roma sanatına geçmiştir.

Sileks / Çakmaktaşı: Denizlerde eriyik halde bulunan silisyum dioksitin çökmesi ile oluşan taşır. Çok sert olması ve düzgün yüzeyler halinde kırılması nedeniyle eski taş çağında çeşitli aletler yapımında kullanılmıştır.

Söve: Kapının tutunduğu dış kenarı; kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve.

Steatit: Maden, mineral; sabun taşı.

Stel: Tek parçadan oluşan ve dik duran taş anlamındadır. Çeşitli biçimlerde olabilir. Üzeri kabartmalı, yazılı ve resimli olabilir. Yunan Roma Dönemi mezar taşları, adak taşları için bu sözcük kullanılır.

Şarruma: Hititlerin baş Tanrısı Teşub ile baş kadın Tanrıça Hepat'ın oğludur.

Tablet: Pişmiş topraktan yapılan üzerine çivi yazısı yazılan belgelere verilen ad.

Tavananna: Hitit İmparatorluk Dönemi'nde ana kraliçelere verilen ad. Tavanannalar kralla birlikte ülkeyi yönetirlerdi.

Teşub: Hititlerin baş tanrısıdır. Hitit yazılı metinlerde, Hatti Ülkesi'nin Gök Tanrısı, Hattuşa'nın Tanrısı, Sarayın Tanrısı, Fırtına Tanrısı gibi adlar altında geçer.

Tümülüs: Yeraltı mezar odasının üzerini örten ve yapay topraktan oluşturulan tepe anlamındadır.

Ünik: Tek, eşi olmayan.

Vestibül: Giriş, antre, geçit, kanal.

Wabartum: Asurlu tüccarların konakladığı, mallarını depoladığı kervansaraylara verilen isim.

KAYNAKÇA

- Akurgal Ekrem;** Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 1997.
- Akurgal Ekrem;** Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları, İstanbul 1989.
- Alkım U.Bahadır;** Yesemek Taşocağı ve Heykel Atölyesi, TTK Basımevi Ankara, 1974.
- Alp Sedat;** Hitit Çağı'nda Anadolu, Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2005
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi;** Ana Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- Anadolu Medeniyetleri Müzesi;** Hazırlayan Müze Yönetimi, Dönmez Offset Basımevi, Ankara 1982.
- Arkeo Atlas Dergisi;** Doğan Burda Rizzoli Dergi Yayıncılık, İstanbul, 2008, 2009, 2010 sayıları.
- Balcıoğlu Burhan;** Gaziantep Arkeoloji Müzesi Geç Hitit Dönemi Eserleri, Gaziantep 2009.
- Bildirici Mehmet;** Hitit Öncesi ve Hititler Dönemi Tarihi Su Yapıları, İstanbul.
- Ceram C. W;** Tanrıların Vatanı Anadolu, Koza Yayınları, İstanbul 1974.
- Çambel Halet;** Das Freilichtmuseum von Karatepe-Aslantaş, İstanbuler Mitteilungen 43, 495-509. 1993.
- Çambel Halet;** Karatepe-Aslantaş Öyküsü, Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyası'nın Keşfi, Yapı Kredi Sanat Yayınları, 2001.
- Çınaroğlu Aykut, Çelik Duygu;** Atatürk / Alacahöyük. Ekici Form Ofset, Ankara, 2010.

Çorum Valiliği, Çorum Kültür

Envanteri; İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Çorum.

Darga Muhibbe; Anadolu'da Kadın.

Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013.

Darga Muhibbe; Hitit Sanatı, Akbank Kültür ve Sanat kitapları, İstanbul 1992.

Dinçol Ali M; Anadolu Uygarlıkları; Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi. Görsel Yayınları, İstanbul 1982.

Dörner Friedrich Karl; Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi; Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1997.

Eski Şark Eserleri Müzesi; Hazırlayanlar Z.Kızıltan - Y.Anılır - A.Dönmez - G.Yağcı İstanbul 2008.

Görsel Anadolu Uygarlıkları

Ansiklopedisi; Cilt 1, İstanbul, 1982.

Kolektif; Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2001.

Konyar Erkan; Kahramanmaraş Yüzey Araştırması, Suna - İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. 2009.

Koşay Hamit Zübeyir; Alacahöyük Kılavuzu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1965.

Lloyd Seton; Türkiye'nin Tarihi, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 1997.

Saltuk Secda; Arkeoloji Sözlüğü, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1990.

Seehrer Jürgen; Hattuşa Rehberi, Hitit

Başkentinde Bir Gün, Ege Yayınları,
İstanbul 2006.

Sözen Metin -Tanyeli, Uğur; Sanat
Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitapevi,
İstanbul 1999.

Süel Aygöl; Muhibbe Darga Armağanı,
"Hitit Devleti'nin Bir Diğer Başkenti: Şapınıva",
İstanbul, s. 457-474. 2008.

Uçankuş Hasan Tahsin; Bir İnsan ve
Uygurluk Bilimi Arkeoloji, Kültür ve Turizm
Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

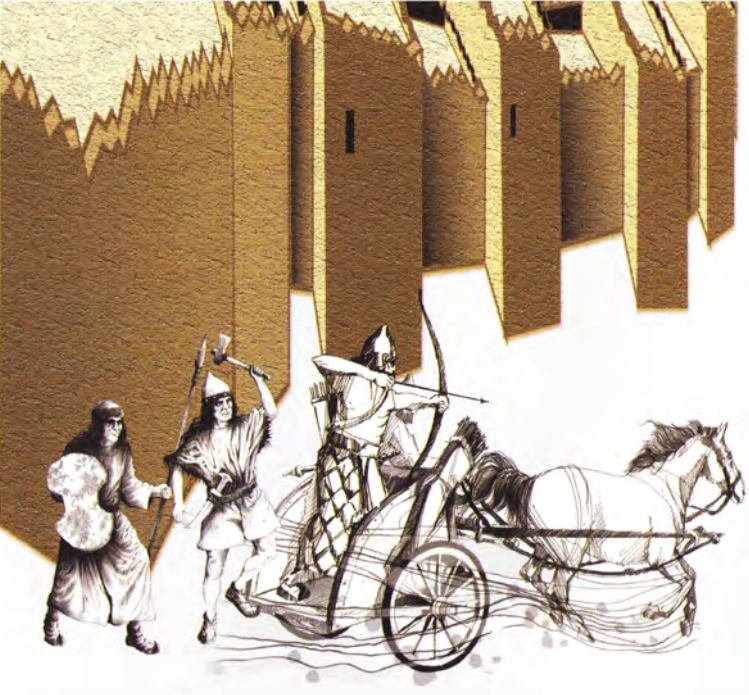
Uçankuş Hasan Tahsin; Ana Tanrıça

Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia Kültür
Rehberi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,
Ankara 2002.

Umar Bilge; Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılap
Kitapevi Yayını, İstanbul 1993.

Yıldırım Tayfun; Çorum İli Resuloğlu Köyü
Kazısı 2006-2007, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Yıldırım Tayfun; Hüseyinde Kabartmalı
Vazosu'nda Betimlenen Dans Eden bir Hititli,
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesi Dergisi 41,1 (2001), 1-7.

DİZİN

A

- Acemhöyük** 28
Akadlar 7, 29
Alacahöyük 7, 8, 9, 25, 27, 28, 34, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 127, 128
Alacahöyük Müzesi 4,94,97,103,104,127
Alanzu 83
Ališar Höyüğü 8, 28, 118
Anadolu Medeniyetleri Müzesi 26, 29, 55, 59, 97, 99, 106, 110, 111, 125
Andreas Schachner 36, 121
Anitta 13, 14, 35,
Arinna 27, 44, 57, 71, 75, 97, 98, 99, 100, 129
I.Arnivanda 16, 17, 26
II.Arnivanda 26
III.Arnivanda 22, 26
Aslanlı Kapı 39, 47, 48, 49, 50, 55
Asmunikal 16,17
Asur 7, 8, 11, 12, 13, 21, 22, 28, 29, 34, 25, 36, 38, 39, 40, 41, 67, 68, 117, 119, 129, 130, 131, 134
Aygül Süel 108, 109
Aykut Çınaroğlu 27, 95, 97, 98

B

- Babil** 15, 18, 21, 28, 29, 129
Bedrich Hrozny 13, 36, 123
Behramşah Külliyesi 107
Boğazköy Müzesi 50, 52, 66, 67, 68, 69, 124, 126
Büyük Tapınak 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 54, 63, 64, 71, 119, 121

C

- Charles Texier** 36, 122

Ç

- Çivi Yazısı** 16, 17, 21, 26, 28, 29, 36, 43, 45, 61, 68, 104, 108, 109, 117, 118, 123, 126
Çorum Müzesi 55, 97, 108, 109, 116, 117, 120,126

D

- Demon (Cin)** 86, 89, 127,129

E

- Eflatunpınar** 25, 26
Ekrem Akurgal 8, 9, 132
Eskiypar 110

F

- Fasillar Anıtı** 24
Fraktin Anıtı 24, 25
Frig 46, 56, 63, 69, 95, 103, 104, 106, 110, 116, 118, 120

G

- Gölpınar Hitit Barajı** 105, 125

H

- Hamit Zübeyir Koşay** 95, 103
Hasanoğlu 8
Hattiler 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14,16, 17, 18, 27, 28, 34, 38, 39, 62, 95, 96, 97, 103, 109, 115, 116, 117, 125, 127, 129
Hepat 24, 27, 44, 71, 75, 83, 97, 98, 105, 128, 129, 130, 131
I.Hattuşili 14, 16, 23, 26, 29, 30, 111,
III.Hattuşili 16, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 36, 60, 75, 98, 131
Heinrich Barth 36, 122
Hitit Yolu 121
Hugo Winckler 36, 123
Hurriler 5, 13, 15, 17, 20, 21, 23, 24, 27,
Hüseyindede Tepesi 111, 112, 113

İ

- İnandık** 111
İstanbul Arkeoloji Müzeleri 13, 52, 66

J

- J.A.Knudtson** 13
Jürgen Seeher 36, 123, 133

K

- Kadeş Barış ve Kardeşlik Antlaşması** 20, 21, 29, 30, 60

Kalehisar 106, 107, 127
Kalinkaya Taş Ocağı 106, 127
Karum 12, 15, 35, 39, 130
Kizzuwatna 16, 18, 21, 24
Kral Kapı 24, 37, 39, 50, 55, 56
Kubaba 27, 130
Kurt Bittel 8, 36, 123
Kussara 13, 14, 35, 108, 118
Kültepe / Kaniş 12, 13, 15, 28, 29, 35
Kybele 63, 18, 130

L
Labarna 14, 15, 130
Luwi Hiyeroglifi 29, 47, 56, 57

M
Mahmut Akok 95, 104, 106
I.Murşili 14, 15, 16, 23, 26
II.Murşili 18, 19, 20, 26, 31, 109
III.Murşili 20, 26
Muvatalli 18, 20, 21, 26

N
Nerik 4, 19, 116, 117, 127, 128
Neşa 13, 14, 29, 35, 108
Nesice 7

P
Pazarlı Yerleşimi 110
Peter Neve 29, 36, 121
Potern 45, 50, 51, 60, 62, 96, 101, 126, 130
Puduhepa 16, 21, 23, 24, 25, 27, 31, 75, 97, 98, 131

R
II. Ramses 20, 21, 22, 24, 36, 60
III. Ramses 22
Remzi Oğuz Arık 95, 103
Resuloğlu Yerleşimi 114, 115

S
Sarissa 28, 30
I.Setos 20
Sfenksli Kapı (Alacahöyük) 25, 94, 99, 100, 101, 102

Sfenksli Kapı (Hattuša) 49, 51, 52, 66, 67
Sümerler 28, 29

Ş
Şapinuva 28, 30, 50, 108, 118, 120, 121, 127, 128, 133
Şarruma 16, 27, 31, 75, 83, 87
I.Şuppiluliuma 16, 18, 20, 22, 26, 28
II.Şuppiluliuma 22, 26, 56, 57, 58, 86, 17

T
Taduhepa 109
Tapigga 30
Tarhuntassa 57, 108
Tavananna 16, 17, 23, 116, 131
Tayfun Yıldırım 111
Telipinu 14, 15, 16, 23, 26
Tell Açıana 30
Tell el-Amarna 12, 13, 30
Teşub 20, 27, 44, 71, 83, 87, 92, 108, 109, 128, 129
Tutankhamun 18,
I.Tuthaliya 29, 116
II.Tuthaliya 16, 26, 118
III.Tuthaliya 16, 26, 109,
IV.Tuthaliya 16, 21, 22, 26, 29, 74, 75, 85, 87, 92, 93, 105

U
Ugarit 16, 17, 29, 30
Urhi-Teşub 26, 31

V
Veba Duası 19

W
W.J.Hamilton 36, 95, 120

Y
Yalburt 25, 26, 31

Z
Zidanta 15, 23

KESİP ADRESİNİZ

İstanbul Müzeleri

Churches Of İstanbul

ANADOLU UYGARLIKLARI DİZİSİ

Hitit Uygarlığı İzinde Anadolu (2. Baskı)

Likya Yollarında

ANTİK KENTLER DİZİSİ

Hitit Başkenti Hattuşa (2. Baskı)

Efes ve İon Kentleri

Hierapolis (Pamukkale) Laodikeia ve Çevresi

Aphrodisias ve Çevresi

Troas Bölgesi Arkeolojik Yerleşimleri
ve Anıtları / Troia ve Çevresi

BELGESEL-FOTOĞRAF DİZİSİ

Yontuların Dili: Hitit / Geç-Hitit Dünyası

www.uranus.com.tr

MÜZELER / KISALTMALARI

ALACAHÖYÜK MÜZESİ [A.M.]

ANADOLU MEDENİYETLERİ MÜZESİ [A.M.M.]

BOĞAZKÖY MÜZESİ [B.M.]

ÇORUM MÜZESİ [Ç.M.]

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ [İ.A.M.]

YAZILIKAYA

[●] A GALERİ - B GALERİ [●]

HATTUŞA PLANI BÖLÜM NUMARALARI

1 - 38

HATTUŞA GEZİ PLANI: ÖN KAPAK İÇİ
HATTUŞA GEZİ YOLU: SAYFA 37-65

Hattuşa

HİTİT BAŞKENTİ HATTUŞA İÇ ANAHTARLI BOLGESİNİN KUZEYİNDEDİR. ANTİK KAPADOKYA İSE GÜNEY BİTİŞİĞİNDEDİR. GÜNÜMÜZDE TÜRKİYİNİN BAŞKENTİ ANKARA'NIN DOĞUSUNDA YER ALAN HATTUŞA, GÜNEY HİTİT 32 KİLOMETRE UZAKLIKTAKİ BOGAZKÖY'ÜN ÖYENİ İSMİ BOGAZKALE İÇİSİDİ. GÜNEYİNDEKİ DÜZ, TIRAK İLİ DİK VE KAVALLIK BİR ALANDA YER ALMAKTADIR. KENT YERİNEŞİMLİ, BUDAKÖZÜ ÇAYININ GÜNEY KUZİY YONDE AKTIĞI UZUN, GENİŞ BİR VADİNİN GÜNEYİNDE YER ALIR.

Hitit Başkenti Hattuşa Alacahöyük - Şapinuwa

Hitit Kralı 1. Hattuşili'nin siyasi vesayenamesinden:

"Büyük Kral Tabarna soylular topluluğuna seslendi: Ben hasta oldum... Bakın buraya; Murşili benim oğlum. Onu tanıyacaksınız; onu tahta oturtacaksınız; tanrı, onun kalbini iyi düşüncelerle doldurdu; bir aslanın doldurdu, ancak bir aslana verir.. Bir savaş çıktığında, ya da başkaldırma olduğunda, siz görevlilerim ve ülkenin büyükleri oğlumun yanısıra olup ona yardımcı olunuz. Ancak üç yıl sonra sefere çıkmalıdır.. Böylece babanın sözlerini tut, babanın sözlerini tuttuğun sürece, ekmek yiyip, su içeceksin. Olgun adam olduğun zaman, günde iki üç defa yemek ye. İçine yaşlılık çöktüğünde kana kana iç. Oğlum, kalbine ne yerleştirdiysem ona göre hareket et... öldüğümde cesedimi yıka, gerektiği gibi... Beni göğsüne bastır ve göğsünde tutarak beni toprağa göm..."

ISBN: 978-605-5940-23-8

9 786055 940218

URANUS